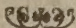

pusdzi piotri nastroni ani
byc tako twarda tu

Biblioteka
Ojców Kamedułów
w Bieniszewie

10 gr.

COMMENTARIA IN PROLEGOMENA SYNTAXEΩN MIRABILIS ARTIS,

Per quam de omnibus disputatur, habetúrque cognitio.

Authore D. Petro Gregorio Tholosano I. V. Doctore, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij professore publico.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI,

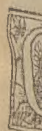
APVD ANT. GRYPHIVM.

M. D. LXXXIII.

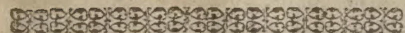
Cum priuilegio Regiæ Maiestatis.

C

CL
vndi
Barc
gio
rio
Re
nési
den
Iuri

ex tuis
roésqu
sarum
præst
nores
re. M
dibile
patum
pliciu
labyri

CLARISSIMO VIRO vndiq; abſoluto, Nicolao à Bauffremõt, Baroni & domino à Seneſcey, equiti Regio torquato, & à ſecretis Regis conſiliario digniſſimo, magno Galliarũ domúſq; Regię Prætori, necnon Baliſuo Cabillionẽſi, &c. P. Gregorius, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camaſſonij Iuris Cæſarei publicus profeſſor. S. D.

Vum typis excudi curarem ſyntaxes artis mirabilis, Illuſtriſs. didici nõ tam ex relatione virorũ doctiorum, quã ex tuiypſius colloquio, inter proceres heroéſque aulicos, te ſingulari quadam Muſarum familiaritate, & bonarum artium præſtantia, vt luna pollet inter ignes minores, multis præclariſſimis viris anteire. Mirum quidẽ primùm & ferè incredibile viſum, hominem tot negotijs occupatum, curiſque grauioribus reipubl. implicitum, literarũ ſtudijs & ſcientiarum labyrinthis vel aliquantulam impendere

posse operam: tandem tamen admonitus fui, quòd cum maiori admiratione admirationem sustulit, te quas genio cæteri dāt horas, Musis & literis cōsecrasse, & à bellorum strepitu defessam mentem, solitum continuata lectione reficere: ad hæc tanto ingenij dotatum acumine, vt quæ alij, velut sortis dissimilis, seiungunt ob laborem, qui seorsum totum videtur deuorare hominem, possis exiguo tempore, & leui molestia, vnà pertractare. Quamobrem cùm ob id, tum ob tuam in viros literatos humanitatem, qua etiam me dignatus es, decreui hosce primos in artem nostram commentarios, qui tunc cùm te noui etiam prælum expectabant, oculis tui perpoliti ingenij subijcere: sperans, si tibi probentur, eo magis à cæteris eruditis probandos: neque parua laus mihi accedit, magnis placuisse viris. Vellem autem, eorum munus eo suscipias animo, quo is, qui tui est obseruantissimus, offert. Vale. Lugduni, pridie. Non. Nouemb. 1574.

Εἰς Μοῦσαν, περὶ λαμπροτάτου, καὶ ἐπιστημονικωτάτου ἀνδρὸς, Πέτρου Γρηγορίου, ᾠδή.

Στροφή.

Μοῦσα παρνήσου τὸ ἄκρον
Ναιετῶσ' ὄρος, πνοῦσα
Ῥεῖθρα πηγῆς κασταλίης,
Ἴθι δεῦρο, καὶ ἐμοὶ
Νῦν μέλος ἡδύλογον δὸς, κῦδος αἰνεῖν
Οὕνεκα Γρηγορίου ἐσθλὸν δυναίμην.
Ἔργον ἐστὶν, οἶδα καλῶς,
Σφόδρα μὲν ἀργαλέον, τὸ σέλας
φῶς τε λαμπρὸν εὐρυχώρου
Γαλλίας, ὡς χρὴ, ἐπαίνους

Ἀντιστροφή.

Ἀξίους φαίνειν, ὃς ἐντὶ
Ταῖς ἐπιστήμαις μέγιστος,
Ἠδὲ θαυμαστὸς τελέθει
Ξυνετοῖσι τοῖς βροτοῖς.
Τῶν νομικῶν δὲ κρατεῖ τῶν νῦν ἁπάντων
Ἠδὲ παλαιοτάτων, ὡς ἡλίοιο
Ἀστέρας φάος σκοτίζει.
Τίπτε ἀτὰρ γλυκύτητα λέγειν
Καὶ μεγίστην ἀγχίνοιαν
Λανθάνω αὐτοῦ τὸ ἔργον,

Ἐπῳδός.

Τοῦτο με βάρος βαρύνει
Δίζω, ἂν ἐμῇ
Ὠδῖνι ἔτι ἐπικουρεῖς:
Ταῦτ' ἐγὼ λίαν ὤν τότε
φωνῆς ἄκουσα παρθένου
Μούσης λεγούσης τόδε ῥῆμα.
Εἰ κενὸν βούλῃ ἐμεῖο
Τὴν βοήθειαν, μᾶλλον
Τὸν Γρηγόριον κελαδεῖν,
Ὅδ' ἐν συντάγμασι
Γλώσσῃ τε λέξεις τυγχάνει σφόδρ' ἀσπέτως.

Πέτρος Γέραρδος Βάξις.

IN LIBRVM PETRI GREgorij, eruditissimi Iurisconsulti, Epigramma.

Gregorius miraclum orbis, lumenque coruscum,
Maximus in sophia, iuris & arte virum:
Gregorius, peperit quem clara Tholosa, Garumnæ
Ob cuius famam lata fluenta tument:
Gregorius librum hunc nocturnis, atque diurnis
Perfecit studiis, tempore in exiguo.
Quo lumen iurique, aliis atque artibus adfert
Conspicuum ingenii dexteritate sui.
Qui cupis ergo aliquid non tritum addiscere, cultum
Et lepidum assiduo hunc volue labore librum:
Hic etenim veterum tibi erit vice, Lector, & instar
Illorum, quos nunc rumor ad astra vehit.

In eundem.

Phœbus vt exoriens, curruque è gurgite Atlantis
Extollens tenebras, lucidáque astra fugat:
Sic liber hic fulgore suo complurium olim
Doctorum scriptis quæ viguêre, nocet.

Petrus Gerardus Vaxis Cadurcus.

PETRO GREGORIO IVRIS professori, tunc apud Cadurcos, nunc Lotharingos consultissimo.

Si cultura dedit Graiæ Latiæque camœnæ,
Vt veræ sophiæ dinumerentur opes:
Phœbe, lyræ pudeat, lauro nam cingere crines
Hæc tua, Gregori pagina sola potest.
Hoc illo maior, diffundens vindice fato
Promerita ingenii flumina viua tui.

Io. Bapt. Bellandus.

IO. MATTHÆVS TOSCAnus ad Lectorem.

Cùm iam Scæuola, cùm Papinianus,
Cùm Paulus, Iabolenus, & trecenti
Quos longum numerare sit, Quiritum
Euoluant referéntque iura chartis,
Doctis scilicet, & laboriosis:
Quid nosse expediat nouum libellum,
Quæris, materia refertum eâdem?
Illud Gregorij docet libellus,
Quod non Scæuola, non Papinianus,
Non Paulus, Iabolenus, aut trecenti,
Qui doctum faciunt modò, & peritum
Iuris discipulum: pium, bonúmque
Fingit Gregorius, Deóque gratum.
Quo plus est igitur pium, bonúmque,
Quàm iuris vocitarier peritum,
Hoc plus Gregorij dabit libellus,
Quàm det Scæuola cum Papiniano,
Cum Paulo Iabolenus, ac trecenti.

באורך נר נר את־אור׳

ELENCHVS CAPITVM horum Commentariorum.

Cap. 1. De omnibus posse disputari, & omnium cognitionem quandã haberi.

[illegible] *Esse debere aliquã artem generalem, adhuc docetur.*

3 *Quid sit ars nostra magna.*

4 *De potentia & actu.*

5 *Quo pacto in homine scientiæ generalis semina potentia insita sint, cur've alij alijs doctiores: & vnde animalibus quedam cognitio.*

6 *Rationes adferuntur, cur non omnibus cognoscendi eadem facultas, cur diuersi non similia sciant.*

7 *De viris illustribus, qui de omnibus disputandi artem professi sunt.*

8 *Cur tantopere rerum cognitione homo delectetur.*

9 *Rursum à dignitate hominis alia ratio.*

10 *Scientiam nobis ſubminiſtrare etiam conſcientiam.*

11 *Ratio alia, cur diſcere expediat, ducta ab eo, quòd ſci homo noſce debeat: & aliæ.*

12 *De medijs & modis diſcendi & ſciẽdi præter communem ordinem & humanum.*

13 *De gradibus quibus perficitur via ordinaria.*

14 *De ſenſuali cognitione, & vnde error ex ijs quæ per ſenſus cognoſcimus.*

15 *De phantaſia, cogitatione, ratione, mente.*

COMMENTARIA IN Prolegomena Syntaxeon artis mirabilis.

***

De omnibus posse disputari, & omnium cognitionem quandam haberi.

CAP. I.

PRincipiorum principio inuocato, atque artium, ſcientiæ, & bonorum omnium largitore placato Deo, ſuffragiis Deiparæ ſanctiſſimæ, & aliorum piorum cœlitum accitis: moneri expedit, initio Deum optimum maximúmque, cunctorum creaſſe rerum thou & bahu, materiam ſcilicet & formam, ac vniuerſi ornatum: vltimum autem creationis ſex dierum opus fuiſſe hominem, vt omnium quæ in cœlo, quæve in terra, naturam, & vim, in vnam veluti epitomen referret eximiam: non ſecus ac periti artifices faciunt

faciunt, qui totius operis molem priùs mente agitant, partibúsq; conuenientibus distingunt, deinceps reipsa cõsummatũ in lucẽ educũt opus. Vt non immeritò in hoc homine & cœlestia, inuisibilia, & terrena, & visibilia, quæve ex his componuntur, quodammodo naturam propriam recognoscant, eíque vt affini & cognato inseruiant: sicuti latiùs, cùm de homine tractabimus, Deo iuuãte explicabitur. Quod in primis persuadere potest, omnium rerum cognitionẽ homini esse necessariam: quin etiam illi fuit imperatum seipsum nosse: & Moses olim quemque sæpe admonuit his verbis, Attẽde tibi. Quæ quidem sui notitia, est rerum omniũ absolutissima disputatio, per quã paulatim & perfectiori certioríve ordinato tramite, ad Dei notitiam perueniamus: etsi illa sit perdifficilis quãdiu corporis huius põdere & vinculis de-
a Sap. 9. d. primitur. Corpus quippe, vt ait Salomon,[a] quod corrũpitur aggrauat animam: & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem: ex quo homo in turpe prolapsus delictum, contumax legi impositæ de non edendo fructu ligni vitæ, caliginem ignorantiæ subiuit, vt nec minimum quiduis planè cognoscat: & quod anteà infusa cognitione perfectè nouisset, nunc nõ nisi
summo

summo cum labore discere, idque imperfectè & lippis oculis cernere potest. Proinde lucubrationes & vigiliæ, quæ in studia impenduntur, ab Ecclesiasteb dicuntur nomine occupationis pessimę. Et proposui, inquit, in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus: hanc occupationem pessimam dedit Deus filius hominum vt occuparentur in ea. Additque, quòd in doctrina & sapientia, prudentia stultitiáque dignoscenda nihil aliud versetur, quàm labor & afflictio spiritus: atque in multa sapientia maximam esse indignationem: & addentem sciẽtiam, addere & laborẽ. Quãobrem in hac parte egemus necessariò arte aliqua & methodo: alioquin non possumus à tam implexo labyrintho nos explicare, nec quæstionem propositam Diuo Ioanni Baptistæ à Judæis, dissoluere. c Tu quis es? Porrò si ignoras te, ô pulcherrima anima inter mulieres, hoc est, inter alia opera Dei, egredere & expergiscere à graui ignorantię somno, & abi post vestigia gregum tuorum, cõtemplare, inquam, ordinẽ rerum creatarum in quibus disces rationẽ tuæ præstantiæ, admirabilem rerum nexũ, altitudinem & profundum scientiæ & sapientiæ incomprehensibilis demiurgi vel architecti omnium Dei, vt admonet Salomon

b *Eccl.1.*

c *Ioan.1.*

d *Cant.c.1.* lomon.[d] Sic proprium dicitur hominis sci-
re per causas: quas quidẽ probè cognosce-
mus, si nos ipsos perfectè cognouerimus.
Quod vt assequamur, nobis explicãda mul
tis antè seculis incognita ars, certis legibꝰ
& præceptis concludẽda erit. Verùm antè
remouendus est vulgi erroris scrupulus,
dum nouum putant & ferè inauditum, ar-
tem & sciẽtiam aliquam esse, qua in omni
bus erudiamur, & per quã ratio de omni-
e *Eccl.c.1.* bus aliqua reddi possit. Cùm scriptũ sit, [e]
Cunctæ res difficiles: non potest homo eas
explicare sermone. Et rursũ, Ego Ecclesia-
stes fui rex in Hierusalem, & proposui in
animo meo sapiẽter inuestigare de omni-
bus quæ fiũt sub sole, &c. Vidi cuncta quæ
fiunt, & ecce vniuersa vanitas. Addit Pliniꝰ,
f *li.2. hist. nat.c.12.* [f] omnium rerum posse adferre causas, non
minùs mirum esse, quàm cõstare in aliqui-
g *In carm. de Aetna.* bus. Et Virg. [g]

quæ mortalis spes est, quæ amentia maior,
In Iouis errantem regno perquirere velle.

Suffragatur Saluius Iulianus, cognomẽ
to Seuerus, Mediolanensis iuris peritissi-
mus, Iaboleni discipulus, qui inter respon-
h *l.non omnium. l.19. de legibus lib.1.Pand. tit.3.* sa, frequẽtatum illud edidit [h] tritum apud
iuris vtriusque studiosos. Nõ omniũ quæ
à maiorib. nostris cõstituta sunt, rationem
reddi posse. Sunt aliorum testimonia, qui
subscri

ſubſcribunt huic ſententiæ, non tam excuſandæ ignorantię gratia, quàm quia ita rerum experientia cognouerint, ſeriò de rebus diuinis philoſophati: docuerūtq; mortalium cognitionem, ad illum conſcendere gradū non poſſe, vt omnia Dei opera, imò nec minima, poſſit plenè indagare. Et, tanquam curioſam & extra cancellos infirmitatis humanę, diſcendi nimiam cupiditatē, potiùs mortalibus inutilem & noxiā, procul ablegauerunt. Suadet & ratio, quę eum qui nō inuenerit omnium cauſam moneat & cogitare debere ſe hominem eſſe, Deo ipſo ſine proportione inferiorem, Deique ad menſuram ſapientiæ participem, nō illi æqualem, non ſimilem: tantóque Dei cognitione minorem, quanto excellentia naturæ eius vincitur: & limitatam cùm habeat & circumſcriptam naturam, cognitionis infinitæ nō eſſe capacem, vt doctè ſcribit D. Irenæus [i]. Accedit non tantùm vanū eſſe cognitioni rerū omniū ſe immiſcere, ſed & impiū de aliquibus diſputare velle: veluti de Dei eſſentia incomprehenſibili dogmata velle ratione humana explicare: non aliter, quàm ſi quis vellet mare omne cribro cōcludere, globum vniuerſi pugno conſtringere, cùm finiti ad infinitum nulla ſit proportio. Stultè omnino hæc procul-

i *Lib. 2. cōtra Hære. ca. 43.*

dubiò

dubio videtur quis moliri: stultius autem creaturam cum creatore de cognitionis similitudine certare, dignúmq; potiùs diuina animaduersione & vindicta: scrutator enim diuinæ maiestatis opprimetur ab ea. Nec bonum est multum mel comedere: vt habetur in Prouerbiis hagiographis: k & omnis bestia quę tetigerit mõtem, scilicet celsitudinem Dei, lapidabitur, vt ait Deus in Exodo l. Sed neque ratio reddi potest, nec expedit quidem, de omnibus mysterijs actibúsve diuinis. Incomprehẽsibilia enim sunt iudicia Dei: quod D. Paulus m admonuit, dum raptus ad tertium vsque cœlum ingenuè professus est, se ibi diuina & arcana audiuisse, quæ non liceret hominibus eloqui, vt multò magis nõ liceat de his rationẽ veluti de dubiis reddere: cùm diuina, veluti indubitata credi debeant, & non agitari. Ideo idem D. Paulus animo voluẽs supereminentem Dei essentiam, totus in admirationẽ raptus exclamat. n Altitudo diuitiarum sapientiæ & scientię Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia, & inuestigabiles viæ eius: quis enim cognouit sensum domini, aut quis cõsiliarius eius fuit? Hoc & Moses iussu oraculi erigẽs tabernaculũ Deo figuris inuolutè explicauit, o dum duos Cherubinos ad latera propitiatorij

k *Prouerb. cap. 25. d.*

l *Exod. cap. 19. c.*

m *2. ad. Corin. ca. 12. a*

n *Ad Roman. 11.*

o *Exod. 25. b.*

torij adiecit, qui expansis alis velabāt oraculum: & Iesaias,[p] Seraphim dixit in throno altissimi velare alis faciē & pedes Domini: indicantes per hæc adyta, incomprehensibilem Dei maiestatem esse. Diuus etiam Cyrillus Archiepiscopus Hierosol.[q] proprietates, inquit, Dei eloqui nō licet, nec possumus: & in his quę de Deo dicuntur hæc maxima scientia est, ignorantiam fateri. Magnus item ille Basilius Cæsariēsis Episcopus,[r] docēdo Dei proprietates, eas esse ait humano ingenio incōprehensibiles, & arrogantiam summam de illis disputare: quæ rursum alibi repetit,[s] idq; ob nostræ mentis infirmitatem. Vnde & Dionysius Areopag. testatur,[t] nō esse possibile aliter illucere diuinum radium nobis, nisi per varietatem velaminum sacrorum anagogicè circumuelatum: & nisi priùs sit secundum nos, vt ait, hoc est accommodatè, prouidentia paterna connaturaliter & propriè præparatū. Additque,[v] idcirco in visionibus sacrosanctis Spirituum figuras effingi imagine boum, aquilarū, rotarum, leonum, volatiliū, & huiusmodi. Subscribit D. Ioan. Damascenus,[x] *ἄῤῥητον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον· θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε*, id est, effari nequit vel comprehendi diuinitas: Deum nāque nemo vidit vnquam,

p *cap. 6. 1.*
q *Cathech. 1. illuminat.*
r *lib. 1. contra Eunomium, do quali. Spir. san.*
s *Super Ps. 115. de substan.*
t *Lib. 1. de cœl. hierar. cap. 1.*
v *cap. 2.*
x *lib. 1. orthod. fid. capit. 1.*

y 1. ad Timoth. ca. 6. z Psal. 96. a Psal. 17. b & 2. Reg. cap. 5. d. b Exod. 19. b c Genes. capit. 15.

eo quòd, vt ait D. Paulus, [y] Deus inhabitat lucem inaccessibilem: & nubes, & caligo, vt Dauid, [z] in circuitu eius. & rursum, [a] caligo sub pedibus eius. Cũ hac & apparuit Mosi: [b] & in horrore magno & tenebroso, Abrahamo, pactum cum illo initurus. [c] Et quid diutius immorer in singulis persequẽdis, quę sacrosanctę narrãt literæ, cùm nobiscum gentilium authores cõsentiant? Inter quos insignis antesignan⁹ erit Corn. Tacitus: [d] Sanctius & reuerentius, inquit, visum est gentilitati, de actis Deorum credere, quàm scire. Nemo autẽ dubitat, scire, dictis philosophãtibus idem quod per causas cognoscere: & ideo sciẽtiam repellẽdo, repulsam curiosam per rationes humanas, disquisitionem, non cognitionem fidelem. Nulla enim est similitudo perfecta Dei, quia nõ nisi vnus, quamuis sit trin⁹ in persona: nulla causa originalis, à qua possit dici Deus, cùm sine principio: nullũ accidẽs in Deo, neque alia in eo sunt, quæ alij conueniant: vnde per alia, nec per rationes alias, quàm per seipsum, & à seipso perfectè cognosci & sciri possit. Itaq; Plato [e] audacter, sed verè dixit, fatendum esse nos nihil de Deo cognoscere, neq; de ipso, neque de illius nominibus, quib⁹ seipsum vocat, quãquam cõstet eum seipsum vero nomine

d lib. de moribus German.

e In Cratylo.

nomine nuncupare: tractandúmque de ipso, prout in lege homines acceperunt. Quod de essentia Dei intelligendũ est, vt nullis rationibus assequi illa possimus, nisi eatenus, quatenus nobis in lege & oraculis, & per ipsum Dominum nostrũ IESVM CHRISTVM reuelatũ extitit. Cõsentit Proclus [f] dũ ait, nos perfectè venari nõ posse Dei cognitionem per sensibiles & compositas rationes. Quia si id fieri posset, accideret vt parem vim ingenij haberet homo ac Deus, imò maiorẽ, si ipsum vt est comprehenderet: latiùs enim patet continens contento, pro facultate & modo cõtinendi: & ita animus qui cõprehẽderet Deum, qui spiritus immensus, & interminabilis, & infinitus est, infinitus esset, & maior infinito, si infinitum vt est continere & complecti posset, & ita maior Deo esset, & ipse Deus quoque. Quod effari, etiam præter blasphemiã, quàm absurdum sit, nemo est qui non videat: quandoquidem nullo modo fieri possit vt infinitum, quod est Deus, contineatur & comprehendatur: nam tunc non esset infinitus, sed finitus, si esset comprehensibilis. Neque fieri potest Deũ esse comprehensibilem: nam si esset comprehensibilis, illud quod eum comprehenderet esset potiùs Deus, tanquam maius &

[f] *Loco quo tractat de immensio. patris.*

præcipuum & antiquius, & summũ. Summum autem, & supremũ quod est, quodq; per se est, & super essentiam, & ab alio non depẽdẽs, sed ex seipso, & in seipso, necesse est vt sit Deus. Quod & nouit Sibylla Erythrea [g] ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, Sed Deus vnus solus omnium supremus: quod & citat D. Clemens. [h] Alphraganus etiam Arabs [i] voluit res diuinas, ac pura fide credibiles altioris esse ordinis, à quarũ comprehensione debilitentur rationes humanæ, nec illas queas assequi. Itẽ Theophrastus [k] sic notat. μέχρι μὲν οὖν τινὸς δυνάμεθα δι' αἰτίου θεωρεῖν, ἀρχὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων λαμβάνοντες. ὅταν δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα μεταβαίνωμεν, οὐκ ἔτι δυνάμεθα: εἴτε διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν, εἴτε διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. quod est, hucusq; ad aliquid quidem possumus speculari per causas, primordia à sensibus sumentes: quando autem ad ipsa extrema & prima transierimus, nõ ampliùs possumus: siue eo quòd non habeamus causam, vel propter nostram impotentiam, & mentis debilitatem. Nam eius rei, cuius non est prius, demonstratio esse non potest vlla: & consequenter nec à nobis explicationem ex nostris suscipere potest. Quod & nouit Plato [l]. Sed meliùs, atq; omnino expressè versib⁹ quatuor expressit Euripides, [m] inducens

g Libro. 1. Χρησμῶν, i. oraculorum.
h In protreptico.
i lib. quem de scientijs scripsit.
k In suis Metaph.
l In Craty.
m In Troadib. actu 4. vers. 24.

ducens loquentem Hecaben his verbis.

Ὦ γῆς ὄχημα, κἀπὶ γῆς ἔχων ἕδραν,
ὅστις ποτ' εἶ σὺ δυστόχαστος εἰδέναι
Ζεὺς, εἴτ' ἀνάγκη φύσεως, εἴτε νοῦς βροτῶν
Βαίνων κελεύθου, καὶ δίκην τὰ θνητ' ἄγεις. id est,

O terræ vehiculũ, & in terra sedem habens,
Quisquis tandem es, inaccesse nostris animis
Iupiter, siue naturæ ordo sic ferat, siue mens mortaliũ,
Te veneror: omnia enim secreta & sine strepitu
Qui facis incedere via, & iusto libramine mortalia
& humana.

Quocirca cuique videri potest necessariò concludendum, artem generalem ad omnia enucleanda inutiliter & vanè nos polliceri: cùm nec omnia à mortali intelligi possint, sítque id propriũ Dei, omnia scire & omnia nosse, & extra illum neminẽ esse, quod sibi attribuere possit. Et ita etiã testantur qui Deum verè non nouerant, vt & Sibylla Erythrea.n

n *Lib. 1. Sybyll. orac.*

ἀθάνατος σωτὴρ πανεπίσκοπος, ὅς ῥ' ἐκέλευσεν
ἀγγέλλειν ὑμῖν, ἵνα μὴ φρεσὶν ἐξαπολῆσθαι. id.

Omnia nanque nouit
Immortalis saluator, qui omnia prouidet, & me iussit
Nunciare vobis, ne mente peccatis.

Firmat Maximus Tyri[o].[o] Et apud Homerum [p] Menelaus Idotheam filiam Prothei marini senis alloquens, pro Dea eam affatus sic ait: ἀλλὰ σύ πέρ μοι εἰπὲ, θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν, sed tu dic mihi, Dei enim omnia norunt & sciunt. Quod certè & defæcatius cecinit Dauid: [q] Ecce Domine tu cognouisti omnia, nouissima, & antiqua. Salomon oratione sua ad Deum [r]: Tu nosti, inquit, solus cor omnium filiorum hominũ: quod etiam scribitur rursus alibi, [s] ne quis putet ea dicta temere, sed prouidè: atque Apostoli orantes repetũt, Tu Domine, inquiunt, qui corda nosti omnium, ostende quẽ elegeris.[t] Et Baruc,[v] Qui scit vniuersa, nouit eam sapiẽtiam, & adinuenit eam prudẽtia sua. Et paulo pòst, Hic est Dominus noster, & nõ æstimabitur alius aduersus eum. Iterúmq; Salomõ, [x] Rerũ sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & adfuit tunc cùm orbem terrarum faceres. Nouit autẽ ille eo modo, vt omnia sciat & nouerit antequam fiant. Sic enim professa Susanna calumniis impetita apud Danielẽ [y]: Deus, inquit, æterne, qui absconditorũ es cognitor, qui nosti omnia antequã fiant, tu scis quoniam falsum testimonium attulerunt cõtra me, & ecce morior, cùm nihil eorũ fecerim, quæ isti malitiose composuerunt

o Sermone 31. a.
p Od. δ. vers. 379.
q Psal. 18. a vers. 4.
r 3. Regum, ca. 8. e. vers. 39.
s 2. Parali. c. 6. eo. vers. 30.
t Act. 1. d. vers. 24.
v cap. 3. d. vers. 32.
x Sap. 9. b. vers. 9.
y cap. 13. a vers. 42.

ſuerunt cõtra me. Neque quicquam ſimile de hominum aliquo quis, niſi fuerit amens, efferre vnquã audeat, vt cũcta nuda & aperta oculis mentis eius ſint vt omnia nouerit. Imò contrà plures fuerũt, qui nec aliquid ab hominibus ſciri poſſe dixerunt, nihil percipi, nihil cognoſci, & anguſtos eſſe ſenſus, imbecilles animos, breuia curricula vitæ, & (vt ait Democrit[9]) in profundo veritatem eſſe demerſam, opinionibus omnia inuolui, nihil teneri, nihil veritati relinqui, & in ſumma omnia tenebris circunfuſa. Itaque Archeſilas negabat eſſe quicquam quod ſciri poſſet, ne illud quidẽ ipſum, quod ſibi Socrates reliquiſſet. Sic omnia Socrates & alij latere cenſebant in occulto, neque eſſe quod cerni aut intelligi poſſet. Quod & Carneades & Plato, & tota vetus philoſophorum turba putauit, qui ideo omnia in vtramuis partẽ diſputantes nihil certi reliquerunt, vt teſtis eſt Cicero z. Galenus etiam Pergamenus, a Scientia, inquit, eſt cõueniẽs, firma, & nunquam à ratione declinans cognitio: eam autẽ neque apud Philoſophos, præſertim dum rerum naturas perſcrutantur, inuenias, multò ſanè minùs in re medica: & vt breuiùs me expediã, nec ad homines quidem vnquam venit. Atque idem b ſcientiã

z libro 3. Acad. quaſi in fine.

a tomo vlt. in Iſago. li. qui Medicus inſcribitur.

b tom. 4 & lib. 3. de differ. pulſ. in initio.

in dubium reuocat: nititúrque probare ex eo, quòd nõ omnibus idẽ videatur, neque honestum, neque sapiens esse, neque verũ: & inde necessariò existere contentionem. Nam etsi maximè fuerint ea definita, non tamẽ ideo scio: sed est in omnibus opinio, ex qua par est nasci controuersiam, vt sentiunt illi qui scientiam firmam esse & congruentem ducunt, sed non facilè inueniri. Pindarus autem rationem mihi reddere eximiè videtur. c

c Olymp. ode 7. strophe 3.

ἀμφὶ δ' ἀνθρώ- id. circa autẽ hominũ mẽtes errores
πων φρεσὶν ἀμπλακίαι innumeri pẽdent.
ἀναρίθμητοι κρέμανται.

d In Sophista, vel de ente. Et Plato d, nullum hominum omnia scire posse, contendit: vt Maximus Tyrius *e Serm. 26.* humanum animum ait mirum in modum imbecillẽ, facilémq; ratiocinationibus in omnem partem flecti: quòd videlicet in hac secunda vita densissima caligine circũdatus sit. Ideo & peritum etiam viatorem aliqua rupe, cœno, foueáue decipi: peritũ nauitam nõ semper ritè gubernare: medicum terreri etiam peritum ignotis, & probat Lactã. f *f li. 3. in fine de fal. scien.* Quæ certè omnia vera sunt, & quæ nos pollicemur nihilominus verissima: nempe artem esse, perquam de omnibus ratiocinari poterim⁹, omniáve cognoscere. Verùm hæc cognitio & ratiocinatio

non

non tranſgreditur humanas vires, ſed ſecundũ illas, quibus placuit Deo opt. maximo præditam fore hominis mentem, regitur. Quæ enim alteri⁹ cognitionis obiecta ſunt, quæve alio modo, quàm ratiocinatione noſcuntur, non veniunt in hanc tractationem, vt docebimus. Sic veriſſimũ eſt, neq; pugnat quod ſcribitur[g], Altiora te ne quęſieris, & fortiora te ne ſcrutat⁹ fueris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus. Non eſt tibi neceſſarium ea, quæ abſcondita ſunt, videre tuis oculis. In ſuperuacuis rebus noli ſcrutari multipliciter: &, In pluribus operibus eius non eris curioſus. plurima enim ſupra ſenſum hominum oſtenſa ſunt tibi: multos enim ſupplãtauit ſuſpicio illorum, & in vanitate detinuit ſenſus illorum. Nos namque quid ſit ſubſtantia Dei, vel eſſentia, quæ ſit eius perfectio, ſiue Angelorũ, ſiue cœleſtium, ſiue reliquorũ, perfectè, & vt ſunt, inquirere non docemus: ſed rationes & cauſas adferre, quare ita eſſe perſuadem⁹. Rationum quippe omnium cumulus eo pertinet, vt aliquid tale eſſe perſuadeatur: atq; tandiu noſtra ars locum habet, non vltrà. vbi enim perſuaſum eſt, ceſſat ars, & remanet veritas, nota vel per ſe, vel firmiter

g *Eccleſ. c. 3. c. verſu 22. 23. 24. 25. 26.*

 credita,

credita, neque dubitatione ampliùs interpolata. Quin & rationes de diuinis, imò de inquisitione circa essentiam Dei traduntur: non quòd ostendant omnẽ essentiam, sed quia per considerationem Deitatis expellant de essentia inquisitionem. Vt quia Deus est incomprehẽsibilis, immensus, infinitus, omnipotens, omnia in omnibus, & nihil eorum, in quibus virtutem exercet: rationes quoque sunt circa incomprehensibilitatem essentiæ, non tamẽ docentes essentiam, nisi per cõsequens, nẽpe incomprehensibilem, & ita Deum. Quibus infinitæ possunt addi per nostram artem probationes aliæ. Idẽ de secretis, admirabilibúsque Dei effectibus in creaturis, dicendum. Ex quibus etiam Dei cognitionem, & eius admirandæ maiestatis admiranda & inuincibilia colligimus contra incredulos argumenta: quæ ad cœlestia, inuisibilia, & immortalia certa arte nos deducunt, admirabili operũ Dei connexu & catena: qua ordine per nostram artem, veluti filo Ariadnes Theseus, extra hæc caduca & inferiora tracti, ad superiora euehimur, vsque ad illud ineffabile primum, quod Deus est Et ita loquitur Paulus, [h] Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum

h *ad Rom. cap.1.c.ver. 18.12.19.20.*

eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis reuelauit: & inuisibilia ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cùm cognouissent Deum, non tanquam Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipiens eorum: & quæ sequuntur. Et Iob, i Interroga iumenta, & docebũt te: loquere terræ, respondebit, & narrabunt pisces maris: quis ignorat quòd manus domini hæc fecerit? Adde sacra oracula, Spiritus sancti reuelationes, sacras literas, quæ rationum nobis rerum diuinarum abundè suppeditant fontes: non quidem omnibus, sed iis, qui animum adhibent & inquirũt, & in lege meditantur, prout iubetur libro Iosuæ k. Veluti terra non omnibus fructũ producit, sed tantùm diligentibus agricolis, & assiduis cultoribus: sic enim homini, qui labori addictus est, Dei sententia comparatum est, vt nihil optimi vel excellentis citra sudorẽ consequatur. Nec quis nucleum edit, quin decorticet: aurique venas non in præruptis montibus quisquam colligit, quin priùs immensis laboribus

i *cap. 12. a. b. vers. 7. 8. 9*

k *capi. 1. b. versi. 8.*

ribus

ribus cuniculos duxerit omni ex parte per viſcera terrę, donec advenas per ſilices perueniat. Eo modo maximus labor certè in rerum veritate eruenda, inter tantas tamque denſas hominum carnalium tenebras: & multas conuenit tētare vias, vt præcipitia falſitatis vitentur. Minor tamen labor itineris, ſi quis edoctus fuerit viā cōpendiariā, quæ, quo quis proficiſci velit, & ſe & alios leui negotio deducat: quam nos docemus. Quænam illa quæris? rationis, inquam, eſt diſcurſus, & cauſarū reſeratio: quæ duo, nempe ratio & cauſæ, cùm aliæ ſint & diuerſæ à re ipſa, tamen ad rem ipſam viam ſternunt facilem. Nihil enim in terra ſine cauſa fit, vt ſcribit Iob:[l] & Arnobi⁹[m], Quicquid geritur, inquit, debet habere cauſam ſui, neq; ita eſſe à ratione ſeiunctū, vt in operibus feratur caſſis, & vacuis ludat inanitatis erroribus. Et rurſus,[n] Quæcūque ab hominibus fiunt, maximéque in re ſacra, debét habere ſuas cauſas: neque ſine ratione eſt quicquā in negotiis omnibus, atque in omni adminiſtratione faciendum. Et laudatur Antoni. Pius Cæſar, quòd omnium quę geſſit in ſenatu, per edicta rationem reddidit, vt ſcribit Iulius Capitolinus[o]. Et miſerorum verè refugium eſt, imò certè alienum ab interiori ho

l cap 5. verſi. 6.
m libr. 7. contra gentes.
n. ead. lib.
o In eius vita.

homine qui ratione vtitur, non posse rerũ discernere causam aliquam. Et quanquam non possit causam essentialẽ reddere, quæ in omnibus à creatione Dei virtute natiua consistit: brutum omnino est, si saltem vel quod ita placuit, vel vtile, vel honestũ, vel conueniens sit, non ratiocinetur vel à fine, vel efficiente, vel ab aliis mediis, quæ nos trademus. Mouet nos & ad id Dei illa prouidentia, qua quotidie audimus & experimur, nihil temere, nihil sine ratione & causa, non fato, nõ casu in essentiis fieri. Excitat & nos particularis nostra prouidentia, quæ dicitur prudentia, nõ esse animalis ratione vtentis, res aliquas, negotia aggredi, non actiones aliquas tentandas, sine examine præponderantium rationum, in quibus cõsultatio difficilis, electio periculosa: cùm sit discretio bonorũ à malis, & in bonis bono melius reperiri possit: & aliquãdo præsens bonum contemnere expediat, & à negotio rationabili ad rationabili⁹ traduci. Nã, vt ait Achilles apud Euripidẽ, p.

p *In Iphige. act. 4. versi. 209.*

Ἀλλὰ οἱ λόγοι καταπαλαίουσιν λόγους,

Rationes antiquant rationes & tollunt.

In summa intelligere possum⁹, ab hominibus consultò omnia fieri debere, & rationem,

rionem factorum esse debere animã. Quã si hic non adhibeamus dũ viuimus, futurum est à nobis à Deo exquirendam iri, quare non adhibuerimus. Dixit enim Dominus noster IESVS CHRISTVS, [q] De omni verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicij: ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

q Matth.c. 12.c. vers. 6. 53.

Esse debere aliquam artem generalem, adhuc docetur. CAP. II.

Eò ergo deducta est oratio, vt intelligamus, necessariò hominẽ scire & ratiocinari oportere: quod & latiùs, cùm se offeret locus, explicabitur. Et quia, vt ait Cicero, [a] οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πᾶν εἰδέναι, nihil est dulci⁹ quàm omnia scire: cúmque hoc non aduersetur humanæ conditioni, de omnibus, dũmodo nõ transcendamus humanę scientiæ limites, inquirere: præcepta particularia quędam distincta ab inuicem, vnica generali arte concludi posse, qua inter se communicent, possibile esse mihi persuasi: si attentiùs consideremus, in omnibus rebus vnum semper reperiri genus, in quo species omnes participent & concordent, quanquam quibusdam proprietatibus

a 4. Epist. ad Attic. H epist. 10. ex Phocis.

tibus

tibus differant:& per consequens satis superque constare, genere cognito plenè, & notionem specierũ faciliùs se offerre, non secus, ac facilè fluminũ sectiones in riuulos & partitiones cognouerim⁹, si à fonte ad loca separationis sequentes alueũ peruenerimus. Sic & non inconueniens & impossibile quis reperiet, vnico instrumento diuersa opera diuersarum artium perfici: quia vsus illius commodus diuersis. Sicut & ex quatuor elementis particularia corpora commiscẽtur, sed diuerso modo: vnica vegetandi vi omnes plantæ, & animalia omnia participant, & crescunt: vnicóque corpore sensus omnes continentur: vnica mente artes omnes, & inuẽtiones comprehẽsæ: vnico supposito res corporales & incorporales consentiunt in homine, qui cõstat spiritu & corpore: cœlum ipsum vltimum vno ambitu, motu, & influxu omnia inferiora naturaliter complectitur, agit, & mouet, & omnia in eo concordant. Et denique hæc omnia Dei vnico intellectu, & mente vna creata sunt, & regũtur: vt in sole omne lumẽ participat stellarum, in iustitia virtutes omnes in summa, in fœlicitate omnia cętera bona, in morte æterna omnis infœlicitas & mala vniuersa: Deus tandem & homo conueniunt, & simul resident in

vna

vna hypoſtaſi, nẽpe CHRISTO domino noſtro, qui & filius Dei & filius hominis, verus Deus & ver⁹ homo. Quæ cũ ita ſe habeant, & cùm communia contineant particularia, (veluti qui ponit hominẽ, & ſtatim ponere videatur particulares, & indiuidua, Socratem, Platonem, & alios, vt ſcribit Ariſt. b) proculdubio & mẽs hominis & ratio ad omnes artes extendentur, ſi optima generali quadam ſciẽdi & intelligendi methodo informẽtur, atq; facilè ad alias particulares peruenient cognitiones: veluti etiã in particularibus quibuſcunque diſciplinis notiones ſunt quædã præludia vniuerſalia, ex quibus ſtatim facilè ars conflatur, & peritia. Quæ per ſe certè arida & ieiuna, imò cõficta ſunt interdũ, vel eiuſmodi videntur: exempli gratia, mens humana in geometricis lineas, puncta, circulos, parallelos, & figuras ex his compoſitas adfinxit demõſtrationis gratia, vt aliud ſignificaret ad perficiendum artem. Muſica habet ſuas claues, notulas, lineas, ſpatia: & ſingulæ ferè artes quædam alia, quæ animũ tantùm, veluti ratiocinationibus quibuſdam, ad id quod intendunt præparant. Nõne etiam videmus, vſum literarum veluti quãdam rerum omnium communem cuſtodiam, & vocum, & conceptuum, &

b 4. de genera. ani. cap. 3.

paru

naturarũ proprietatúmque rerum cœlestium, & supercœlestiũ, & terrestriũ præteritorum, præsentium, & futurorum? Si quis autem literas nõ norit, quæ tamẽ numero paucissimæ sunt, nec omniũ quæ illis cõtinẽtur sine interprete erit particeps. Et si forsan aliqua illorũ sine his nouerit, cæteris erit priuat⁹, nõ alia ratione, quàm quòd tam exigua, sed communia omnium elementa scripturarũ, literas dico, non nouerit coniungere, & miscere. Latent & in mente scientiarum semina omnium, vt dicemus, & elementa. nam, vt scribit Alex. Aphrodisæus c, substantia, scientiæ, fortes vniuersæ, animo insita sunt, quemadmodũ igni calor insitus est, vnde putauit Plato, animum nostrũ reminisci, non discere. Sed non omnes norunt, nec ea miscere didicerunt. Quocirca nec omnes ratiocinari pariter possunt: nõ pueri, nec ij qui spiritalibus prætermissis, cutem curãt, Epicuri de grege porci. Neque hi similiter, qui duobus vel tribus verbis compositis & conceptis, statim se arcem sapiẽtiæ expugnasse, sibi persuadent, quíve omne studiũ in ornatu verborum & quadam phrasi corrasa desudãt, vt queruli psittaci, & loquaces picæ, molæ ropalis circũquaque agitatæ temere, contempta rerum inquisitione. Qua

c lib. Problem. problem. 121

in re Menedemi laudabo sententiam, qui, vt Cicero scribit, d illas nugas rhetorũ,& exordiorũ,& alia quę pro nugis habebat, reiiciebat ab arte bene dicendi, & bene de rep.consultandi: atque vllam artẽ esse negabat,nisi quę cognitis penitúsque perspectis,&in vnum exitũ spectantibus,& nunquam fallentibus rebus cõtineretur. Qua opinione adductus idem Cicero, testatur sibi accidisse disertos cognosse nonnullos, eloquentem neminem. Eloquentem existimans eum,qui mirabiliùs & magnificẽtiùs augere posset, atque ornare quæ vellet:omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent,fontes animo & memoria contineret. Istud visus est idem Cicero sibi comparasse in libris eloquentiæ suæ. Tamen nec is, nec eius scholæ homines, vnquam,vt existimo, consequuti sunt. Quanquam enim ij vnam & eandem rem verbis pluribus variare potuerint, nõ equidem cõtigit verè dicere, sed multùm & variè dicere: potiùs eo ipso à republica explodendi, quàm in cætu hominum recipiendi, veluti impostores, fascinatores, vel interpolatores veritatis, vmbratilium orationum & spectrorum artifices, histriones & mimi & nugiuenduli, omittentes veram & propriam materiam oratorum

d 1. de Oratore.

torum dicendi, quæ, vt etiam testatur P. Corne. Tacitus, e consistit in iudiciis de æquitate, in deliberationibus de honestate, vel horum mixtione: de quibus, inquit, nemo variè, copiosè, & ornatè dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanam, & vim virtutum, prauitatémque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in virtutib⁹ nec in vitiis numerātur. Olim pulsi vrbibus etiam meritò garruli & vaniloqui illi rhetores, & nostri Christianæ philosophiæ antistites, verborum solùm architectos explodunt. Inter antiquos D. Paulus, f videte ne quis vos decipiat, per philosophiam, & inanem fallaciam. Nam in multiloquio non deest peccatum. g Et vir linguosus nō dirigetur in terra. h Qui enim multis verbis vtitur, lædit animam suam, vt scribitur in Ecclesi. i idest, multiloquio falsum adumbrare nisus, seipsum perdit. Et ista est egestas præcipua, de qua loquitur sacra pagina. k Vbi sunt verba plurima, ibi frequenter egestas: & alibi, in Ecclesi. l stultus verba sua multiplicat. Multiplicat, inquam, quia quod falsum & per se inuisum est, multis verbis persuadetur. Vnde Paulus ab hoc crimine expressè se purgauit, ne mendaciorum videretur annūciator. m Et ego cùm venissem

e *Dialog. de Orat.*

f *Ad Col. c. 2. b. ver. 8.*

g *Prouerb. cap. 10. cap. vers. 19.*

h *Psal. 139. c. vers. 12.*

i *cap. 20. a. vers. 8.*

k *Prou. ca. 14. vers. 23.*

l *ca. 10. ca. vers. 14.*

m *1. ad Corinth. 2. a. vers. 1.*

ad vos fratres veni, non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. Et postea, [n] Et sermo meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Et ad Ephesios scribens, [o] eos admonet dicens, nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Et rursum [p] discipulum admonet, formam eum habere sanorum verborum, quam ei tradiderat. Nã, vt scribit Iulius Rom. Pontifex ad Diaconum, Flacillum, Narcissum, & alios, [q] in rebus Ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ, sed canones Apostolici requiruntur, operáque dari solet, ne quis ex pusillis scãdalizetur. Et D. Basilius magnus: [r] Sacra, inquit, schola, præcepta rhetorum aut instituta non sequitur, nudam rerum expositionem pro encomiis habet, quam & nobis & sanctis satis esse existimamus. Rursumque idem: [s] non sectamur, inquit, eloquentiam verborum, quæ apud vos suscipitur: neque concinnæ verborum structuræ studemus. Apud nos enim non sunt qui verba tornando effingant, neque apud nos curæ est sonora vocum modulatio, sed vbique præfertur clara & expressa vocum significatio. D. quoque Bernard. [t] apertius

n vers. 4.

o cap. 5. b vers. 6.

p 2. Epist. ad Timot. c. 1. d. ver. 13.

q Epist. quæ legitur in 2. Apol. D. Athanas.

r In Serm. in Gordia. mili. mar ty. Cæsar.

s lib. Examer. hom. 4.

t 4. de consider. lib. ad Eugenium Papam.

apertiùs eloquentiæ nudæ à rerum cognitione corruptelam paucis explicat, dum ait, Verbosulum adolescentem & studentem eloquentiæ, cùm sapientiæ sit inanis, nihil aliud, quàm hostem iustitiæ reputes. Atque vt manifestius doceam Christianos non tantùm verbis, sed etiam re ipsa istos psitacos, verbosósque iuuenes, abhorruisse, non piget referre historiam quæ scribitur apud Cassiodorum[v] ex Socratis historia ecclesiastica. narrat autem Eudoxium Arrianum sub Valente Cæsare Orientis, creasse quendam Eunomium sophistam & dialecticum atheum dictũ, in Cyzico Episcopum & iussisse expellere Eleusinum. Illúmque, cùm illuc venisset, vsum more solito dialectica, quasi peregrinũ aliquid auditoribus inferret. Quamobrẽ Cyzici tumultus ort᷒ cùm esset, eum vrbe ciues expulisse, cùm ferre non possent fastum verborum eius. Nos etiam vt cum tantis viris consentiamus, atque vt tẽpori parcamus, quod multum teritur in ampullatis, & tumescentibus orationibus, verba venari & effundere sine ratione non docebim᷒, sed verba rebus inseruire. Siquidẽ methodus artis nostræ, scopum habet, vt res explicet, & artes. Artis autem omnis præcipuum est, vera cum ratione dicere. Quod & Ari-

v *li. 7. hist. trip. cap. 19.*

x 6. Ethic. cap. 4. ſtot. ſcribit [x] τέχνη, inquit, ἡ ἕξις τίς μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστί. ἡ δὲ ἀτεχνία τοὐναντίον μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν. id eſt, ars eſt habitus faciendi vera cum ratione. Cõntrariũ autem artis eſt, facere falſa cum ratione, circa id quod aliter ſe habere poteſt. Habitus autem & determinatio, in vnaquaque arte, veluti certorum præceptorum collectio, conſideratur. Hæc nõ ad particularia & indiuidua applicãtur, ſed ad vniuerſalia. Sicuti, qui de medicinæ arte diſputauerit & eius ſubiecto, non Petrum, nõ Ioannẽ cõſiderat, ſed tãtùm corpus humanum. Nam de particularibus, ſicut de infinitis, ſcientia nulla eſt, vt tradit idem Ariſtot. [y] Et artem, eadem ratione vniuerſaliũ cognitionem ait: ſicut experientiã, particularium. Et alibi, [z] in cunctis artibus, & ſcientiis, inquit, quæ non circa partem, ſed circa genus aliquod perfectè exiſtunt, ſatius eſt conſiderare, quid cuique conueniat generi. Sũt namque in ſingulis artibus & ſcientijs, quædam generalia & præcipua ſubiecta, quæ poſteà calculo exactiori in partes diſtribuuntur. Subiecta illa ſunt veluti limites, quibus tranſcenſis, ab vna in aliam artem vel ſcientiam traducimus. Et arithmetices ſubiectum, numerus: aſtrologiæ,

y li. 1. Rhetor. ad Theod. c. 2.

z lib. 1. Metaphy. c. 1. & lib. 4. Polit. cap. 1.

giæ, cœlum: geometriæ, passiones, & corporum magnitudines: iustitia, iuris ciuilis, & sic de similib. quæ hæc omnia in nostra arte rationes sibi comparare possunt: sicuti & Arist.[a] earum omnium effectricẽ rhethoricam ratus est, in qua facultas discutiendi quod in vnaquaque re, probabilius videatur. Nam quòd artes omnes communibus quibusdam inter se vtantur vinculis, vt idẽ Aristoteles tradit, & Cicero,[b] videtur mihi causa vnica, communis mentis natura, quæ est omnibus hominibus, & oratio, qua quilibet homo insignitur. Et, si velis exemplo familiariùs id discere, periculum licet facere in rusticis & imperitis alicuius artis: quibus si proponatur quæstio quædam artis ignotæ, conabuntur ex mentis notione communi hominibus, vtcumque ratiocinari: verùm confusè & impolitè & sine ordine, non tamen sine ratione. nam rerum experientia & animi exercitatio, superflua & incondita in animo disponit: vnde artes ortæ, vt non tamẽ mens ex arte, & ratio, sed tantùm rationis ordinatio fiat: veluti aurum, quod ab scoriis & fæcibus metallorum expurgatur, nõ accipit ab artificibus naturam & essentiã, sed cãdorem & superfluorum repurgationem. Vt simile quiddam accidat animo,

a d. li. 1. ad Theod. c. 2.

b Aristo. 1. Ethic. c. 11. & Cic. pro Arch. poeta.

qui cum multis passionibus & opinionum erroribus obtenebretur, veluti fæcib⁹ extra naturam ascitis, Dei potissimum lumine, cuius vultus lumē super nos signatum est, artificio quodam, ad puritatem & lucem suæ præstantiæ educitur, & purgatur. Et Galenus [c] fatetur, quādam esse artem, quā tamē nō docet, quæ & reliquas constituat. Et persuasum habent Philosophi, vt tradit Aristoteles, [d] omnis entis ad vnū aliquid & commune fieri reductionem & docet lōga oratione Galenus [e] alibi, scientias & artes alias aliis supponi. Legimus & apud iurisconsultos & alios iurisprudentiam complecti diuinarū & humanarum rerum scientiam: in his autem omnia. item Arist. [f] Intellectus, inquit, siue mens, rerum intelligibilium est: itaque rerum omniū notiones, naturalis vna tenebit. Et Plato, [g] omnes scientias, sine dialectica cæcas dicit esse.

c li. de arte curat. ad Thrasybulum.
d Metaph. 11.
e ad Thrasyb. de arte.
f lib. 1. de part. anim. cap. 1.
g libr. siue dial. 7. de Rep. vel de iusto.

Quid sit ars nostra magna. CAP. III.

TRansacta enim & sopita controuersia, qua difficile, imò ferè impossibile esse de omnib⁹ causas exhibere persuadebatur: cúmque iam docuerimus posse nos de diuinis, & per diuinas rationes, determi

nare, per visibilia ad inuisibilia, veluti certis quibusdā ducibus peruenire. Reliquū est vt quæ sit illa ars, aperiamus, per quam scādere per mirabiles illos gradus tutò & breuiter, compendio temporis valeamus: quæ permaximè iucunda & optata diu ab studiosis est: cùm vita sit breuis, ars longa: & nō solùm in medicina, vt aiebat Hippocrates [a], experientia periculosa, sed etiam ferè in humanis omnibus actibus, quorū exigua experientia præcipiti volatu, caniciē cum periodo aducit: vt fuerint plures, qui naturam, non ausi dicere Deum, incusauerint, quòd coruis diuturniorem & lōgiorem vitam, quàm hominibus dederit. Blasphemi certè, & nimium queruli: cùm hominis sufficiens sit ætas, quātūuis breuis, pro necessariis exequēdis. Quā tamen plerique terunt, & ferè omnes, non in disquisitione veri, sed in cōtradictionibus vanis, & inutilibus sermonibus: alij voluptatibus, alij in parandis mammonæ miseræ aceruis, quibus quidē ætas breuis esset nō solùm ceruorum vel coruorum, sed & totius æui & mūdi vniuersi insatiabilis enim est cupiditatis sitis. Vellent & ij lubentissimè corporis voluptatibus, & acquirendis diuitiis, & eorum curis, simúlque & scientiæ parandæ, tēpus ex animi sentētia dari:

[a] *In prin. aphoris.*

cùm tamẽ fieri nequeat, vt qui implicitus est & irretitus numellis & retib⁹ voluptatum, aut diuitiarum, bene vnquam philosophetur: vtque, qui animam habet his tumultibus cõpurcatam & dementem, probè possit de eximiis & altioribus diiudicare. Quocirca primus huius artis gradus & basis est, animum ab his sordibus & extraneis passionibus repurgare, & Deo cõiungere, in quo vera scientia, quique dat omnibus affluenter, pro modo dispositionis & purgationis animę. Nõ enim in maleuo lã animã introibit sapientia, vt ait Salomõ,
b b, nec in corpore subdito peccatis: & Plato
c libr. 24. qui Ion, vel de furore poëtico inscribitur. c cuiq; etiam certi facultatẽ à Deo tribui, certi cuiusdam operis, iudicandi, testis est, Sequitur deinde illud quod est cõfusionis mẽtis, & indispositarũ cogitationũ coordinatio, in quo latet tota artis nostræ methodus: docet enim omnium pręceptorũ quę diffunduntur per res, & scientias, artésque particulares, in certa capita reductionem ordinatam, ex cuius cognitione postea mẽs dispensat ordinatè & inconfusè propria vnicuique negotio oblato: disputãdo, tractãdo, cõsulendo, probãdo, vel refellendo, vel docendo, vel eligendo. hęc
d libr. 24. In Gorgia. enim in omnibus locũ habet. Ars quippe omnis, vt ait Plato, d de aliqua re persuadet,

det, ſed diuerſo modo, cauſæ rerũ diuerſitate connectuntur & cõſiderantur, veluti & vnum & eundem angulum rectum faber, & geometra, diuerſo modo tamen inquirunt: fines enim ſunt diuerſi, ſed media ferè eadem: & ita de angulo tradit exemplum Ariſt.[e] Et Galenus[f] ſcribit, materiam nõ diſtinguere artes, quia & illa pleriſque cõmunis: ſed fines, ad quos dirigũtur pręcepta particularia, & interdum communia. Sic noſtrũ corpus quatenus naturale eſt, phyſicę ſcientię ſubiectum eſſe quis dixerit: quatenus ſanitatis, medicinę: quatenus bono habitu pręditũ, exercitatorię. Ideo qui hęc ſeparatim diſcutit, diuerſos fines cognoſcere debet, & ſic pręcepta particularia ad finem tendentia: & idem Galenus ferè eadem alibi[g]. Qua ratione & nos in hac arte magna ne quid deeſſet particularium finium, ſingularũ ſciẽtiarum, veluti quoddã epitome cõtexuimus, vt Dei beneficio & noſtro medio, quicũque noſtras habuerit lucubrationes, nullis aliis libris, vel certè pauciſſimis egeat ad ſcientiarum encyclopędiam addiſcendam. Nam (quod verè admiradum eſt, & vnde ingentes gratię maioribus qui iter indicarunt artis, & ichnographiam tradiderunt, habẽdę ſunt) ſi bene animaduertas in hac quam tracta-

e 1. Ethic. cap. 7.

f libr. ad Thraſibul. num ars tuenda ſanit. ad medicinã ſpectet. tom. 2.

g In li. Hippocra. quæ in medica trina ſũt, inſcribitur communiter libro 1. tomo 6. & tomo 8. li. de medica artis conſtit.

mus arte, omnes ſcientiæ particulares, & earum præcepta ſub generalibus cōtinentur expreſſa: tractanturque in ea, phyſica, metaphyſica, actiuæ, factiuæ & contemplatiuæ artes: vt meritò ars magna, ſeminarium magnum, & ſcientiarum omnium directio & probatio nominanda ſit, & lapis quidam Lydius, per quæ verum à falſo dogmate ſeparatur, vt illo aurum ab aliis diſtinguitur metallis. Qua melior certè nulla alia eſſe poteſt. Hinc procedit, ſingulorum intellecta diſtinctione, ſtatim artium particularium diſtinctio. Siquidem cuiuſque artis conſtitutio, ex diſcrimine propriorum à communibus oritur, vt ait Galenus. h Sic Plato. i quicquid, inquit, artificioſum eſt, menſuræ quodammodo particeps eſſe apparuit. Quoniam verò quidam conſiderare nequaquam per ſingula genera diuiſione eundo ſolēt, hæc tam longè inter ſe differentia, ſtatim conferunt in vnum, ſimilia iudicantes. Sed & contrariū huius faciunt, quæ diuerſa ſunt, per partes minimè diſtingunt: cùm oporteat, vbi quis primò multorum percipit communionem, non priùs deſiſtere, quàm differentias omnes, in ea quæ ſpeciebus claudūtur, inſpexerit: atque iterum, quoties diſſimilitudines plurimas in multitudine

h *In cōmen ta. in lib. de victus ratio. in morbis acutis tomo 6.*

i *In lib. 16. vel ciuili, ſiue de regno.*

dine sentit, & ægrè sentit, non priùs ab hac aspectus molestia desistere posse, quàm cuncta quæ cognata sunt, intra cognationem vnam proprietatémque concludens vnius generis essentia vestiat. Neque, vt scribit Maximus Tyrius,[k] aliud est scientia, quàm stabilitas rationis, iisdem semper vestigiis hærentis, captantis primò cognatas quodammodo res, pòst distinguentis quicquid in eis viderit dissimile. Materia itaque circa quam versatur nostra ars, erunt omnes res & scientiæ, de quibus disputandum erit, atque in his veluti artificium quodlibet in subiecta materia, operatur, continens certa generalia præcepta in se, quibus singularia disputantur, & distinguuntur à confusione. De quibus, Deo iuuante, in alio libro tractabimus.

k *Sermone 40.*

De potentia & actu. CAP. IIII.

REpetamus interim, vt ordine viam ad grauiora sternamus, omnia potētiam & actum respicere, atque potentiam sine actu esse posse, actuum autem non item sine potentia præiacente. factum quippe nihil dicitur ab aliquo, nisi priùs qui fecit, potentiam, siue dispositionem quādam faciendi habuerit, quæ non fuerit semper actu, vt docet Aristoteles.[a] Sic principia, substan.

a *lib. 1. de calo. ca. fi.*

substantiarum sunt semina, quæ se habent ad substantiam, sicuti potentia ad actum, vt scribit idem Aristoteles. b Non tamen actus potentia verè est, nisi solùm in potẽtia: veluti lignum, tripusq́; scapha & huiusmodi est, potentia, non tamen actu: quia actus vt lignum tripus fiat, vel scapha, mediis aliis, scilicet arte aliqua & instrumento fabrili, ex potentia ad actum ducitur. Aliud exemplum familiarius, homo potentia rationalis est, hoc est ratione omnes actus suos moderari potest, actu tamẽ & re ipsa, semper non moderatur: veluti si furiosus, si infans, si affectionibus illegitimis ducatur. potentia namque rationis non deducitur ad actum, hoc est, non moderatur actus. Et Galenus certè optimus philosophus c ait. Quod quale dicitur, tale autem nondum est, sed potest tale esse, id hoc esse potestate dicimus: hominem, verbi gratia, qui modo natus sit, rationalẽ, & auem volatilem, & canem venaticum, & equum celerem: scilicet, quòd eorum vnumquodque futurum omnino est, si nihil id extrinsecus impediat, hoc ceu iam id sit appellantes: vnde, arbitror, hæc esse potestate, non actu, dicimus. Perfectum namque est atque iam præsens, ipsa energia vel operatio, siue quod actu est: quod

verò

b lib. 1. de part. anim. & earum causis. ca. 1.

c Tomo 1. li. 2. de tempera.

verò poteſtate eſt, imperfectum & adhuc futurum, atque vt fiat quidem, id quod dicitur. Sciendum tamen eſt, ex potentia deducta in actum, ex illo actu aliam potentiam oriri poſſe, ſicuti docet Ariſtot.[d] & tunc diuerſa eſt potentia ſecunda à prima, ſicuti & materia prima diuerſa eſt à ſecunda: prima namque informis, ſecūda autem materia cum forma in aliam formam trāſit, retēta prima forma: veluti aurum conſtat materia communi metallorum, & forma, quia aurum : ex illo tamen alia forma accedente fit ſtatua, vel aliud quippiam: cuius tamen ſecunda ſemper materia formata, nempe aurum. Sed clariùs de potentię ortu ex actu agamus exemplo. Diuerſo modo potentia, ſciens eſt qui diſcit & qui iam ſcientiam habet, & non cōtemplatur. Cùm autem actiuum & paſſiuum ſint ſimul in actu, qui patitur à potentia, & agit alia potentia, euadit interdū id quod eſt potentia, vt actu ſit tale, vt id quod diſcit, & ex eo, quod eſt potentia, fit aliud potentia rurſus. Qui namque ſcientiam habet & non contemplatur, eſt potentia quodammodo ſciens, ſed non vt erat, anteà quàm didiciſſet. Atque cùm ita ſeſe habet, niſi quid prohibeat, operatur ac contemplatur, vel in contradictione ignorantiáque

[d] lib. 2. Phy. cap. 4.

tiáque erit. Eſt etiam quædam potentia, alia ſecundũ naturam, alia præter naturã Secundum naturam potentia eſt, cùm in ſeipſo aliquid tale principium habet, & nõ per accidens. Præter naturam contrà, cùm per accidens, veluti ignis potentia mouetur ſurſum, & graue deorſum: per accidẽs auté, & vi exteriori, ignis deorſum, graue ſurſum. Mouētur itaque actu naturaliter, cùm ſub potentia ſuos adactus mouentur. Has duas ſpecies potẽtiæ ponit Ariſt. Galenus latiùs tres cõſtituere videtur. Prima illa eſt, qua maximè propriè ſola poteſtate eſſe dicimus, ea, in quibus natura ipſa ſuopte impetu ad abſolutionem venit, vtique ſi extrinſecus nihil impedimẽto ſit. Deinde materiæ continentes ea quæ facienda ſunt, propinquè, facienda poteſtate ſunt, ſicuti cùm ſanguinem poteſtate carnem appellas, quoniam minimam mutationem ad carnis generationem requirat. At non qui in ventriculo habetur concoctus cibus, carnis materia eſt, ſed priùs ſit ſanguis oportet. Longiùs etiam abſunt maza & panis, quippe quæ, vt caro fiant, tres ſui mutationes requirãt: cæterùm hæc quoque omnia poteſtate, caro dicuntur. Etiam ante hæc aër, ignis, aqua, & terra, etiam horum ipſorum cõmunis materia, atque

hæc

hęc omnia, magis minúsve abusiuè loquẽtibus, nobis dicũtur. Dicitur autem & tertio in loco, potestate esse aliquando, & q ei, quod ex accidenti esse dicitur, est ex aduerso positum, vt si carnosi quis iuuenis lauationem, corpus eius ex accidenti, non ex propria potestate calefacere dicat. Subiungam adhuc eius exempla: bitumẽ, resina, sæuum, oleũ, & pix, calida potestate sunt, quòd vtique energia celerrimè calida fiunt, etenim celerrimè inflammãtur: præterea cùm corporibus nostris amouentur, ea manifestissimè calefaciunt: ea autem nõ sunt actu calida, ideo tactu non sentiuntur talia, & ita differunt & à solis & ignis calore, quia illa actu calida, hæc tantùm potentia, eadem de frigidis potentia quis poterit colligere. Sed adhuc ἐμφατικώτερον de potentiis cum Aristotele [c] dicamus, ne posthac hæc omnia sint à nobis sæpius inculcanda. Potentiarum quædam nobis natura inditæ sunt, vt diximus, veluti sensuum: quædam consuetudine, vt tibiis canendi: quædam doctrina, vt artium. Nam idem Aristo. ait [f] omnes artes, & factiuæ sciẽtiæ, potentiæ esse. Item potentiæ aliæ rationales, aliæ irrationales; nam quædam cum ratione possunt mouere, quædam sine ratione. Rationales illas potentias ne-

c li. 9. metaphy. ca. 5.

f eo. li. 9. metap. ca. 5.

cesse est in animato corpore esse, has autẽ in ambobus. Quæ cũ ratione possunt mouere,& potentiæ sunt eorũ rationales:quę autem sunt irrationalia,horum & potentię irrationales.Et notãdũ est, potestatẽ, quę cum ratione est, contrariorũ esse posse diuerso modo effectricem: potestatem autẽ irrationalem,vnius,vt calidum ipsius calefaciendi sola potestas.Medicandi verò potestas infirmitatis & sanitatis causa est, qa scientia,sciẽtiæ ratio: ratio autem eadem manifestat & rem,& priuationem,quãquã id nõ faciat similiter.Sicenim quodãmodo amborum est,sed magis eius quod existit: quare cùm potentia sit faciẽdi vel patiendi in ratione vel voluntate principium, fit q d, vel patitur necessariò. Sed qualitates, quæ adduntur benè aut malè,non necessariò,sed ipsius benefaciẽdi, vel malefaciendi potentiã sequitur solius agendi, vel patiendi potentia. Potentia namque quędam est homini benefaciendi: nã si non esset illi hæc potentia, impossibile esset homini vnquam benè agere: nam quod priuatur potentia,impossibile est fieri:quod impossibile fieri est, actu esse nequit. Cæterùm videm⁹ & actus, & benè fieri,scilicet bene agere homines:ergo in illis potẽtia,& malè. Pariter ergò & potestas ab vno & eodẽ fonte

fonte voluntatis. Sicuti ex anima contrarij motus fiũt, quiescere, & moueri, loqui, tacere, diuersis temporibus, Quoniam quod potest, aliquid potest, & aliquando, & aliquo modo, & necesse est esse quiddã quod dominetur, siue appetitum, siue electionẽ. Quæ interdum ad actum peruenire prohibentur, vel intrinsecus aliquo prohibente, vel modo non benè congruente & medio: sicuti in potẽtia irrationali, ea ad actũ non peruenit, si aliquo medio impediatur, vel medio, vel agente non benè disposito. Quo fit vt, quia potentia non potest interdum omnino se explicare, propter resistẽtiam mediam, qua sublata posset, actus remaneat imperfectus necesse sit. Ita semen interdum natura degenerat, & natura ex semine humano & animalium, monstra producit, & animus extrinsecis, & vanis, & alienis à ratione occupatus, & obsessus, suo non fungitur officio. Et hæc hactenus de potentia prælibata, sequentibus sufficient: latiùs namque de ea posteà cùm de principio potestatis tractabimus suo ordine libro 2.

Quo pacto in homine scientiæ generalis semina potentia insita sint: cur've alij alijs doctiores: & unde animalibus quædam cognitio. CAP. V.

VTilitatẽ ex præcognitione illius potẽtiæ nunc accipe. Dicimus itaque in hominis dignitate, quod pertinet ad sciendi & intelligendi sagacitatem, considerari & aptitudinem siue potentiam naturalem, & pariter acquisitiuam ex doctrina & meditatione artificiali, & labore expertium & prudentiorum paratam, quámve potentiam diximus, quodãmodo ex actu prioris potentiæ comparari. Hæc autem unde originem habuerint, quáve ratione mẽtes hominum vniuersam scientiam perfectè per se nec explicitè omnia, nec omnes aliqua pariter nouerint, aut quare alij alijs magis minúsque scientes sint, cùm tamen æquè homines sint, narrare præsentis est instituti. Cumque illud dignum sit & iucundum & vtile scitu, lõgior de eo nõ erit tædio narratio. Igitur in cõfesso omnibus ferè, & pro verissimo creditum tum ab iis, qui à sana fide exules fuerunt, tum ab iis qui verum & vnicum venerati sunt Deũ, nullum animal natura immunem à cognitione

tione esse. Videmus namque animalia recens nata, etiã priusquam perficiãtur particulæ, & instrumenta ad ea quæ agere debent concessa, ea tamen agere conari: sic vitulus cornibus petere tentat, cùm nulla tamen cornua appareãt: pullũ equi calcibus teneris calcitrantem videas, & aprum quendam pusillum genis sese tueri conantem, magnos dẽtes nondum habentem: & catulum recenter natũ, mordere affectantem teneris adhuc dẽtibus. Vnde autẽ, nisi quadam indita facultate? omne enim animans suæ ipsius animæ facultates, ac in quos vsus partes suæ polleant maximè, nullo doctore pręsentit, vt obseruauit Galenus [a], & Xenophon: [b] animalia singula, inquit, norunt pugnam quandam, nec ab alio quopiam didicerunt, quàm ipsa natura: veluti bos cornu percutere, equus vngula, canis ore, aper dẽte: quę quidem animalia etiam cauere sciũt, à quibus est cauendũ, sine vllius prorsus doctoris pręceptione. Addendus eiusdẽ sententię Horatius, [c]

Vt quo quisque valet suspectos terreat, vtque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit: vnde, nisi intus
Monstratum?

His adstipulatur, & Basilius magnus [d], docetq; multis exemplis: aliique permulti

a *li. de vsu par. huma corpo. ca. 3.*

b *li. 1. Cyripadia.*

c *li. 2. sermo. saty. 1. versu. 50.*

d *li. exhameron homilia 9.*

authores confirmãt, ducti quotidiana experiẽtia. Ita agni inter numerosum gregẽ, matris vbera recognoscũt: vrsa vulneribus saucia, verbasco sibi medetur: testudo viperæ veneno morsa, sibi cõtra venenũ prouidet origani pastu: vulpes laricis lachryma, vulneribus se ipsam curat: anguis fœniculi pastu lippitudinẽ à se propellere nouit. Et vt absoluam cum Plinio [e], Pudendum rursus, feras magistra natura quotidie inuenire, siue semper scire iudicemus, & omnia animalia quę sunt salutaria ipsis nosse, præter hominem. Arist. [f] etiam scribit animalium munus esse, non solũ generare, quod commune omnium viuentium & plantarum est, sed etiam cognitiones alicuius vnum quodq; esse, aliud maioris, aliud minoris, aliud minimę. Sensum enim habent: sensus autem cognitio quædam est. Et clariùs alibi [g] statim à principio scribit, animantes habere vim quandam naturalem videri, in quauis animi affectione, hoc est prudẽtia, stultitia, fortitudine, ignauia, clementia, acerbitate, & reliquis habitibus generis eiusdem. Constãt autem & hæc ex morum varietate animaliũ, de quibus eximios cõposuit libros Ælianus, inscriptos de natura animalium. Aliæ namque, vt ait Arist. [h] animantes mites, remissæ, non per uica

e li. 27. hist. natur. ca. 3.

f lib. 1. de generat. animal. c. fi.

g lib. 9. de histor. anima. c. 1.

h lib. 1 de histor. animal.

nicaces, vt boues: aliç animosç, peruicaces, brutæ omnino, vt sues sysuestres: aliæ ingeniosæ ac timidæ, vt cerui, lepores, cuniculi: aliæ illiberales, perfidæ, insidiosæ, vt serpentes: aliæ liberales, fortes, & nobiles, vt leones: aliç illiberales, feroces, insidiosç, vt lupi: aliæ astutæ, malitiosæ, & callidæ, vt vulpes: aliæ animosæ, amatrices, assentatrices, vt canes: aliæ mites & mãsuetudini addictç, vt elephãtes: aliæ verecundæ & cautç, vt anseres: aliç inuidç, & ornatus, & politurç studiosç, vt pauones. Sed quid vltrà? nónne omnes suis prouident natis, idque summa diligentia & solertia, vt scribit Cicero,[i] natura docente? quin vt idem alib.[k] dedit eadẽ natura beluis, & sensum & appetitum, vt altero conatum haberẽt ad naturales pastus capescendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Quis non astutiam pinnophylacis, & pastinacæ in quærẽdo cibo dixerit subtilem & scientificam cum Plinio [l]? Quis etiam cum Cicerone [m] plataleæ auis ingenium non miretur, quç astu & vi cibum ex rostris marinarum auium extorquet? Quis non eximios apud Aristo. Theophrastum, Ælianum, Plinium animantium non videat mores sagaces, & doctrinam viuendi naturalem, medendi, fugiendi, cauendi, & huiusmodi peritiam?

i 3 de finibus.
k 2. de natur. deor.
l lib 9. c. 42.
m 2. de natu. deo.

ritiam? Imò & rerum futurarum & incertarum præscia esse éadem legimus & nouimus: vt hinc etiam homines non vereãtur exempla & cautionem sibi, velut ex sacrario cõstanti naturę vtilia depromere. Delphini tranquillo mari lasciuientes, flatum ex ea qua veniunt parte, imminere designant: & turbato mare spargentes aquam, trãquillitatẽ. Loligo volitans, conchæ adhærescentes, echini sese affligentes aut cũ arena saburrantes, tempestatis signa sunt: ranæ quoq; vltra solitum vocales: & fulicæ matutino clãgere, item mergi anatésq; pennas rostro purgãtes, ventum cæterę́q; aquaticæ aues concursantes. Grues in mediterranea festinãtes, mergi maria aut stagna fugiẽtes, grues silẽtio per sublime volãtes, serenitatem, vt noctua in imbre garrula, at sereno, tẽpestatem. Corui singultu quodam latrantes, seq; cõcutientes, si perseuerent, vẽtos, vt si carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. Graculi sero à pabulo recedentes, hyemem, & albæ aues cùm cõgregabũtur: & alia sunt huius præcognitionis exempla apud Pliniũ.[n] Nónne & Hieremias[o] testis etiã? miluus in cęlo cognouit tempus suũ, inquit, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui. Nónne etiã in vsus suos inuenta

n *li. 18. c. fin.*
o *ca. 8. c. versu. 2.*

uēta & edocta ab animalibus, trāſtulit homo? quis ignorat chelidoniam herbam, & eius alexipharmachum, contra oculorum tenebras ab hirundinibus inuentam? Inuenerūt & canes canātiam, qua faſtidium leuāt. Ceruę monſtrauere elaphoboſcon, itē ſeſeli, enixæ à partu: & ad vulnera dictamnū, quo depaſto à ſe excutiūt tela infixa, vt ſcribit idem Plinius, p & plura Ariſt. q Et alibi Plinius. r Nec referre opus eſt politiam & regnum apum & gruū, prouidentiam formicarum, aliáque innumera doctrinæ naturalis exempla: cùm & ſcriptum de animalibus ſit, aliqua & docibilia eſſe, & imitationem quādam virtutis habere: alia in quibus, vt ſcribit Cicero, s non corporum ſolùm eſt ſimilitudo, vt in ſuibus: ſed etiam animorum aliqua ex parte motus quoſdā videmus, veluti in leonibus, canibus, & equis, & huiuſmodi, & diſciplinæ plures animātes capaces eſſe docuit Ariſt. a Vrſę cùm fugiūt, ſuos catulos propellūt, ſuſceptóſque portant: cùm ab inſectante iam occupātur, arbores conſcendunt. Herinaceus in cauernis habitans commutat ſua cubilia aquilonū, & auſtrorū mutatione: hirundo confingit nidos implicito luto feſtucis, ad normam lutariæ paleationis, mira prouidētia natis impertit cibum, ob-

p *li. 25. 18.*
q *li. 9. de hiſtor. animal. c. 6.*
r *li. 8. c. 27.*
s *5. de fin. bonor.*
a *1. de generat. animal. & li. 1. metaph. c. 1.*

 ſeruans

seruãs ne qui acceperit, bis accipiat: excrementa pullorum foras parentes eiiciunt, póstq; adultiores iã natos circumagi, foráſque illos eiicere edocent. Turtur non alium, quàm vnũ marem superinducit, Arist. teste.[b] Prudentiam gruum nemo ignorat, nec quis ſit pudor elephantum, qui nũquam niſi in abdito coëunt, nec adulteria nouêre, vt notat Plinius[c], qui & huic generi animalium tribuit[d] cum humanis ſenſibus affinitatem, intellectum ſermonis patrij, religionem, cultúmque ſyderum, ſolis ac lunę venerationem, ęquitatem, probitatem, obedientiam, & officiorum quæ didicere memoriam: ad permulta namq; officia eruditur, & intelligit. Id quoque narrat Arist.[e] cùm enim hæc bellua cęteris ſit prudẽtior (vt ait Cicero)[f] illa viſa eſt aliquãdo Romanis habere cum humano genere ſocietatẽ, vt idẽ Cicero ſcribit.[g] Legimus etiam tanta puritate eſſe camelos, vt nunquam cum matribus coëant, & admiſſos in matres opertas, poſtquam velo ſublato cõperiſſent, conſciẽtia admiſſi ſceleris, camelarios occidiſſe, vt ſcribit Arist.[h] Nemo nõ admirabitur artem ſcarabei lupillarij, dum ex fimo in orbiculos agitato & effoſſo, poſteritatem profert: nemo non alias infinitas belluarum, tum delphinorum, remorum

b li. 9. de histo. animal. c. 6. & 7. & c. 10.
c li. 8. ca. 5.
d li. 8. ca. 1.
e li. 9. de histo. animal. cap. 46.
f 1. de natu. deorũ.
g ad Mariũ. lib. 7. epist. fam. epist. 1.
h li. 9. histo. anim. cap. 47.

rum, polyporum aſtutias: necnon aliarum artes conſpicuas, & ante oculos poſitas nõ fatebitur. Et his omnia natura docuit ſingulis, & à natura poteſtatem hãc agẽdi ita connatam habent. Nec iuriſperiti ſuis in reſponſis ab his abhorrent. Siquidem Domitius Vlp. Papinianæ doctrinæ auditor, in Phœnicia prouincia natus, aliquando magiſter ſcriniorum ſacrorum Alexandri Cæſaris, i ſcribit ius naturale extendi ad beluas, quadam, vt intelligendum eſt, participatione: ius, inquit, naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit: idque firmat exemplis: hinc deſcendit maris & fœminæ coniunctio, quæ in coniunctionibus hominum legitimis dicitur matrimoniũ: hinc liberorum procreatio, educatioque. Videm⁹ enim iſtius iuris cętera animalia, peritia cenſeri, feras quoq; beſtias. Hoc & poſtea qui anacephalcoſim iuriſconſult. breuiùs cõtexuerũt, & inſtitutiones iuris ciuilis collegerunt iuſſu Iuſtiniani, nempe Tribonianus, & ſocij, iiſdem ferè verbis iúſque exhibuerunt legum tyronibus k. Quid autem ſit hæc natura, quæ hæc docuit, Dei prouidentiam, qua ſingula ſibi à Deo præſcripta peragunt, exiſtimo omnibus palam eſſe. In geneſi quippe vniuerſali rerum rebus cunctis Deus propria diſtribuit,

i *in li. qui eſt ordine 2. de inſt. & in lib. 1. pãd. tit. 1. in §. ius natur.*

k *in . 1. de iure natu. gen. & ciuil. li. 1. inſtit. iur. ciui. tit. 2.*

ſtribuit, cùm, quæ generationis ſunt, tum ea quę ad conſeruationem geniti neceſſaria erant, quæ quanquam minima videantur, ſunt tamen ſapientiſſimæ & indeficientis prouidentiæ & generaliter & particulariter certiſſima argumenta: vt non tantū rerum omnium generalis in Deo admiráda ſit cura, ſed & minimarum ſolicitudo, quæ, non ſecus ac malum granatum vno ambitu corticis, & omnia incluſa nutrit, & acinos etiam domũculis diuiſos alit pari cura. Reſpicite, inquit Chriſtus,[l] volatilia cęli quę non ſerunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater veſter cœleſtis nutrit ea. Et Dauid,[m] produxit iumentis fænum, & herbam ſeruituti hominum, & ſaturabuntur ligna campi, & in cedris Libani quas plātauit, paſſeres nidificabunt: herodij domus dux eſt eorum: montes excelſi ceruis, petra refugium herinaciis: fecit lunam in tempora, ſol cognouit occaſum ſuum. Poſuit tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſyluæ, catuli rugientes, vt rapiant & quęrant à Deo eſcam ſibi. Et paulò pòſt, dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes ſpiritum eorum, deficiēt, & in pul-

l *Math. 6. ver. 26.*

m *Pſalm. 103. b. c.*

uerem

nerē ſuum reuertentur. Et rurſum,n oculi omnium in te ſperant domine,& tu das eſcam illorum in tempore opportuno : aperis tu manum tuam , & imples omne animal benedictione. Et vis adhuc vltrà tibi probari naturæ animalium, vt reliquarum rerum , authorem eſſe dominum Deum? Recordare literis conſignatum , animalia verbo Dei tanquam ad domini vocem obediſſe , & naturam pro eius nutu temperaſſe vel exuiſſe , & ſeruis eius pepercisſe. Intuêre Danielem in lacum famelicorum leonum ferociſſimorum depoſitū, remanſiſſe illæſum. o Et Ionam Prophetam è vētre piſcis pręgrandis, vbi tribus diebus & tribus noctibus manſerat concluſus , viuū exeuntem,quādo dixit piſci Deus,vt eum in littore deponeret. p Contemplare omnia genera ferarum, etiam earum quę domari non poſſunt , iuſſu Dei cum Noacho in arca ferè per annum pacificè victitaſſe:q deinde r in hæremo magna ac terribili,in qua erat ſerpens flatu adurens,ſcorpio,& dipſas, magnum apparuit in virus eorum Dei imperium. Scimus & viperam , quæ inuaſit manum Pauli in Mytilenę inſula, contra eius feræ naturam & barbarorum inſulanorum expectationem,nihil nocuiſſe. s Scimus & aſinam Balaami contra eius naturam,

n *Pſal.144. c. verſ. 16. 17.*

o *Daniel. 14. c.*

p *Ionæ 2.*

q *Gene.7. c.*

r *Deute. 10. c. 8.*

s *vt ſcribitur Act.ū cap. 28. a. verſ. 3.*

naturam, iussu Dei authoris naturæ, & di-
t num. ca. 22. spensatiuè loquutã. t Omitto pleraq; hu-
iusmodi exempla ex historia patrum Lau-
siana, Abdiæ, & Theodoreti, Hieronymi, &
aliorum recẽsere, cùm h. dubitatum sit in-
ter Christianos, potestatem datam à Deo
hominibus in eius nomine conculcandi
leones, dracones, serpentes, & superandi
v Lucæ c. 10. c. vers. 19. lethalia huiusmodi: v quam nemo dicet ab
alio dari potuisse, quã ab eo, qui naturã sin
gulorum in sua manu haberet. Nouerũt &
x lib. 25. histo. natu. cap. 3. Ethnici, inter cæteros Plinius, x dũ ait, hic
est ille qui plurima in vita inuenit Deus,
hoc habet nomẽ: per quẽ & intelligitur éa
dem & parens rerũ omniũ & magistra na-
tura. Ideo respiciens ad authorem naturę,
y li. 11. ca. 3. sic rursus scribit idẽ Plin. y mihi contuenti
se persuasit rerum natura, nihil incredibile
z tertio of. existimare de ea. Et Cicero z naturæ ratio
a In dial. Lælij, vel de senect. nem dixit diuinã legem. Et alibi a nos na-
turam optimam ducem, tãquamq; Deum
testatur sequi debere, tãquam inquã Deũ:
non quòd natura Deus sit, vt rati plerique
antiquorum sunt, sed quia natura nihil
aliud est, quàm diuinę prouidentię instru-
mentum, quæ vbi videtur prouidè incede-
re, nõ ducit seipsam ipsa, sed ab ipsa proui-
dentia ducitur, fines omnium ordinésque
& in seipsa præscribente, & naturæ prout
vult

vult inſcribente. Quocirca Plato b ponit duas cauſas rerũ omnium effectrices, diuinam,& humanam:diuinã quidem naturæ omniũ effectricem: humanã autem artificialium. His conſentire vidẽtur Epicurus & Lucretius: niſi quod ipſi naturam ipſam diuinam putarunt,decepti quòd neſcirent naturam tam certam & admirabilem eſſe, quòd à Deo regeretur. Sic enim de Epicuro Lucretius teſtatur: c

b li.15. in Sophiſta, vel de ente.

c li.3. de rerum natu. ver. 14.

Nam ſimul ac ratio tua(ſcilicet ô Epicure)*cœpit vociferari.*
Naturam rerum diuina mente coortam:
Diffugiunt animi terrores:mœnia mundi
Diſcedunt:totum video per inane geri res.
Apparet diuûm numen,ſedéſque quietæ.
Quas neque concutiunt venti,nec nubila nimbis
Aſpergunt,nec nix acri concreta pruina
Cana cadens violat:ſempérque in nubibus æther
Integit,& largè diffuſo lumine ridet.

Sũt & alia philoſophorum, & Ethnicorum,teſtimonia, qui cauſam & vim efficacem naturæ ex Deo pendere docuerunt. Cæterùm cùm & rerum omnium creatio ad Deum omnino certiùs nunc referatur, vt & forsã aliâs,ſi ſe offerat locus,dicem9, nõ egemus vt exiſtimo pluribus teſtimoniis pro ſuperiorũ probatione. Ex quibus etiam & non obſcurè ratio apparet, vnde & quare animalibus quædam doctrinę natura

turalis ineſt capacitas & potẽtia, aliquibus tamen magis, aliis autem minùs, ſicut Deo omnium opifici ſapientiſſimo placuit. alia namq; extra communem generis animantium potentiam, aliam habent potentiam præſtantiorem, ſuntq; docibilia animalia, alia nequaquam arte hominum ſicurari queũt: vt in volucribus hirũdines ſunt indociles, è terreſtribus mures: cũ elephanti iuſſa faciant, leones iugum ſubeant, in mari vituli, totque piſciũ genera miteſcãt, vt notat Plinius,[d] eo modo non ſolùm naturali, ſed etiam acquiſititia doctrina fiunt mirabiliora: ſicuti & videmus aues varij generis, arte plura, quã natura doceat, potentia tamẽ præcurrẽte, addiſcere: vt pſittacos, & picas, & coruos voces humanas imitari, ob linguæ craſſitudinem, & continuam illarum in his quæ docentur meditationem, ſiue cõſuetudinem. Quod induſtriæ hominis, vt ſibi aliquid victus cauſa compararent, tribuit Perſius.[e]

d lib. 10. cap. 45.

e In prolo. satyra. ver. 8.

Quis expediuit, inquit, pſittaco ſuum χαῖρε
Picáſque docuit noſtra verba conari?
Magiſter artis, ingeniique largitor
Venter, negatas artifex ſequi voces.

f lib. 10. c. 40. & 43.

Scribit & Plinius[f] carducles, minimas omnium ferè aues, imperata, nec voce tãtùm, ſed & pedibus pro manibus facere. & turdum

turdum Agrippinæ, cõiugis Claudij Cæsaris, imitari voces hominũ: & habuisse Cæsares sturnum, & luscinias Latino, & Græco sermone dociles: Romæ etiam coruum visum, nominatim salutantem Tiberium, & Germanicum, & Drusum, & populũ. Nos quoque tales videmus Tholosæ: quin & apud nos nutritæ duæ fuerunt aliquando auiculæ, quas vocãt Græci ęgiothos, Latini salutes, Galli *linottes* quæ miras cantionum modulationes percurrebant, hinnitúsque equorum, & siquid aliud audiebãt imitabantur, tantæ erant docilitatis. Sunt & in quadrupedibus quædam aliæ supra naturæ propriæ opera potentię: veluti traditur elephantes ad prælium edoceri, item funambulos alios factos. Et nos sępe vrsos vidimus saltare ad rhythmum tibiarũ, hastã erectos ad iussum histrionis in humeros iactasse, deferre, & mouere: simias ludicra infinita mimorũ voce adactas factitasse. Sunt & his pleraque similia à multis visa, quæ docilitatem & adeptam doctrinam animalium indicant, atque admirabilem naturæ, & per consequens Dei authoris naturæ sapientiam, vsque adeò pręstantem, vt plerique ex animantium singulorum collatione cum homine facta, reuocauerint in dubium, num bruta ratione

vterentur: qualis extat docta certè & accurata controuersia apud Plutar.[g] Quòd & constat, vt hactenus docui, omne animal brutũ natura à Deo optimo infusa, ad certam doctrinæ speciem potẽtiam accepisse: non absurdum videri debet, per eandẽ naturam homini, qui cum animalibus participet, eandem cognoscendi vim ac potẽtiã inditam: & quia etiam is supra animalium naturam præstantior, aliquid maioris potentiæ & facultatis ei tributum esse à Deo. Sicuti enim, vt scribit Cicero,[h] equus ad cursum, ad arandum bos, ad indagandum canis, sic homo ad duas res, ad agendum, & intelligendum est natus: estque omnium animalium longè sapientissimus, vt ait Aristot.[i] Et Iuuenalis[k] loquens de natura hominis, ait:

-separat hæc nos
A grege mutorum: atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces
Atque exercendis capiendisque artibus apti
Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cuius egent prona, & terram spectantia.

Atque Claudius Ælianus Prænestinus[l] his verbis à brutis hominẽ distinguit, scribitque ἄνθρωπον μὲν εἶναι σοφὸν, καὶ δίκαιον, καὶ τῶν οἰκείων παίδων προμηθέστατον, καὶ τῶν γειναμένων ποιεῖσθαι τὴν προσήκουσαν φροντίδα, καὶ τρο

g *Libello, qui inscribitur, nũ brutis ratio insit, inter Vlyssem, Circẽ, & Gryllum.*

h *lib. 2. de finib. bon. & malo.*

i *lib. de mũdo.*

k *Sat. 15. vers. 143.*

l *In Proleg. lib. 1. de animal.*

τροφὴν ἑαυτῷ μαστεύειν, καὶ ἐπιβουλὰς φυλάττεσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα αὐτῷ σύνεστι δῶρα φύσεως, παράδοξον ἴσως οὐδέν. καὶ γὰρ λόγου μετείληχεν ἄνθρωπος τοῦ πάντων τιμιωτάτου, καὶ λογισμοῦ ἠξίωται: ὥσπερ οὖν ἐστι πολυαρκέστατός τε, καὶ πολυωφελέστατος, ἀλλὰ καὶ θεὸς αἰδεῖσθαι εἶδε καὶ σέβειν. Id eſt, Hominem quidem eſſe ſapientem & iuſtum, propriorum liberorum prouidentem, & factorum gerere conuenientem curam, & ſibi inquirere cibum, inſidiáſque cauere, & cætera in eo eſſe naturæ dona, non eſt valde paradoxon: eſt enim rationis particeps factus homo, qui eſt omnium honorabiliſſima creatura, atque ratiocinatione digna habita: pluribus in rebus ſeipſum iuuare & promouere poteſt, & Deũ venerari & colere. Aliorum hac de re etiam nobis ſuppetunt teſtimonia, quæ Deo fauente fuſiùs proprio loco tractabimus: ſufficiet autem impræſentiarum proſequi, vnde, & à quo ſciendi vim natura hominis ortum habuerit. Qua in re contemplemur oportet, initio hominem à Deo creatum eſſe perfectum, & omni ex parte rerum omnium peritum: creatus namque eſt ad imaginem & ſimilitudinem Dei, quod ad animæ pertinet prꝭſtantiam: ſiquidem ratione animę, nõ corporis, imago in accipienda, vt errantes hæreticos, in Gen. 1.

quosdam declinemus, vt docet D. Chrys. n Componitur etenim homo duabus partibus potioribus, corpore, inquam, & anima: primæ partes animi, secundæ corporis, vt ait Cicero, o & Aristot. p Homo vt animal constat anima, inquit, & corpore: quorum vnum imperat secundum naturam, nempe anima: aliud paret, nempe corpus: quæ & sequitur Plutar. q Quamobrem duę in homine cognoscendæ naturæ, animæ vna, corporis altera: quas sola discernentes intelligentia, & distinguentes contemplatione subtilissima, velut etiam imaginatione animi continentes, nō sequestramus adinuicem: nec eas reciproca virtute partimur, sed vnius esse prorsus animaduertimus: ita vt iam duæ, non ampliùs duæ sint, scilicet quòd vnaquæque secundum se subsistat, quinimo vtraque vnum animal faciat, vt scribit D. Cyrillus r Alexandrinus. Sic anima rationalis & corpus vnus est homo, vt ait Athanasius: s & vtrūque Deus creauit in vno supposito iustissimis rationib⁹. Atque, vt probat D. Greg. Naziāze. t homo & corpore & cœlesti spiritu cōpact⁹, vt quādo propter imaginis formæq; præstātiam efferremur, luti, materiæq; humilitate deprimeremur. Ex luto enim Deus creauit corpus, v sed tanta admirabiliq; præstātia, vt

n tom. 1. op. homi. 8. in Gen.
o 2. & 5. li. de fini bon. & malo.
p li. 1. Polit. cap. 3.
q libello de virtu. mor.
r epist. vl. ad Succes [...] sanct [...]
s in [...]
t oratio. de [...] annis.
v Genes. 1.

vt ſapientiæ & ſcientiæ eius ex opificio perpetuò nobis relinquatur admiratio tã cõcinnæ compoſitionis, mirabilem Deum fuiſſe ſolum opificem, vt latè docet D. Cyrillus [x] Hieroſolymitanus Epiſcopus. Sũt enim in hominis corpore certè tam admirandæ partium connexiones, & vſus membrorum inſignis diuerſorum ſubtiliſſima ſtructuræ colligatio membrorum, vt ſcribit Irenæus, [y] tercentorũ viginti quatuor, vt non niſi ſupernaturalem artificem horum authorẽ credere cogãt. Iungitur huic theſaurus (anima ſcilicet) corporis infinitus, quæ vaſis fictilibus, vt ait Paulus, [z] cõtinetur. Hinc opus eximiè formatum & affabrè factum, miro decore & pulchritudine celebre, à Deo, qui quidem homine non indigebat, ſed vt haberet in quẽ conferret ſua beneficia, vt ſcribit idẽ Irenæ⁹. [a] Huius pars vna, nempe anima creata initiũ habuit, finem vitæ tamen habitura nõ eſt, quòd ad ſubſtantiam pertinet, immortalis: corporea autem altera pars hominis eſt mortalis, animata, & ſuffulta ex indita anima. Ideo eius pars nobilior hominis, anima, inquam, homo verè dicitur: quoniam Deus inſpirauit ei animam quæ operatur, & inſufflauit ei ſpiritum vitalem. [b] Et rurſum formauit Deus hominẽ de limo ter-

x *catach. 4. illumi.*

y *li. 1. contra hæreſes, ca. 14.*

z *2. Cor. c. 4. c. ver. 7.*

a *li. 4. contra hære. c. 28.*

b *Vt ſcribitur Sap. ca. 15. ver. 11.*

ræ, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem [c] Et inde pendet nobilitas illa hominis ſupra reliquas creaturas : planta ſiquidem cœleſtis homo, quæ quantùm figura formáque corporis cæteris antecellit, tantùm dignitate animæ præſtat. Hinc caput animalibus cunctis ad humum pronum ad vẽtrem reſpicit, voluptatem omnibus modis proſequitur : caput hominis ſurſum in cœlum exurgit, oculíque ſupera non terreſtria contemplari accommodi, vt ſi quãdo aliquis carnis, & corporis ſtimulis ſuccumbat, ventriq; & his quæ ſunt ſub ventre inſeruiat, comparabitur meritò iumentis inſipientibus, quia ſimilis factus eſt illis, vt magnificè ſcribit verè regius antiſtes Baſilius Magn⁹. [d] Et, vt ait D. Auguſt. [e] duæ ſubſtantiæ quidẽ in homine ſunt, vna corporis cum ſuis ſenſibilibus, alia animæ cu rationc: ſed corpus nihil operatur ſine anima, ſine corpore autem anima ratione ſua agit. Quare & Plato [f] exiſtimat nihil aliud eſſe hominem, quàm animam : & alibi [g] idem Plato ait, ἡμεῖς ἐσμὲν ψυχὴ ζῶον ἀθάνατον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ, id eſt, nos ſumus anima immortalis, quæ incluſa eſt in mortali loco munito. Cui adſtipulatur Arnobius, [h] Quid, inquit, aliud ſumus,

c Geneſ. ca. 2. verſ. 7.

d homil. 9. lib. Hexaemer.

e lib. de Eccleſ. dogmat. cap 20.

f lib. 5. in Alcib. 2. ſiue de natura hominis.

g lib. 37. in Axiocho.

h lib. 2. contra gentes.

ſumus, quàm animæ corporibus incluſæ. Atque etiam Hebræorum præcipui partem immortalem hominis, nempe animã, præcipuam verum eſſe hominem arbitrãtur, corpus verò quaſi hominis eſſe indumentum, vt ſcribit Euſebius Pamphil. i & Ariſtoteles. k Sed clariùs ſacræ literæ in homine duplicia conſiderant, id quòd exterius apparet, quod carnalem dicunt & exteriorem hominem: & quod interius eſt, nempe animam, quam vocant interiorem hominem. Ad imaginem Dei homo interior, nempe anima, creatus eſt, non homo exterior: cum Deus ſit ſpiritus, íſque omni mole corporis careat inquantum Deus, vt notat D. Ambroſius. l Quanquã aliter alij, ſed alieni ab eccleſia catholica pro hæreticis iudicati, ſenſerint, corpus ſcilicet ad imaginẽ Dei creatũ: quę eſt Anthropomorphitarum hæreſis, introducta ab Andeo quodã & genere & lingua Syro, vt ſcribit Nichepho. Caliſt. m Dixit porrò ſacra ſcriptura cautè, ad imaginem Dei & ſimilitudinẽ Dei factũ hũc hominẽ, vt doceret nõ ex natura Dei illũ eſſe, quia ad imaginẽ, hoc eſt, ad ſimilitudinẽ imaginis Dei: imago autẽ Dei vera eſt filiꝰ Dei, Deus ipſe, vt ait Paulus. n Nos autem non imago Dei, ſed ad imaginẽ & ſimilitudinẽ Dei,

i lib. 2. de præpar. Euãgel. ca. 2.
k li. 4. Politic. c. 5.
l tomo 1. li. de Inſtitut. virginis. capi. 2. & 3.
m li. 11. ca. 14.
n ad Coloſ cap. 1. verſ. 16.

Dei facti & creati nō geniti. Anima nãq; à Deo facta nec ex ſubſtãtia Dei eſt vel procedit, ſed ex nihilo facta, vt latè docet D. Auguſt. o Et D. Ambroſius, p Homo, inquit, non eſt imago Dei, ſed ad ſimilitudinem factus: alia autem eſt imago Dei inuiſibilis primogenit⁹ vniuerſæ creaturæ, per quem facta ſunt omnia. ille non ad imaginem, ſed imago: tu non imago, ſed ad imaginem. Habes ergo aliquid in tua ſubſtãtia de imagine & ſimilitudine Dei, quod ſit diuinæ ſimile imagini. Audiamus & Athanaſium, qui ratione aliqua explicat faciliùs. Is enim ait, q Homo, ſcilicet purus, (de Chriſto namque nō loquitur, qui & verus Deus & verus homo eſt) in ſua & vnica hypoſtaſi & ſubiecto, ad ſimilitudinẽ Dei factus eſt, non tamen eſt homo Deus: non enim quod alteri ſimile eſt, id idẽ eſt cum ipſo cuius ſimilitudinem gerit: veluti ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ & ſementi, nec tamẽ eſt quicquam eorum regnũ cœlorum: ſed ſimilis Deo homo in aliquo. Quòd autem in aliquo factus ſit ſimilis, illud ex inſufflatione quam Deus fecit in faciem hominis ortũ eſt, illud adhuc eſt participatio Spiritus ſancti: nō tamẽ inſufflatio illa anima eſt, ſed id quod animæ præſtantiam dedit. Et aliud eſt efficiens, aliud effectus,

o lib. 1. de Orig. animæ, ad Hieron. c. 28. & li. 1 de animæ c. 4. & li. Soliloq. animæ. c. 30.

p Homo. 2. ſuper Pſal. 118. ſermo. 10.

q In refutat. contra hypocr. Meletii, & Pauli Samoſaten.

effect⁹, & quod patitur, vel in quo aliquid operatur. Docétq; nos id verba [r] ea, Et insufflauit in faciem Adā Deus, & factus est homo in animam viuentem: non enim dixit, & facta est insufflatio anima vinēs, sed factus est homo in animam viuentem. Et ne in tā seria re sine authore loqui videamur, erit sententiæ istius assertor eximius, Diuus Cyrillus Patriarcha Alexandri.[s] Nō potuit, inquit, homo ad imaginē esse creatoris, nisi Spiritusancto participaret: si quis enim, vt ait Paulus, [t] Spiritum Christi non habet, hic ipsius Christi non est. Notandū itaque illam Spiritus sancti participationē expressiorem Dei docere imaginē, quam tamē deturpamus peccato. Quod latiùs & meliùs idē Cyrillus explicat [v] his verbis, Formato ex terra homine sufflasse in faciē ipsius Deum Moses ait spiritū vitæ, & factum hominem esse in animam viuentem: spiritum autē ita per sufflationem homini datum, non dicimus animam esse hominis: esset enim immutabilis tāquam ex diuina progressus essentia: sed Spiritus sancti participationem animæ hominis impositā credimus. Creaturarum enim per Spiritū perfectio est. hinc ad imaginem Dei factū asserimus, quoniā participatione Spititus sancti ad Deū format⁹ sit. Sed quē spiritū

r ca. Gen. 2.

s li. 4. Thes. contra hær. c. 1. to. 2.

t ad Rom. ca. 8. ver. 9.

v li. 13. Thesau. contra hare. ca. 3.

Moses per sufflationé datum homini asseruit, hunc rursus Deus per resurrectioné renouãs in nobis insufflauit discipulis suis, dicés, accipite Spiritum sanctum: vt reformati ad pristinam imaginem, creatori conformaremur per participationem Spiritus sancti. Hactenus Cyrillus Alexãdrinus Patriarcha. Mandarũt etiam literis Ethnicorum philosophi, animum hominis quiddã esse diuinum, in quo rerũ penè infinitarũ essent cognitiones, & diuinationes, vt scribit Cicero. x Tum Plato y voluit homini cum Deo esse appellationis parilitaté, cõsortiumque naturæ: vt ob hanc participationẽ Dij homines in sacra scriptura dicti sint, participes eorum quæ Dei sunt, id est agentes quæ Deus agere solet, cùm tamẽ vnus sit Deus natura. Eadem & ferè cẽsuit Apollon. Thyaneus, z vt scribit Philostratus: sic enim ait, quòd sit hominib⁹ cũ Deo quædam affinitas, per quam solum in animalibus Deũ homo cognoscit, & de propria natura philosophatur, & in quo diuinitatis est particeps, formaq;, vt aiũt, Deo similis est: virtutesque à Deo colligit hominibus prouenire. Hac nos imagine etiã capaces sumus scientiæ, imò scientes: & quantò quis puram nitidamque hanc conseruat, tantò præstantiùs cognoscit, diju

x *lib. 2. de fin. bonor. ant malor.*
y *In Timæo.*
z *lib. 1. de eius vita cap. 3.*

dijudicat,& altiora & ſecretiora penetrat, veluti quadam cum Deo omni ſcio, familiaritate conſueſcens, & ab illo hauriẽs: eo radiorũ diuinitatis capacior, quo puritate Deo magis coniungitur, ſicut in cœleſti illa hierarchia, teſte diuo Dionyſio Areopagita, [a] proximiores ordines Dei cõtemplatione, Deo proximiores, ſecretiora à Deo veritatis, rerum ſpeculo & prototypo perfecto, hauriunt & cognoſcunt: quare & Deo viciniores, rurſum Seraphim dicũtur, id eſt, ſcientes vel ardentes. Conſtat etiam antiquos, qui mundam & impollutam trãſegerunt vitam, nõ eguiſſe doctoribus vel literis, ſiue ſcientiarum ſcripturis: ſed literarum loco gratia Spiritus ſancti vſos. Nã & Noacho & Abrahę, Iobo, & Moſi per ſemetipſum locutus Deus eſt, nõ ꝑ literas, quia ſcilicet mũda eorum corda repererat: poſtquam autem populus Iudæorum in vitiorum ima delapſus eſt, neceſſariò iam inde literæ datæ ac tabulæ, & ea, quæ per eas tradita eſt admonitio. Et hoc non tantùm probis viris prioris ſacroſancti Teſtamẽti, ſed etiam noui, accidiſſe legimus. Siquidẽ nec Apoſtolis ſcriptum aliquid tradidit dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſed literarum loco Sãcti ſpiritus gratiam ſe illis daturũ repromiſit. Ille, inquit, Spiritꝰ paracletus,

a li. de cœl. hierar. cap. 7.

cletus, quem mittet pater, ſuggeret vobis
b *Ioan. ca. 14. d. verſ. 26.* omnia.[b] Et rursũ, Ante reges & principes
ducemini propter me in teſtimonium illis,
& gentibus: cùm autem tradent vos, nolite
cogitare quomodo aut quid loquamini:
dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini:
non enim eſtis vos qui loquimini, ſed Spirit' patris veſtri, qui loquitur in
c *cap. 10. b. verſ. 18. 19. 20.* vobis, vt ſcribitur apud D. Matt. [c] & apud
Lucã, [d] Spiritus ſanctus docebit vos, quid
d *cap. 12. b. verſ. 12.* oporteat vos dicere. Quomodo autẽ docuerit illos, habetur in hiſtoria Apoſt. [e] dũ
e *Act. cap. 2. a.* in die Pentecoſtes repleti ſunt diſcipuli &
Apoſtoli domini noſtri IESV CHRISTI
Spiritu sãcto, & cœperũt loqui variis linguis, prout Spirit' ſanctus dabat eloqui illis.
f *2. ad Cor. epiſt. cap 13. a ver. 3.* Quocirca & D. Paul.[f] An experimẽtum
quæritis ei', ait, q in me loquitur CHRISTVS.
g *cap. 24. g. ver. 45.* Et D. Lucas[g] ſcribit CHRISTVM
aperuiſſe diſcipulis ſenſum, vt intelligerẽt
ſcripturas: hæcq; longè antè faciẽda Deus
pollicitus erat etiam. Is enim cùm parcere
peccatis, & lapſum primi hominis reparare decreuiſſet, infirmitatẽ etiam imaginis
ſtabilire decreuit, & obſcuratum intellectum purificare, ſua abſque meritis noſtris
h *cap. 31. f. verſ 33.* gratia. Sic enim ſcribit Hieremias, [h] Hoc
erit pactũ quod feriam cum domo Iſraël
poſt dies illos, dicit Dominus: dabo legem

meam

meam in visceribus eorum,& in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltrà vir proximum suum, & vir fratrẽ suum, dicens, cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me, à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorũ nõ memorabor ampliùs. Quod & D. Paul. impletum testatur, i Vos epistola estis CHRISTI ministrata à nobis & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Vidimus etiam Apostolos anteà piscatores, vel telonio, vel pellibus addictos, eo Spiritu repletos & edoctos, mentéq; purgatos, supereminentis doctrinæ gratia facundiáve repletos: atq; tantæ doctrinæ præstantia omnium dogmatum errores, gẽtilium, Græcorum, Persarũ, Chaldęorũ, Indorúmve detexisse & perdidisse, arcanorúmq; incognitorum adyta reserasse: & toto orbe terrarum breui tẽpore omnium philosophorum sectas superasse, & ad sanctissimã verámq; philosophiam calcatis erroribus impiis cælesti veritatis lumine illustratos adduxisse, ac simul & per vniuersa latissimi orbis loca doctrinam atque philosophiam veram suam firmis radicibus

i epist. 2. ad Cor. ca. 3. a. ver. 3.

dicibus plantasse. Non alia ratione, quàm quòd semina doctrinæ illius ab illustrata mente & purgata recepta fuerint post missionem Spiritus sancti & reparationem imaginis per CHRISTI passionem, veritate ipsa ab ea eximia potentia hausta quæ verè per se apud omnes homines rationis capaces visa est eiusdem efficaciæ: veluti & quæ vera sunt apud omnes, non aliter quā vt sunt se habere possunt. Quod non ante illud lumen Spiritus sancti receptum contigerat Apostolis nosse: quibus & CHRISTVS dixit, k Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò: cùm autem venerit Spiritus ille veritatis, docebit vos omnem veritatē. Vis autem scire hunc spiritum ex Dei imagine esse, audi quid his subiungatur, l Non enim, inquit CHRISTVS Deus, loquetur à semetipso, sed quæcūque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Propterea dixi vobis quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Et forsan hoc in loco nō inutiliter D. Bernardus citabitur, m Homo, inquit, ad imaginem Dei creatus est & similitudinem, hoc est, ad intellectum &

k D. Ioan. Euang. cap. 16. B. vers. 12. & 13.

l in d. cap. 16. D. Ioan.

m in medit. suarū princip.

& meditationem filij, per quem intelligimus & cognoſcimus patrem, & acceſſum habemus ad eum. Mens ſiquidem noſtra eo ipſo imago eius eſt, quo eius capax eſt, particépſve eſſe poteſt. Nec tam ſimile eſt illi ſummæ ſapientię, quàm mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam, & voluntatem in illa trinitate ineffabili conſiſtit. Ex quibus duo colliges, noſtrã imaginem eſſe ad intellectum & contemplationem filij: ſecũdò Trinitatis ſanctiſſimæ in noſtra mente eſſe imaginem. Quid autẽ eſt, quæſo, Dei contemplatio, & filij Dei, quàm rerum omnium cum eius cognitione dilucida cognitio? omnia enim pater cum filio nobis donauit. a

a ad Roma. c. 8.

Et in mente diuina & in Deo ipſo omnes res, veluti in idearum omnium prototypo & authore, relucẽt vt in ipſiſſima veritate. Vnde qui Deum cognoſcit cognoſceréve poteſt, qualis eſt noſtra mens, ſtatim in illo omnia perfectiùs, quàm ex qualibet alia arte cognoſcet: & per conſequens, veræ ſapientiæ & ſcientiæ fundamentum eſt, Deum noſſe. Et tunc non tantùm exiſtentia, ſed & non exiſtentia, nempe prę̨terita & futura aſſequetur: quia cognoſcendo Deum, qui perfectè res nouit antequam ſint, & illas etiam in eo vt

ſplen

ſplendido & nitidiſſimo ſpeculo videbit. Quare aliquando Prophetæ vocabantur videntes, [n] quòd Deum ita videntes ad conſulta reſponderent. Et olim vnuſquiſque, inquit textus, in Iſraël ſic loquebatur ſi conſuleret Deum, Venite & eamus ad videntem: qui enim Propheta dicitur hodie dicebatur tunc videns, & prophetia viſio, vt [o] viſio Eſaiæ prophetę. Et rurſum, [p] Nunquid nō populus à Domino requiret viſionem? Et iterum, [q] Prophetæ eius non nouerunt viſionem. Et alibi, quia locutus eſt Dominus in viſione ſanctis ſuis.[r] Nec reticenda præſtantiſſimi viri ſententia, qui expertus locutus eſt ferè omnino analphabetus, ſed omnium rerum & futurorum apprimè ſcius. Is fuit beatus Antonius, ſummus vir & heremi cultor. Hic enim virtutem vllam nō eſſe docuit futura prædicere, quòd è diuerſo in vitio non ſit poſitum futura non noſſe, vt ob hanc rem quis pœnam metuat: cæterùm vnum illud beatitudinis verè exiſtimabat, ritè Deum alere, legeſque eius & mandata inuiolata ſeruare: ſi cui autem amor futura cognoſcendi inceſſat, puram, inquit, modò habeat animam, & futuri perſpectio eum conſequetur, Deo veluti per ſpeculum aliquod cognitionem exhibente. Exiſtimabat

n vt ſcribitur 1. Reg. ca. 9. b. ver. 9.

o Eſaiæ 1.

p cap. 8. d. Ieſa.

q Threnorum ca. 2. c. ver.

r vt Pſal. 88. d.

mabátque vanum, quod in præſciendo ponebatur ſtudium, cùm tamen ille valde ea prędictione polleret, vt etiam multò antè prædixerit Arrianorum perſequutionem: vt hęc omnia de illo ſcribit Sozomenus,& poſteà Nicepho. Caliſt.[s] Caſſiodorus[t] Et meminit de ei⁹ prędictione D.Chryſoſt.[v] Itaque puritas hęc mẽtis ad Dei cognitionem ex terrę fęcibus ſubleuata, prophetas & ſecretorum & futurorum ſciẽtes reddidit. Et Paulum plenè docuit: qui nõ ab hominibus, neque per hominẽ, ſed per reuelationẽ IESV CHRISTI ſe accepiſſe teſtatur.[a] Notusque Saul & Dauid ex paſtoribus vates facti: cognoſcitur Salomon, vnica infuſione ſecreta omnium edoctus: agnoſcuntur & reliqui, vates ex paſtoribus & agricolis facti. Illuſtris Dauid ſubitò incognitorum interpres. Nónne & primus homo Adam ante peccatum rerum omnium cognitionem habebat? Neque de eo quiſquam dubitat: vel ſi illud neſciat, diſcat ex Geneſi eius. Scribitur namque de eo[b], hominem creatũ vt præeſſe: & dominaretur piſcibus, & aliis rebus à Deo creatis: item rurſus omnia ad Adamum, iſtius imp[illegible] confirmandi, & veluti obedientię præſt[illegible]ndæ vel firmandæ cauſa, à Deo vel Angelis ducta, vt videret quomodo vocaret ea.

f Nomen

s lib. 8. Eccle. hiſt. c. 40.

t In hiſto. tripar. lib. 1. c. 12.

v tom. [illegible] operum. homil. [illegible]. Matth.

a Epiſt. ad Gala. [illegible] 1. c. verſ. [illegible].

b Gen. c. 2. verſ. 2[illegible].

Nomẽ namque rei cuiusque tale est, quale Adam imposuit. Quæ duo, nẽpe gubernare, imperaréve, & nomina singulis imponere, non nisi eximiam & perfectã notionem demonstrant. Fuit autem cõcessa gubernatione & potestate necessarium, vt scientia gubernãdi tribueretur. Nec enim aliter sine ea præesse bene potuisset, si quę singulis expedirent non nosset: non enim eàdem regula omnia regũtur, sed secundũ cuiusque naturã propria cuique applicantur & conuenientia. Denique nominũ substantialis ratio haberi non potuit, sine cognitione substantiæ: aliàs enim temere, & extra vim nominis quod rẽ indicat, dicta nomina fuissent. Quod quidẽ longè abest à prisca primáq; nominis impositione, quę statim apud Hebræos naturam demõstrat: apud Hebræos dico, quia hi vtuntur idiomate, quo vsus creditur Adam: & ita probat Eusebius Pãph.[c] Et hoc etiã nuncupandi more accommodato rebus vsi sunt posteri eius linguæ. Exempla penè infinita id nos docere possunt: ipse namque Adam, quia ex terra creatus, Adam dictus, quòd adama Hebræis significet terram rubram. Et prima fœmina, eo quòd mater sit omnium viuẽtium, Cheua dicta est, id est, vita.[d] Abel, qui occisus, luctum significat. Seth,

c lib. 11. de præpat. Euange. c. 4.

d Genes. 2. & 3.

Seth, quasi positus in locum Abel, quia Sathach id significat, dictus. Enos, quasi vir dictus. Nohah, quasi consolans, quia ipse consolatus est populum: id est, in diluuio per illum genus humanum seruatum. Quid? nónne Abraham, pater gentium: Iacob, supplantator: Beniamin, filius dextrę: Iosue, saluator: Barionas, fili⁹ Ionę: Cephas, petra vel Petrus: & alia huiusmodi in sacra pagina ostēdūt? Hoc etiam obseruatū fuisse nemo ambigit ab aliis in linguarum idiomatib⁹, qui Hebræos imitati, vel rationē hominis, rebus nomina, secūdum idiomatum proprietates, pro cuiusque rei natura imposuerunt. Plato [c] id ostendit etiam, statímque ab initio ait, necessarium fuisse eum, qui rebus nomina imposuit, scientem fuisse quales res fuissent. Nā secundum qualitates earum, nomina imposita multis exēplis demōstrat: quę quisq; videre apud illū poterit, & apud D. Athanasium alia. [f] Ex quibus constat Adamum notitiam rerum omnium habuisse cumulatissimè, mente iam recenter edita, atque munda à Deo creata capaci omnium earū. Nec te moueat scriptum [g], Deum vetuisse Adamo ne de arbore ligni scientiæ boni & mali comederet: quod plerique ignorātiæ tutandæ gratia contorquent, vt auertant

c dialo. 23. in Cratylo.

f lib. de definitio.

g Gen. c. 2.

rerum cognitionem. Siquidē prohibebat mali actionem, nō mali cautionē: mali autē actio scientia non est, imò ignorantia: nam si quis nosset malum quid sit, nō declinaret à bono. Turpe enim est & odibile malū, & naturaliter à quolibet reiicitur, si illud prę noscat: sicuti bonum pulchrum est, & cùm agnoscitur, concupiscibile est. Quinimo & ex prædicta prohibitione ne ederet ex ligno scientię boni & mali, tantùm abest vt fateamur sublatam boni & mali cognitionem, quin potiùs vtriusque tunc cōcessam. Nam cum datum esset liberum arbitrium Adamo edendi, & mortis pœna fuisset imposita si ederet, consequenter datam dicimus notitiam mali, (quia quod mors sequeretur, sciret,) & boni, si obedisset pręcepto, & non manducasset: neque aliter tā grauis pœnę mortis reus, nisi id sciuisset, quia ignorāter facta, veniā vtcūq; mererētur. Sed dicet aliquis, cur posteà peccato cōmisso cognouit se nudū, cùm anteà non ita nouisset: videtur namque accessio facta scientię, nec omniū notitiā habuisse Adamum anteà. Respōdeo, illam cognitionem nuditatis, esse potius ignorātiam, ortam à peccati tempore: nam quòd tunc cognouit se nudum, certè crassa ignorantia est, quòd etiam anteà se nudum fuisse non recordaretur

retur

retur,si de corporis nuditate intelligamus. Sin autẽ de innocẽtię statu intelligamus,& eum eo se nudũ esse dicamus cognouisse, ignorantiã certè ex peccato acquisitam & casum,& sic imperfectionẽ imaginis & decasum,& sic imperfectionẽ imaginis & demigrationẽ fateamur, expedit. Vt autẽ explicem supinam illam & rudem ignorãtiã, quæ ei post cõtumaciam obtigit, cõsidero pœnam impositã præcepto prohibitionis, & sentẽtiæ executionem:dixerat namque Dominus, In quacunque hora comederis, morte moriemini. Moriemini, priuationẽ vitæ indicat,separationẽ animæ & corporis,quibus cõstat homo:vita autem animę est Deus:quia insufflauit,& participes facti sumus Spiritus Dei modo quo docuimus. Vnde & Paulus,[h] Vita vestra abscõdita est cũ CHRISTO in Deo:cùm autẽ CHRISTVS apparuerit vita vestra,tunc & vos apparebitis cũ ipso in gloria Atque Deus vita dicitur:sic enim ipse de se testatur,Ego sum via,veritas,& vita.vitã que Deus omnium, quòd viuere omnes ab ipso accipiant. Vita autem illa quæ eius,omni vita superior,est nullius indiga : nam & ipse vitã dicitur,& super omnẽ vitã,vitę author,excelsiórque vita,vt ritè philósophatur D.Dionysius.Areopa.[i] Et D.Ioãnes in Euãgelio,[k] Quod factum est,in ipso vita erat,& vita erat lux homi

h ad Col. 3. a. ver. 3. & 4.

i lib de diuinis nominib.

k cap. 1. 2. ver. 4.

hominū. Et rursum,[l] Ego sum panis vitæ. Et iterū,[m] Qui habet filium Dei habet vitam: qui non habet filium Dei, etiam vitam non habet. Sic Moses,[n] Diligas dominum Deum tuū, atque obedias voci eius, & illi adhæreas: ipse enim est vita tua. Et alibi,[o] in ipso, inquit Paul. viuimus, & mouemur. Quod ante ipsum vnus gentilium Aratus[p] dixerat. Et omnia quæcūq; sunt, viuunt, & Dei fulcimento, & præsidio eius[q] subsistūt. Cū spiritus Domini repleuerit orbem terrarum, & omnia in essentia contineat, sicuti dum aufert Deus rebus spiritum suum, omnia in puluerem suum & ad nihilum reuertuntur.[a] Eodem & spiritu verbi Domini, omnis virt⁹: replet nāq; omniā.[r] Sic enim hymnograph⁹, Quo ibo ab spiritu tuo? si ascendero in cœlū, tu illic es: si in infernum, ades. Et Virgilius,[s]

Principiò cœlum ac terras, camposque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantū,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo
Seminibus:

Quod & apud alios, qui aliquod numen venera

l Iohan. 6.
m 1. Ioan. 5.
n Deutero. 30. D. ver. 20.
o Actuum 17. f.
p in Phænomenōn princ.
q Psal. 33.
a Psal. 1.c. 3.
r vt Psal. 138.
s Aeneid. lib. 6. ver. 724.

venerati ſunt, conſtat: vt Platoni, & ſequacibus, iiſque potiſſimũ, qui vitæ autorem norunt. Porrò non æqualiter vis diuina, nec pari modo omnibus ineſt, ſed aliter rebus corporalibus non viuentibus, aliter plantis, aliter hominibus, aliter brutis: & alia præ aliis Dei maiore beneficio potiũtur, prout nobiliorem ſortita ſunt & capaciorem naturam, & vltra naturalem quandam & realem ſubſiſtentiam, egent ad illius naturæ perfectionem Dei adhuc continuo auxilio. Sic anima cùm immortalis ſubſtantiæ ſit, tamen ad viuificandam & nutriendam illam ſubſtantię efficaciam, ad actus ad quos à Deo creata eſt, eget Dei perpetua gratia, vt eius ope actus exęquatur. Vt enim corpus quantumuis animatum ſit, ſine cibo non poteſt diu viuere corporali, eóque ſublato obnoxium eſt interitui, neque quicquam probi operari valet, macie, medullis, & corpore debilitatum, & ſic non fungitur ſuis actionibus, pro mortuo habetur: ſic anima, quanquam ſua natura viuat, tamen niſi cibo ſpirituali, & veluti quadam Dei participatione vtatur, ſterilis & obnoxia interitui ratione actionis & beatitudinis fit, priuatione cibi ſui, & defectu luminis. Nec ex ſolo pane viuit homo, ſed ex omni verbo

t Deutero. c. 8. Matt. 4. quod procedit ex ore Dei [t] Quæ autem procedunt ab eo adorando ore, sunt præcepta eius,& quod volũtatis eius est. Scribitúrque, [y] Quærite Deum,& viuet anima vestra. Et cognitio Dei dicitur vita æterna: Hæc est enim, inquit CHRISTVS, [x] vita æterna, vt cognoscãt te Deũ verũ,& quem misisti IESVM CHRISTVM. Ita à Deo duas vitę trahimus vitas, vnã quòd simus, essentiámque propriam habeamus: sic in eo & omnia quæ sunt viuunt, quæque sua proprietate subsistunt. alia hominis diuinior, qua is Deo fruitur, ab eo consolatur, illustratur, beatúsque tandem fit. Prima vita essentiæ, quod ad animæ substantiam pertinet, non interit, quamuis intereat homo corrupto corpore, & solutione facta corporis & animæ,& corporis in quatuor elementa ex quibus componitur. Quod ad secundam pertinet vitam,& Dei illuminationem & fruitionem, declinante anima à Deo per peccatum, ratione priuationis mori dicitur, id est, separari à Deo: quoniam qui elongãt se à Deo, peribunt: [y] Et anima quæ peccauerit, ipsa morietur, [z] vt proprio libro latiùs docemus, vbi agimus de immortalitate animæ. Ex quibus dicimus peccatum ad mortem, & peccatum non ad mortem cum D. Ioanne.[a] Siquidé cùm

y Psal. 68. g. vir
x Ioannis c. 7.
y Psal. 72.
z Ezech. 18.
a 1. Epist. Ioan. 5. d.

cùm mundum & immundũ, iustum & impium ſint ſibi contraria, & vita & mors, & nemo poſſit duobus dominis ſeruire, fieri non poteſt vt cùm peccatum adeſt animæ, admiſſo Sathana impuriſſimo, Deus ſimul in nobis reperiatur. Nec poſſumus Deo viuere, niſi anteà peccato moriamur, vt ait D. Ambroſius. [b] Et niſi quis diſſideat à diabolo, pacem nõ habebit cum CHRISTO, vt ſcribit D. Auguſt. [c] Recedit enim ſpiritus Domini ab anima illum abnegante, & eo contaminata: tumq́ue occupatur à Sathanico ſpiritu. veluti cum Saul, recedẽte ſpiritu Domini bono, obſeſſus fuit à maligno. [d] Recedit autem Deus non potentia puniendi, eſſentia vel pręſentia, quia eo modo is eſt ſemper vbiq;: ſed gratia, quia peccatum & iniquitates diuiſionem cõſtituunt inter illum & peccatores. [e] & Deus longè eſt ab impiis eo modo. [f] Et quia interdum cum peccato mortali, Deo non reconciliati, ab hac vita mortali decedũt aliqui, mors illa animæ, priuatióque fruitionis glorię Dei, animã perpetuò ſequitur. Nam vbicunque ceciderit lignum, ſiue ad Auſtrũ, ſiue ad Aquilonem, ibi ardebit. Et quo in ſtatu reperietur anima à corpore diſcedẽs, in eo iudicabitur. Eſt enim tunc tẽpus poſt mortem, ſupplicij vel gloriæ: hic

b *tomo 4. lib. de Ioseph. cap. 14.*

c *quæſt 92. in nouum Teſtam.*

d *In lib. 1. Reg. c. 15. ver. 10.*

e *Eſaiæ c. 59. g. ver.*

f *Prouer. c. 15.*

autem quandiu viuimus poteſt eſſe facultas reſurgẽdi,& recõciliationis cum Deo: quocirca mors illa in mortali illo peccato decedentium,dicitur etiam ęterna,quæ & mors ſecunda dicitur in Apocalypſi. g Nã prima mors dicitur diſſolutio corporis,& ſeparatio animæ,à qua trãſeũt quidam in vitam æternam. h Qui credit in me,tranſibit,inquit Chriſtus,à morte in vitã: alij in mortem æternam. híque perpetuò viſione & fruitione Dei priuati, cum Sathana torquendi adiudicãtur. Ergo vita priuatus Adam ob peccatũ, priuatus Dei familiari viſione,á quo ſeipſum abſcondit,& conſequenter & ſcientiam, quam nactus erat à Deo, peccato obſcurauit, veluti oppoſita nube & tenebris aciei oculorum mentis,& imagini Dei, nempe intellectu, voluntate & memoria obnubilatis. Vis adhuc de his dilucidam probationem? conſidera craſſiſſimas ignorantiæ tenebras poſt peccatum illius, cùm latitare ſe putaret, tanquam ſi De⁹ omnia & vbique intueri neſciret: dein conſidera tempus & locum, vbi ſe abſcõdi poſſe putabat,nẽpe in meridie, in quo radij luminis fulgentiſſimi,etiam oculis carneis & lippis poſita clarè detegebãt quęlibet. Ab eo tempore imago Dei in Adamo, & in his qui poſteà ex primis parentibus propaga

g 4. Apoc. a. d.

h vt Iohã. Euang. c. 5.

propagati ſunt, remanſit obſcurata & tenebris velata: illa tamen quæ ab eo indita eſt, remanſit imago Dei in eo & poſteris, ſiue fuerint ij Ethnici, ſiue Iudæi, quibuſdã tamen minùs, aliis magis obſcurata. Relicta namque etiam poſt peccatum & incredula anima, & per cõſequens imago Dei, quæ in ea eſt mens, ratio, & eius facultates vel potentiæ & ſciendi, & intelligendi, & Deũ cognoſcendi. Hanc imaginem Dei, pro arbitrio libero nunc iuuante gratia expeditiore, anima vel excitat, vel ſordeſcere patitur, vel naturalem potentiam ſequendo, vel contemnendo. Nam, vt ait D. Baſilius Magnus, i Cùm condebamur hoc nobis inditum eſt, quòd ad imaginẽ Dei facti ſumus: ex propoſito verò nobis acquiritur, vt ſimiles Deo reddamur. Illud verò ſecũdum propoſitum potẽtialiter nobis ineſt: effectualiter autem nos ipſos impellimus. Et niſi præueniens nos dixiſſet qui fecit nos Dominus, faciamus, & ad ſimilitudinẽ noſtrã: niſi ad hoc, vt ad ſimilitudinem Dei efficeremur, potentiã nobis largitus eſſet: ex noſtra vtique poteſtate ſimilitudinem Dei nõ fuiſſemus adepti. Habeo igitur ex creatione illud Ad imaginem, ſio autẽ ex propoſito illud Ad ſimilitudinẽ. Gratia illa, propter quã tibi corona ceſſit, partim tua eſt:

i *lib. Hexaëmeron homil. 11.*

eſt:ſi enim totũ tibi dediſſet opifex, quonam pacto tibi fuiſſet apertum regnũ cœlorum? Nũc autem hoc quidem datũ: illud autem imperfectum relictum eſt, vt poſtquã teipſum cõſummatum reddidiſti, dignus habeare qui mercedis retributionem accipias. Hæc Baſilius. Laborandum igitur nobis eſt in colenda & excitanda imagine & potentia, poſtquam à perfectione prima deſciuit homo peccato: perpetuóque eius rei cauſa ratiocinandũ. Habemus agrũ fœcundum à natura & à Deo primùm datum animæ, mentem noſtram omniũ ſcientiarum capacem: hanc ab omnibus ruderibus purgare, & ſpinis, & aliis quæ ſemen ſuffocãt, debemus, & ei negotio curam omnem adhibere, ſi ſegetes velimus produci inde & metere. Nouit id Hippocrates, [k] dicẽs, Noſtra natura ſeu ingenium, tanquam ſeges & ager eſt: doctorũ verò pręcepta dogmatáve, ſemina ſunt: diſciplina autem, & ſciẽtia puerili ætate cõparata, eſt ſuo tempore ſemina in ſegetem agrúmque ſationi paratum iactata fuiſſe: locus autẽ quo diſcitur, nutrimentum eſt aëris quod ſegeti & ſatis accedit: laboris verò cupiditas, eſt opera, tractatióve, & ſubactio agelli: tẽpus autẽ hæc omnia corroborat, planéque nutrit. Eſt namque in anima aliquid duplex conſi

k *lib. ſeu fragm. de lege.*

consideratum, anima ipsa, & vis animę : in anima viuere, in eius vi bene viuere, vt etiam notauit Aristot.[l] Sic anima etiã existimatur veluti tabula rasa, & quædam papyrus, in qua licitũ sit describere bona vel mala, cùm ad vtrumque semẽ, veluti ager, vim quãdam producendi exerat. Atque, vt scribit Maximus Tyrius,[m] anima habet rerum omnium expeditissimũ atq; ocyssimum motum, vtpote quę sit cõglutinata ex mortali & immortali natura, & ob eam partem quam à mortalitate desumpsit, sub brutali natura cẽsenda sit: nutrit enim, auget, mouet, sentit: ob immortalitem verò ad diuinitatem accedit, quæ scilicet cogitat, ratiocinatur, ediscit, atq; efficitur sciẽs. Quatenus autẽ natura ipsa mortalis cum immortalitate concurrit, id omne dicitur prudẽtia: medium videlicet quiddam existens inter scientiã & sensum. Estque sensus animę functio, quatenus irrationalis: sicuti mens, animæ functio, sed quatenus est diuina. Harum media est prudentia, & ipsa eiusdem animæ functio, sed quatenus est humana: sensus enim experiẽtiam colligit, rationem prudentia, mens verò stabilitatem. Id igitur quod ex his omnibus harmonicè compositum est, scientiam voco. Sunt aliqui, qui sensualem, irrationalem,

l *li. 1. magnor. mora. c. 4.*

m *sermo. 40.*

nalem, corporalémve partem tantùm excolunt, & corporea tractant. Hi animales homines, qui non percipiunt quæ sunt spiritus, præsentibus tantùm & apparentibus contenti, & curis sæculi impliciti, spinis omnino referti, & passionibus animæ dediti: vnde anima quia sana non est, sed his affecta & morbida, neque liberè circa rerum contemplationem vacare potest: cùm sanitas animæ sit imperturbatio mentis, vt ait Thalassius monachus, [n] Vnde, vt idem ait, [o] si velis imperare animæ, & scire, circũcide ante omnia affectionum causas. Ideo ex antiquis etiam qui cognitionem excellentem nacti sunt, omnibus temporalibus & caducis renuntiarunt, philosophiæ vacantes, palliolo tantùm contenti, repurgabant mentes, earũ rerum cõtemptu, & ab earum solicitudine. Biásque tantùm sua secum portare professus: alius dolio inclusus Alexãdrum contempsit: alius diuitias in mare iactauit: alij omnino à vulgari, & prophana turba procul se separarunt: quorum exempla & nomina tam nota sunt, vt superfluum ducam cognita passim referre. Sed & plures vsi sunt proprij corporis castigatione, disponentes organa, quibus anima liberiùs absoluta à mole corporis, omen

[n] hecatontade 2. de chari.
[o] hecaton. 2.

omentóque terreſtri, imperaret, & fungi ſuis viribus poſſet: abſtinentes à corporis ſatietate, voluptatéque terreſtri: leui curſu & quatenus naturalis neceſſitas patitur, hæc humi repertia pertranſeuntes: & alia contemnentes, vt altiùs conſcenderent, ad creatorem mentẽ traducẽtes. Ob id abſtinuerunt alij animalibus, vt Pythagorici: plerique à vino, & ab aliis ciborum generibus: alij à venere: alij ab omni ſpecie corporea voluptatis, purgantes, vt ipſi dicebant, his modis animas, vt apud Iamblicum, p & Porphyrium, q & Proclum r ſcriptum eſt. Noſtri Chriſtiani, patréſque præſtãtiſſimi, lauacro regenerationis gratiam à Deo imagini Dei cõiungentes pœnitentia, ieiuniis, lacrymis, & orationibus animæ ſordes eluentes, intelligentiam, ſapientiã, & doctrinã à Deo deprecantur, & obtinent. Et quibuſdam modis ex his antiqui populi Iſraëlitici, vt Salomon, Eliſeus, Hieremias, Septuaginta ſeniores Moſi auxilio dati: ijs ſimiles, de quibus iam dixi, Apoſtoli, Sãctíque patres. Fuit & Hor nomine, Aegypti⁹ abbas, qui literarũ omnino rudis, cùm illi oblatus legẽdus libell⁹ fuiſſet, oratione fuſa legere cœpit, vt ait Marullus: s quod & de ſeruo quodam triduo orante Fulgoſius tradit. t Sic Baſilius

p *de myſter. Aegypt.*
q *li. de abſtinentiæ animal.*
r *de anima & dæmone.*
s *li. 2. c. 1.*
t *lib. 1. ca. 6.*

lius Episcopus Ephreno syriæ solitario Græci semonis vsum impetrauit oratione à Deo.[v] Sunt his alij similes, de quibus nec mirandum est si à Deo illud impetrauerint, quod antiqui Ethnici, Deo permittẽte, ab aliis, indignis Dei titulo, impiis spiritib⁹ se obtinuisse iactarũt: sicut Socrates à suo bono Dæmone, Hesiod⁹ à Musis, itẽ Thynicus, qui iisdem afflatus hymnum absolutissimum composuit: vt Euages pastor diuino numine repentè Comicus factus dicitur. Omitto reliquos θεοδιδάκτους dictos, vt eum qui se à nympha Ægeria, nempe numen aliud, qui à Ioue leges hausisse dicebant: paulò inferiùs enim de his alia subiungemus Deo fauente.

v Maru. li. 2. c. 3.

Rationes adferuntur, cur non omnibus cognoscendi eadem facultas datur: cur diuersi non similia sciant.

CAP. VI.

SEd & ex superioribus reliquum succedit ordine latiùs enucleandum, cur lumen illud cognitionis naturalis, illúdque supernaturale non communicatur æquè omnibus. Cuius ex iam examinatis vera datur ratio, quòd non omnes homines modo

modo pari diſponunt animas, quamuis illæ eiuſdem potentiæ & imaginis ſint: & quòd alij corporalis magis, quàm ſpiritualis partis ſint ſoliciti. ideo non omnes ſimiliter & docti & ſcientes: ſicuti agri eiuſdem naturæ & continentis ſoli diuerſa cura exculti tamen, vberiores fructus vel minores, & diuerſos natura & quantitate proferunt. Sunt enim cauſę plures, quibus impediuntur animæ omnia & æqualia ſcire. Et imprimis illud indubiè tenendũ eſt, omnia homines ſcire ſimul non poſſe, ob rerum multitudinem & varietatem, & propter memoriæ humanæ imbecilitatẽ imminuta vi eius peccato originali. Secundò nec plenè & perfectè de ſingulis vt res ſe habent, potiſſimùm cùm de eſſentia quæritur, ſciri poſſe, quãuis de omnibus ſcientiam haberi aliquam ſeorſum & ſeparatim his examinatis dicimus. Tertiò nec pari modo omnes intelligere, cùm & cuilibet animæ vltra potentiam ſciendi generalem, quædam inſit à Deo particularis beneficij elargitio: & aliæ aliis ſint excellentiores in naturalibus & donis, ad intelligendum & memorandum habiliores, acutiores ingenio, & perſpicaciores intellectu. quod & in Angelis, qui ſpiritus ſunt, inueniri conſtat, & notatur in ſententijs Patrũ.[a] Quartò

[a] *Mag'ſt: ſentent. lib. 2. diſtinct. 32. litera. 1.*

tò corporum diuersitas,& dispositio differens diuersam sciendi constituit causam & promptitudinem. Melancholici namque ingeniosi sunt: & magni, inquit Cicero,[b] refert, quali in corpore animi locati sint. Multa enim in corpore existũt, quæ acuunt mentem, multa quæ obtundunt: idque pro organorum, & temperaturæ, & crasis corporeæ tenore, quibus anima veluti instrumentis vtitur, vel iuuatur: non minùs ac optimus faber instrumẽtis optimis meliùs vtitur, malè autem dispositis & non accommodis non optimè vt vult artem exprimit. Et si quis cupiat de membris aptis ad mentis functionem plura videre, legat Aristot.[c] & Galenum.[d] mihi enim non animo insidet, quę tradunt transcribere: & sufficit admonuisse, corpus vt instrumentum respondere debere animæ, potissimùm in partibus cerebri, in quibus functiones rationales sedem habere dicũtur: quæ liberæ & absque offendiculo esse in ministerio debent, & quibus malè affectis præcluditur functionis vis, & bene dispositis maximus patet ad intellectũ aditus. Quo fit vt pueri, in quibus, dominatur pars corporalis, quæ quodammodo obruit aciem animi [illegible] tunc laborante [illegible], non sunt ita

b 1. Tusculan. quæst.

c In physio.

d Tomo libello num anima sequatur temperamentũ corporis.

ita ſapientes & ad iudicandum certi, quãuis vaſa bene diſpoſita ſint: idque ob abũdantiam alimenti, quod natura attrahit ad corpus vegetandum: ex quo & mentis veluti opilatio & impedimentum, membris nondum ad functionem rationis vt oportet conſolidatis & defæcatis. Videmus & ruſticantes & callibus laboribúſve obduratos, ſanguinis craſſi & cutis nouinæ, indociles fere: ſanguine autem ſubtili, & ſpiritibus agilibus plenos, dociles, interdũ & morbis diuexatos, doloribúſque plangendis occupatos, & corruptis vel non ſanis animæ inſtrumentis parum ad diſcendum attentos, imò & memoriam priorum quæ nouerant amittere. Vt refert Valerius Maximus, [e] quendam Athenis virum eruditiſſimum, cùm ictu lapidis vulnus capite excepiſſet, literarum oblitum, quibus anteà tãtopere ſtudioſè inſeruierat. Vt Meſſalam Coruinum proprij nominis oblitum poſt ægritudinem, teſtatur Solinus Polyhiſt. [f] P. Crinitus, [g] Plinius. [h] Et aliis idem accidit & ob ſenectutem quæ indiſpoſita craſis eſt: & Georgius Trapezuntius omnium literarum Græcarum & Latinarum oblitus, ſicut & Franc. Barbarus, vt author Volaterra. [i] quod & cõtigiſſe ætate Ciceronis Orbilio Pupillo Beneuentano, narrat

e *lib. 1. c. 8.*

f *lib. 6.*

g *l. b. 1. cap. 10.*

h *lib. 7. ca. 24.*

i *li. 2. Antrop.*

k lib. de illust. Grāma. Suetonius.[k] Singulorum namque animantium functiones, proprias sequuntur potentias: instrumenta ante ipsas functiones ac bona. & in summa, singulorum animaliū bonum in natiuis operibus consistit, opera autem in necessario vsu, vsus in facilitate potentiæ exercendæ, potentia in aptitudine instrumentorum, instrumenta in varietate naturæ, vt scribit Maximus Tyrius.

l serm. 32. l Quintò diuersitatem efficit intelligendi victus ratio: nam quanquam organa sint bene natura disposita, tamē exteriora quędam accidentia ea obtenebrant. Siquidem, vt ait Claudianus,

Luxuries prædulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitrijs hebetat caligine sensus.

m lib. problema. sectione. 30. quæst. 1.
n lib 1. de gener. animal. ca. 18.
o Tomo 3. operū lib. 3. commentar in li. 3. Hip po de morbis vulgarib. circa finem.
p 5. de generat. animal. ca. 3.

Atq; veneris assidu⁹ vsus interiores spiritus exhaurit, & cerebrum debilitat: redduntúrq; omnes ferè post coitum animo tristiores, vt etiam notat Aristot.[m] Exeunt quippe cum semine aliæ facultates, & ita corpus debilitatur venere, vt idem Aristoteles scribit, [n] & Galenus,[o] venerem cerebrum lædere, & vires elidere. Cuius rationem reddit Arist.[p] Nemo, inquit, antequam coire incipiat caluescit, sed à venereo coitu id potiùs euenit. Cùm enim cerebrum frigidissimum omnium corporis partium sit, tum rei venereæ vsus magis

refri-

refrigerat, cùm is caloris ſinceri naturalíſque ſecretio ſit: itaq; cerebrum ſentit meritò priùs. Quæ etenim imbecilla vitioſaq; ſunt, cauſa parua exiguóque momẽto immutantur. Et Plato etiam putauit ſemen eſſe vertebralis medullę defluuium, vt notat Plutar. q Sed & illam Venerem menti nocere idem Plato apertè ſcribit r his verbis, Qui fluido ſtupidóq; circa medullam abundat ſemine, vtq; arbor pluribus quàm conueniat fructibus grauida, nimia vbertate luxuriat, is profectò multis paſſim doloribus, multis item voluptatibus in libidinibus ipſis, earúmque fœtibus fructibúſque affectus, per omnem fermè vitam ob ingentes voluptates doloréſque inſanit ac furit: cúmque huius animus propter corpus æger ſit atque inſipiens, vulgò tamen non æger, ſed pro voluntate ſua vt liber affectus falſò putatur. veritas autem ſic habet. Et Venereorum intemperantia maxima ex parte propter generis vnius habitum, per oſſium raritatem in corpore lubricum madidúmque, animi infirmitas eſt: quocirca & Euripid. s

q *de placi. philoſ. li. 5. cap. 43.*
r *li. 32. qui Timæus inſcribitur.*

τὰ μῶρα γὰρ πάνθ' ἐστὶν ἀφροδίτη βροτοῖς,
καὶ τοὔνομα ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς.
Venus rectè eſt id omne quod eſt ſtultum.
Et ritè nomen illi inſipientiæ inditum eſt.

s *in Troadib. actu. 4. verſu 150.*

Atque idem Euripides alibi [t] venerem amētiæ præfectam esse dicit, vt eius etiam testimonium citat hoc Aristoteles. [v] Aliíque hoc probant, quorū sententias omittimus. Sufficiunt nobis exempla, quibus docemur viros insigniores, hac venere etiam scientiam, & notionem sui & rerum aliarum oblitos fuisse. Nec quisquam doctior Salomone: is tamen à venere, veluti mente circuncisus, in idoli meretricis suæ culturam fœditer lapsus est: & qui Deo vero & viuenti templum priùs construxerat, assiduitate mulierum irretitus, veneri & idolis postea ędificauit. [x] Vates Dauid pater eius electus à Domino, venere Bethsabeæ fascinatus, homicidiū vnà cum adulterio admisit. [y] Num aliquis fortior Samsone? is causam suæ fortitudinis, quam ante tacuerat, ex capillorum fato pendentem, non secùs ac regnum. Nisi ex capillo purpureo apud Ethnicos, [z] tandem veneris veneno infectus detexit & amisit. [a] Veluti & hæc eadem Nino imperandi peritiam, sceptrúmve è manibus excussit, columque & fusum & pensa substituit. [b] Hęc etiam Herculi pro claua, quàm nec famosi latrones, nec leo ferox, nō hydra multicollis, non triceps cerberus, nec alia monstra eripere potuerant, pensum & fusum digi-

t in Hecuba.
v li. 2. Rhetor. ad Theod. ca. 23.
x 3. Regum. ca. 11. a. 6.
y 2. Regum. cap. 11. & c. 12.
z Ouid. li. 8. Metamor.
a Iudicum ca. 11. b. c. d. e.
b vt habetur apud Iu[illegible] & alios.

tis

tis aptauit cùm consuetudinem Ioles sequeretur? c Et alij plures huiusmodi, quos lubens praetereo. Et prostant exempla quotidiana amasiorũ, qui sauciati hoc dulci, vt aiũt, veneno, veluti animalia irrationalia muta, quæ secundum Plinium & Aristot. coitus tempore maximè sæuiunt, miro modo mente vacui videntur & ferè phanatici, proprium commodum contemnentes, prodigè omnia profundentes, à curis necessariis honestísve actionibus vacui, vanissimi nebulones, veríq; proci Penelopes, nihil vltrà quàm veluti porci lutum fœtidum meretricum tractantes. Tales obuiam passim, iuuenes verè quidem, tempore quo rebus indagandis atque literis euoluendis vacare deberẽt, die noctúve musicis instrumentis, & mellitis cum veneno illo sermonibus, ómne tempus obterentes: & quod peius, idolo venereo semper intenti siue bibãt, siue manducẽt, siue cubent mentem funestantes, vt nihil aliud cogitent, non sua nec seipsos, phanatico quodam morbo cathenis ignorantiæ & turpitudinis arctè constricti. Et vt semel dictum sit cum Osea, d fornicatio, vinum, & ebrietas auferunt cor. Nec quicquam, vt ait Seneca, e tam mortiferum ingeniis, quàm luxuria. Quia perfectio in-

c Vt scribit Ouid. Metamor. li. 9.

d ca. 4. ver. 5.

e in princ. 1. lib. declamat.

tellectualis in homine consistit in quadam abstractione à sensibilibus phantasmatibus: & quo magis mens hominis fuerit libera ab his, eo citiùs intelligibilia assequetur, & omnia sensibilia in ordinem deducet. Idque docet D. Thomas. [f] Et oportet intellectũ qui optimè intelligit, videlicet rationem animæ, immixtum neque alligatum alicui rei esse, cùm natura sua immixtum esse oporteat intellectum, vt scribit Aristot. [g] Quæ & dicta volo de voluptatib' reliquis corporeis & brutis, quæ & vim intelligendi suffocant, vel comprimunt, vt latè docet Lactant. [h] Adstipulatúrque D. Cyrillus Patriarcha Alexand. [i] Voluptates & variç affectiones, inquit, admissæ, cor & dignas cogitationes ab omnium mentibus auferunt: blandissimæ nãque dominæ sunt, vt ait Cicero, [k] voluptates, quæ maiorem partem animæ à virtute detorquent. Siquidem quæ sensualia sunt, & dulcia sunt, eáque anima tunc sequitur: impedítque consilium voluptas, vt idem Cicero ait, [l] rationi inimica, ac mentis, vt ita dicam, perstringit oculos. Ideóque, vt alibi ait, [m] submouenda, vt recta sequamur. Et Philo Iudæus [n] censet, in rebus non esse duo tam contraria, quàm sunt voluptas & sciẽtia: illámq; intellectũ

f in 2. sec. quæst. 15. art. 1.
g lib. 3. de anima. c. 4.
h lib. diuina. Inst. 6. siue lib. de vero cultu. cap. 20. & 21. & sequẽtib.
i li. 4. cõtra Iulia. apostatam.
k 2. officio.
l in Catone maiore.
m 2. de finibus.
n Tomo priore ope. lib. quod Deus sit immutab.

corrumpere docet alibi, o Omnino enim, inquit, ſcire oportet, quòd voluptas tanquam laſciua meretricula amatorem appetit, quęrens ſtupri conciliatores, per quos illum ceu hamo capiat. Sunt autem huius cupidinis ſequeſtri ſenſus, quos poſtquam ineſcarit, facilè mentem ſubiugat, quæ res externas intrò admittat, illis internunciis & oſtentantibus ſingulorum formas, & ei ſuum affectum imprimentibus: vtque cera ſimiles recipit per ſenſus imaginationes, quibus comprehendit corpora, quod per ſeipſam non valet. Ea itaque ratione & homines vim rationis amittunt, & contemplandi facultatem, veluti tyranno cuidam mancipati, & brutis ſimiles facti. Nihil enim intereſt, vt dicebat Socrates, p inter hominem incontinentem atque voluptate notatum, & pecudes: ſunt nanque hæ voluptates ſenſibus quibuſcunque communes, & animalibus brutis. Vnde & homines nihilo ab his, iiſdem vtentes, contemnentéſque veras animi ex doctrina voluptates, differre videntur, vt docet Gellius, q & Macrobius. r Quin & animales illæ voluptates furioſæ animas noſtras perturbant, & impedimenta innumerabilia præbent, vt ait Plato. s Quapropter ſtudioſi eas maximè deuitare ſatagẽt ſumma

o *li. de mundi opifi.*

p *Xenophõte lib. 4. de dictis Socra.*

q *lib. 19. Noct. Att. c. 2.*

r *li. 2. Saturnal. c.*

s *li. 10. ſiue in Philebo, vel de ſummo bono.*

cura & diligentia, cùm obuia & glabra ad libidinem ſit via, & facilè delabatur per voluptatem in flagitium prona mortalitas, vt ſcribit Diodorus Siculus.[t] Nec fieri poteſt, vt ſcribit Cicero, [a] vt animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, copia, inopia quoque nonnunquam impeditus, literis operam dare poſſit. Sic omittendæ ſunt ſciendi cupidis omnes voluptates, relinquenda ſtudia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, ſermo etiam penè omnium familiarium deferendus. Referunt hiſtoriæ authores, Cannas Hannibali Capuam fuiſſe. Siquidem inuictum Alpibus, & indomitum armis, Campaniæ ſolæ (quis crederet?) & tepentes fontibus Baię ſubegerunt. Virtus namque militaris, ſcientiáque, atque hoſtium præcautio, & mentis acies, voluptatibus guſtatis elanguit, vt narrat Liuius, [b] L. Florus, [c] Plutar. [d] Appianus, [e] Plinius iunior, Eutropius, Oroſius, & Silius Italicus, Polybius, & alij qui ſcripſerunt de bello ſecundo Punico. Et ratione antiqui vt voluptatem mentis eſſe perturbationem docerent, Tantalum in exemplum propoſuerunt: is enim cùm eius eſſet amantiſſimus, atque Iouis pollicitationi confidens, qua quicquid petiiſſet conſequuturus eſſet, petiit, vt Deorum

t in lib. 12. bibliothecæ.

a oratione pro M. Cælio.

b decade 3. lib. 3.

c lib. 2. epito. ca. 6.

d in vita Annibalis.

e in lib. de bello Lybico.

rum

rum more in voluptate omni viueret: quod quidem obtinuit, & Iupiter satisfecit ei quam promiserat pollicitationi, quia promiserat: at vt nullo appositorum frueretur, viuerétque semper perturbatus, petram super eius caput casum minitantem suspendit, ob quam nihil potuit gustare ex præsentibus, vt narrat Athenæus.f Quanquam sciam illam fabulam ad auaros ab Horatio referri. nec quicquam prohibet tamen, & ad voluptatis perturbationes & obliuionem eius, quod fieri oportet, pertrahi posse. Fuit & alius, nempe Claudius Cęsar, qui, vt refet Sueton.g cùm voluptatibus & ventri vsque ad perniciem crapulæ deditus esset, in tantam mentis stupiditatem, obliuionémque profundam peruenit, vt occisa Messalina, paulò pòst quàm triclinio decubuit, cur domina non veniret requisierit, & multos ex his quos capite damnauerat, postero die statim & in consilium & ad aleæ lusum admoueri iusserit. Nocent etiam, & functiones animæ impediunt crapula, ebrietas, & huiusmodi voluptatis ministri: de quibus dicetur forsan aliàs. Erit etiam sexto ordine causa alia, cur non omnes pariter sciant, nempe incuria & negligentia discere volentium. Nosse namque expedit, quòd sicut in agro quædam

f lib. 7. dipnosoph. ca. 3.

g In vita c. 33.

quędã ſpontè etiam non ſata,& ſine externa agricolæ ope & auxilio innaſcũtur,quę dam niſi ſerantur & excolantur: ſita in hominis ſciendi potentia, quædam per ſe innaſcũtur,quędã aliũde ſęmina expectãt & cultũ. Animalia quoq; omnia quaſdã proprias facultates ex ſeipſis nõ aliũde habẽt, & norũt,vt docuimus, fugiunt, nidificant, prędãtur,cibos conuenientes eligũt: quædã aliunde addiſcũt, vt quòd voces humanas diſcãt aues, quòd dominis obaudiant, vt equi fręnis dirigãtur,domẽtur,pugnẽt, & ſimilia:ſic homo,vt ait Max. Tyrius, h ſcit aut inueniendo,aut diſcẽdo. Et Plato,i Duobus modis cognoſcimus, vel inuẽtione, vel ab alio diſcentes. Animi inuentio indigena in ipſo exiſtens,eiúſq; ex ſemine orta,vel potiùs in animo inſita eſt:eáq; nihil aliud, quàm verarum opinionum excitatio, cùm animus vnum venatur ex altero, & ex quibuſdam perceptis vel cõiectatis,altiùs ratiocinatur & negotiatur,ſuſcitátq; cogitatione rationes, & ex illa quippiã aliud elicit: veluti ex attritu lapidis & chalybis ignis excutitur & apparet,qui antea potẽtia in lapide latitabat,primùm potentiã in actũ impellens,poſteà incrementũ paulatim adiiciẽs,productis ſemper addendo:non ſecùs ac videmus terrã ſemina

h *ſermone 28.*

i *lib. qui Alcibia. ſiue de natura huminis.*

pau

paulatim educere, atque per latentia additamenta augere. Potentia etiam animæ ad diuinum opus efficax eſt, non per ſe, ſed ſolùm illuſtratione diuina deſuper influẽte, per quã & actionis diuinæ videmur eſſe participes, vt ait Iamblicus. k Quod docet cur non omnes animæ opera diuina faciãt, non miraculorum opera virtutes non profitentur, ſed tantũ illæ quæ id dono à Deo acceperunt. Quia anima interdum agit vt cauſa inſtrumẽtalis, interdum vt principalis, interdum vt concauſa cum ſpiritu Dei: velut numine afflati antiquitus, extra Dei veri cognitionem oracula reddentes, velut inſtrumenta tantùm, & vim ignorantes eorum quæ dicebant, cùm tamẽ intelligerẽt quæ proferrent Dei prophetæ. Atq; principalis cauſa rationis anima, & ea proxima concauſa in his, quæ voluntariè cum Dei gratia agit. Notandúmque idcirco ſcientiã non eſſe à natura, ſed natura nos ad eã eſſe aptos: nam ſi ex natura eſſet, omnes pariter & omnibus ſeculis ſciuiſſent. Neq; etiam ſcientia erit reminiſcẽtia: quia ſi talis eſſet, vnum & certum ſciretur, neque eſſent tot variæ rei vnius ſententiæ, vt notat Arnob. l In quo errauit & Plato, qui ita putabat ſciẽtiã eſſe reminiſcentiam & recordationem vitę ſuperioris: neq; inquit fieri vllo modo poſſe,

k *li. de myſter. Aegyptio.*

l *lib. 2. aduerſus gentes.*

posse, vt pueris tot rerum atque tantarum insitas & quasi consignatas notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus antequã corpus intrasset, rerum cognitione viguisset. Neque omnia planè videre animum, cùm repentè in tam perturbatũ domicilium, tamque insuetum migrauit: sed tum demum cùm se collegit, atque recreauit, cognoscere ea reminiscendo. Id autem Plato asseruit,[m] & scribit Cicero:[n] qui tamẽ reprobat, atque diuersam sciẽdi facultatem ex potentia animæ & cultura oriri, non ex illa animarum præcedenti scientia: in qua & lapsus cum sua metẽpsychosi Pythagoras, quam meritò irridet Lucianus.[o] Dehinc ordo, incrementa & colligatio plurium inuentionum, obseruatione per tempora multorum, aliam scientiæ formam, veluti experientia & vsu approbatã, artes & disciplinas tradiderunt per inuentionem & experientiam, non tamen communem. Quo fit vt homo doctore egeat & præceptore, labore, & diligentia: tum quia animum ad ea inuenienda capacẽ non habeat, tum etiam quòd inordinatè à se cognita, ritè non possit sine duce efferre vel explicare. Et ita D. Ambros.[p] omnẽ scientiã aut ex natura, aut ex disciplina esse ait: vt ex natura suppetit equo currere, pisci natare,

m *in Menone.*
n *1. Tusc. quæst. 2.*
o *In Gallo. vel somno.*
p *tom. 2 li. 5. de fide ad Gratia. capit. 8.*

natare. hoc enim, inquit, faciunt antequam discant. Ex disciplina rursus suppetit homini nare: nam nisi didicerit, scire non potest. Quod velim intelligatur de modo sciendi, qui humanis viribus & potentia naturali accedit, quique non sine labore & minutis quibusdam accessionibus, ex paruis in maiora conscendit. Non autem intelligenda puto de scientia, quæ à Dei virtute infunditur, quam sine labore aliquo mentibus humanis concedi à Deo simul & semel nouimus: sunt enim sine conatu dona & gratia Dei: hæcque vbi se infuderit, regere consueuit, vt non egeat ingenio humano sed superet recipientis ingenium. Et spiritus quidem Dei est in hominibus, sed inspiratio omnipotentis dat intelligentiam, vt dixit Ehu fili⁹ Barrachel Baxites, [q] Nec conatus est Matthæus, non Marcus, non Ioannes scribere Euangelium: sed diuino spiritu vbertatem dictorum rerumq; omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta compleuerunt. Non ita cæteri, qui sine Deo scribere Euãgelium aggressi sunt, vt & dixit D. Ambrosius. [r] Eadem de Salomone, Adamo, reliquisq; Prophetis & viris sanctis: ad quorum puritatem mentis cum nec accedimus, tenebris peccatorum & rerum inferiorum & terrestrium impediti,

q Iob. cap. 32. b. versic.

r tomo 4. in initio 1. lib. in Euãgel. Lucæ.

diti, egemus doctoribus maiori beneficio diuino doctrina insignitis, doctiorum inuētionibus & scriptis, quibus veluti remigibus nauis, mens videlicet nostra, portum sciētiæ appellat. Hoc quippe interest inter scientiam infusam & acquisititiam, quòd infusa, instar artis impressoriæ, simul prelo paginas sententiis & clausulis implet & infigit: acquisititia autē imitatur scribētium ordinem, quo vna, posteà altera, tertiáve litera depingitur, posteà syllabas iungit, dictiones & lineas minutatim perficit. Habet tamē quęlibet mēs rationalis vim exerendi illas particulas intelligentiæ & scientiæ, quas colligit & coniungit in principio & ætate iuuenili difficulter, vel dignoscere incipit ad similitudinem abecedarij discipuli: posteà autem assuetus rationis notis, illarúmque coniunctionibus, veluti syllabarius, promptiùs ad verba articulatè coniungenda, & ad texendas rationes ascēdit, & semina rationis tandem ritè distinguit & componit: non secùs ac qui rectè loquitur de omnibus, per easdem literas ratiocinatur, & sic hic dexterè de omni re proposita disputat cum ratione, flectitque animi instructa & parata rationū elementa, pro negotiorum varietate subtiliter rationis implicitis neruis & virib⁹. Qui enim

loquitur

loquitur ex textura literaturę alphabeti,& ex ſonis quinque vocalium, tot libros variarum cōceptionū implere poteſt. Atque Dei in homine maximū cōceſſum beneficium tā mirabile admirari nō deſino, quo certis quibuſdam veluti punctis, tātam rerū varietatē cognoſcere poſſumus. Quod nec impoſſibile dici debet, poſtquā placuit Deo, & illud impoſſibile nō eſſe comprobet experientia, vt viginti duabùs tantùm literis, imò quinque tantū ſonis a,e,i,o,u, conceptum omnium humanorum, & rerum omnium diuinarum & humanarū cognitio exprimi poſſit,& ex adytis cordis ſecretiorū cogitationū haberi certa declaratio poſſit. Nec iudicare audeo, in quo magis Deū admirari & collaudare debeamus, ac cuius maiores ei habeam⁹ gratias: an eius quòd rationis participes nos fecerit, vel quòd ſermone hoc mirabili, & breui ſonorum compendio rationē explicare, eáque proximos iuuare,& ſuam gloriam, & omnipotentiam decantare permiſerit. Vtriuſque certè contemplatio Dei ineffabile beneficium nobis inſinuat, & Deum perpetuò venerādum vt architectum vniuerſi docet incomprehenſibilem, qui facit mirabilia magna ſolus, cui laus & honor, gloriáque per æterna ſecula.

De viris illustribus, qui de omnibus disputandi artem professi sunt.

CAP. VII.

GEneræ igitur quædã veluti locos cõmunes, & elemẽta literarum & vocis in animis hominum insita, cognita esse oportet ijs, qui ratiocinari volũt & disputare optimè: egent autẽ preceptore, vel lõgo studio, vt possint in his operari emẽdatè: vt puer nutricis consuetudine, & tempore, & industria voces quas inarticulatè pronũciat natura, articulatè profert & distinguit, sensu accõmodat & rebus. Atque, vt Proclus ait, [a] per ipsam scientiã euadit intellectui similis, secundũ actum, cognoscibile comprehendens, quemadmodum intellectus intelligibile. Videmur enim sicut per somnium omnia nosse, eadẽmque per vigiliã ignorare: vtpote qui per essentiam quidem rationes habemus, & quasi cognitiones earum hinc accipimus: secũdum vero actũ quatenus in mediũ producendæ sunt nõ habemus. Cæterùm qui antiquis fuerint pro nutricib⁹ atque præceptoribus in hac bene dicendi arte, quíve [illegible] de omni re respon- [illegible] ntur, (ne

a li. de anima & dæmo.

quis ex nostra omnia putet prodiisse inuẽtione) quorum alij aliis perfectiùs fœliciúsque rem executi sunt. Refert ex prisca & sui temporis schola aliquos Quintilia.[b] nempe Coracem, de quo & Cicero meminit[c], Tisiam Siculũ, Gorgiã Leontinum æmulum Socratis, Thrasymachum Chalcedonium, Prodicũ Chium: quos sequitur Protagoras Abderites, à quo Euathlus dicitur didicisse artem quam edidit, quamque protulit Hippias Eleus decem milibus denariorum: post hos Alcidamas Eleates, quem Plato Palamedem vocat, itẽ Polycrates, qui scripsit contra Socratem orationẽ. Alterius etiã seculi numerat homines, qui artẽ bene dicendi professi sunt, nempe Theodorum Byzantium, Theodorum Gadareum, Apollonium Molonem, Areum, Cæciliũ, Dionysium Halicarnassẽũ, & alios huius ordinis. Qui omnes etsi artem, quã nos profitemur, adepti nõ sint, multùm tamen adiumento nobis fuerunt, dum præceptis artem dicendi illustrarunt: nec modum sciendi docuerunt, cùm tamen cognitam magnificè proferre scirent, Nec omnibus cõtigit quod Gorgiæ, Prodico, & Protagoræ: Gorgias nãque Leontinus Empedoclis discipulus, rhetor percelebris, & eximij Isocratis præceptor, pri-

b *lib. 3. Instit. oratoria. c. 1.*

c *lib. 1. de Oratore. & in Bruto.*

mus in conuentu poſcere, qua de re quiſque audire vellet, auſus eſt. Ideo & ob ſingularem eius eruditionẽ primùm ſtatua illi ex ſolido auro in templo Apollinis Delphico appoſita eſt, vt ſcribit Valer. Maximus, [d] & Plato, [e] & Cicero: [f] qui & annotat ſuo tempore plures eadem factitaſſe. Quod & repetit alibi, [g] narrátque ſimili artificio præditos Prodicum Chiũ, Thraſymachum Chalcedonium, Protagorámque Abderitam. Non caruit tamen inuidis Gorgias. nam & Plato ipſe [h] & Ariſtoteles [i] exiſtimarunt neſcio quo genio, quæ erant illius, eſſe ſophiſtica, quemadmodum & quæ ante hunc tradiderant Tiſias, Thraſymachus, & Theodorus in arte dicendi excellentes. Et dicam illum nimis inuidè notatum, cùm putarent eum artem dicendi cæteris præponere artibus, quarum illi amore detinebantur: vt apertè licet iudicare ex Platone, [k] dum Protarchus accuſat Gorgiã tacitè, quòd artẽ dicendi cæteris præponeret: cùm tamen Gorgias nõ artem dicendi ſolam calleret, ſed noſſet & alias, quod de re quaque propoſita facta reſponſio teſtatur. Atque ipſe Plato [l] præſtantiſſimum in arte dicendi, & pariter in republ. adminiſtranda eximium Gorgiam dixit: fuiſſéque Prodicũ

& ante

d li. 8. c. 15.
e in Gorgia.
f lib. 2. de finib bono. in princi. & 1. de orat
g In 3. de orat.
h In Gorgia.
i In fine li. 2. Elench.
k lib 10. fine in Phileb o, vel de summo bono.
l li. 11. qui inſcribitur Hippias maior, ſiue de pulchro.

& ante omnes Protagorã, qui plus argenti ex arte sua, quàm quilibet artifex ex sua arte cumulassent. Et Pausanias antiquitatis diligens obseruator m testatur Gorgiam Leontinum, patre Carmantide natum, primum neglectam adhuc dicendi ex arte rationem excitasse, & ab hominum obliuione vindicasse, & fuisse collegã Tisiæ in legatione ad Athenienses, sed Tisia pręstantiorem. Et Cicero n mirabilem illius artẽ exprimit in dicẽdo, & rerum, scientiarũq; copiã ei adfuisse demõstrat, dum ait eum paria paribus adiuncta, & similiter definita protulisse: itémque cõtrariis cõtraria relata, quæ sua spõte, etiã si id non agas, caderent plerunque numerosè, primum inuenisse. in quibus verbis, paucis nostra ferè ars tota concluditur. Quare & Max. Tyri9 o cum apparatu tribuit Prodico elegãtiã, Hippię vaniloquentiã, Thrasymacho violentiam, sed Gorgiæ soli rhetoricẽ. Admirãdus certè posteris suis Græcis Gorgias: sed magis inter omnes Salomõ, qui disputauit de lignis à cedro quæ est in Libano vsque ad hysopum quæ egreditur de pariete, de quadrupedibus bestiis terræ, volucribus, reptilibus, & aquatilibus: superior & filiis Mol, qui & illud fecerunt, vt narrat sacra pagina, p & Iosephus. q

m li. 6 vel posteriore Eliacorum.

n In oratore.

o Sermo. 7.

p vt scribitur 3. Reg. c. 4. versi.

q li. 8. antiq. c. 2.

Legimus etiã Indorũ philosophos Gymnosophistas se iactasse omnia nosse, & de omnibus interrogatos respõdere solitos, quódque planè se nossent, quod est summa totius notionis: de quibus & ita scribit Philostratus,[r] Erat & σουσαρίων τὰ πάντα ἐπιστάμενος, Susarion omnia sciens, vt scribit Libanius Basilio Magno.[s] Et hi verè mirabiles viri, si modò vera sint quæ de illis tradũtur. Cæterùm nulla ars, similia his quæ poterant operandi, tradita est nobis, saltem quod ad meam ætatem & nostras peruenerit manus. Vnus tamen, vt puto, Dei spiritu illustris inuentus à nobis, non ex supradictorum ordine, sed illis minimè inuentione inferior, qui artem quãdã meditatus est, qua omnia possent disputari & contineri. Is fuit Raymundus Lullius, qui tamen puritati sermonis non studuit, sed qui nostræ artis fundamenta gessit: & in quem plures ediderunt commentaria, vt Lupetus, Lauineta, vt Henricus Cornel. Agrippa, quorum singuli quædam propria addiderunt. Fuerunt & alij quamplurimi, qui artem potiùs nouerint eximiè Lullij, quàm commẽtariis illustrauerint, quíque eius vsu admirabiles se præstiterunt: & quod magis admirandum, ferè impuberes hac arte freti de omnibus rebus disseruerunt,

r lib. 3 de vita Apollo. c. 6.

s vt legitur in epistol. Basilij Magni epist. 162.

runt,[t] & hac arte paucissimis mensibus in viros doctissimos euaserũt. Inter quos referunt Petrum Daguinum Mediatum, & Iacobum Tanuarium, viros, vt ait Agrippa, tota Italia celebratos: quorum prior cùm anno trigesimo septimo ætatis vix prima hausisset literarum elementa, sex duntaxat mensibus huic artificio incumbens, omnibus doctissimis viris miraculo est habitus: alter autem cùm septem peregisset lustra, à literis penitus alienus, tantùm hac arte profecit, vt sicut ex eius scriptis apparet, nulli doctorum hominum sit postponendus. Addit his eximios fuisse eadem arte factos Ferdinandum Cordubam Hispanum, Iacobum Fabrum Stapulensem, Carolum Bouilium, Petrum & Iacobum cognomine Canterios Germanos Frisones, cum vnica sorore pueros decennes, in omni disciplinæ genere disserentes. Possemus his addere Picum Mirandulanum, & Politianũ: vterque enim, nescio num per hanc artem, disputare se posse de omnibus pollicebatur. Sciendum tamen est antiquos Hebræos artem similem inuentricem rationum, imò naturarum excogitasse illa præstantiorem, quam concludunt Cabalistæ per quinquaginta portas lucis, siue intelligētiæ: quas iterum

[t] *vt refert Agrippa in episto. comment. in Lullum.*

examinãt per triginta duas ſemitas ſapiẽtiæ, vt vocãt, & per tres midoth, id eſt, tres proprietates, vt ſuo loco docebimus. Illa namque Hebræorũ dogmata, & quæ vocãt de ſublimibus, nobis maximè viam ad altiora præpararunt.

Cur tantopere rerum cognitione homo delectetur. CAP. VIII.

REddamus nunc rationes cur homini ſciendi & cognoſcendi cupiditas, & potentia à Deo indita fuerit: cur & facultas de omnibus inquirendi, & ratiocinandi, eáque ei ſoli, & non reliquis animalibus conceſſa: & quare vita hæc cognoſcendi auida nunquam ſatietur, vt plerique iam alterum pedem in fouea tenentes adhuc diſcere nõ quieſcant. Multiplex autẽ rei huius cauſa reddi poteſt. & prior erit ipſius hominis natura, de qua iam fuſè diximus. Nam, vt ait Cic. [a] natura ſuis omnino expleri partibus vult & deſiderat, atque ideo potentia corporalis ab ægritudine liberata, vel in iuuenili pueri ætate, ſuis omnibus viribus, incrementis naturalibus ac corporeis vacat. Sic animi partes, quarum eſt aſpectus illuſtrior, quæve quo ſunt

a *li.5.de fi nibus.*

ſunt illuſtriores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus autẽ innatus in nobis cognitionis & ſcientiæ amor, vt nemo dubitare poſſit quin ad eam hominum natura nullo vel emolumento rapiatur. Nónne videmus vt pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus perquirendíſque deterreantur? aut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? vt aliis narrare geſtiant? vt pompa, ludis, atque eiuſmodi ſpectaculis teneantur? ob eámque rem vel ſitim vel famem perferant? Et eos qui ingenuis ſtudiis atque artibus delectantur, nónne videmus nec valetudinis, vel rei familiaris habere rationem, omnia perpeti ipſa cognitione & ſcientia captos, & cum maximis curis & laboribus compenſare eam quam ex diſcendo ceperint voluptatem? Videm⁹ & homines omnes paſſim, fœminas quoque, ruſticos, pueróſque nouarum rerum eſſe cupidos, vt habeant quo perficiant ſciendi auiditatem. Nónne opifices, & infimæ ſortis homines, quorum in gerendis rebus nullus vſus, delectãtur hiſtoria? maximéque eos videre poſſumus res geſtas audire & legere velle, qui à ſpe gerendi ſunt exules etiam ſenecture. Et cùm ſciẽdi perfectio naturalis ſit, ad eam veluti ad finem ſuum tendit animus, neque quie-

ſcere poteſt, donec ad Dei cognitionẽ, vbi omnis vera cognitio & perfectio, perue nerit. Sẽper enim natura finẽ ſuũ inquirit, & proſequitur, vt ait Ariſt. [b] Quo fit vt mens perpetuò per grad⁹, ſed inſenſibilis, altiora quã priùs ſcrutetur, vt tamẽ ſe aliquid profeciſſe non agnoſcat, donec profecerit: veluti cognoſcimus ſegetes & plantas creuiſſe, creſcere autem nunquam videmus. Accidit autẽ perfectio animi ex doctrina, natura, vſu, & exercitatione, &, vt ait Manilius; [c]

b lib. 1. de gener. anima. c. 1.

c lib. 1.

Per varios vſus artem experientia fecit,
Exemplo monſtrante viam.

Et Terentius, [d]

d In Adelphis. Actus 5. Scena. 4. ver. 1.

Nunquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, vſus, ſemper aliquid apportet noui,
Aliquid moneat, vt illa quæ te ſcire credas, neſcias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Augetúrque voluptas cognoſcendi ipſa cognitione, ſicuti deſidia nutritur ignorãtia, & ignoti nulla eſt libido: & qui minimorum cognitione delectatus capitur aliqua voluptate, idẽ veluti gradu expedito ad maiora cõſcendit. Et quia Dei mirabilia & magna ſunt opera, atq; ſapiẽtiæ plena, noua ſemper hauriẽdo, veluti vndã ſu-

per

perueniente vnda, ſemper noua voluptatis additione reficitur & nutritur anima: vtque ſuccedente nouo & maiori pabulo, ignis fit maior & flãma ardentior, ſic mens magis ac magis delectatur ſuperueniente cognitione, qua excellere cæteris iuſta ratione ſe putat, & ardentior ad maiora conuolat, pinguiórque, robuſtior & viuacior ſciẽtia fit: vnde & fœlices illi, qui Deũ ſciũt & norũt rerũ omniũ conſummatã ſciẽtiã, fœliciores qui perpetua illius contemplatione fruũtur. Sępe ab Ariſtotele, & Theophraſto, inquit Cicero, e eſt laudata per ſe rerum ſcientia: vnde & Herillus ſcientiam ſummum bonum eſſe defendit, qui quanquã ad ſummum ſciẽtia dirigat quæ optima, in eo tamẽ nõ rectè ſentit, cùm ſciẽtia poſſit eſſe ſine virtute, & ſcientia cũ virtute ſit ſapientia: vt hanc meritò opinionem philoſophorum pluribus improbarit Lactantius Firmia. f Et dictus attamen

e 5. de finibus.

Fœlix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas,

Et apud Ouid. g

Fœlices animæ, quibus hæc cognoſcere primùm,
Inque domos ſuperas ſcandere cura fuit.

f lib. 3. vel de falſa ſapientia. c. 8.

g 1. Faſto. ver. 295.

Quare Iſocrates h admonet, multas diſciplinas multis diuitiis pręſtãtiores: puta, ſiquidẽ quòd pecunię celeriter tranſeũt, diſciplinæ

h In orat. 1. ſiue in Parænesi ad Demon.

sciplinæ verò in æternas secula durant: sapientia namque quæ inde acquiritur, immortalis est possessio. Cecinit & Virg.[i]

i *In Aetna. versu 269.*

Implendus sibi quisque bonis est artibus, illæ
Sunt animi fruges, hæc rerum [illegible]xima merces:
Scire quid occulto naturæ terra coercet,
Nullum fallere opus, &c.

Adde secundò vtilitatem & fructũ, quẽ homo ex scientia decerpit, tum ad tutandã salutem corporis, tum ad animæ robur. ô quot voluptates, qualésve commoditates hinc oriuntur! vt verè [k] dixerit Lucretius,

k *lib. 2. in princip.*

Suaue, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.
Non quia vexari quenquam est iucunda voluptas,
Sed quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.
Suaue etiam belli discrimina magna tueri.
Per campos, instructa tui sine parte pericli.
Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere vnde queas alios, passimq; videre
Errare, atque viam palantis quærere vitæ. &c.

Vis vtilitatẽ scientiæ facilè dignoscere, &, vt ita dicam, palpare? cõsidera effectus, quibus egeamus, quæ res nobis sint adiumento & accommodæ: & in primis mundum vniuersum propter hominum vtilitatem creatum, & hominem propter Deũ, vt scribit Cicero.[l] Vsum autem quomodo ti

l *1. de nat. Deo.*

do tibi parabis , niſi res cognoueris : niſi vtilitates, naturas, tẽpora, cauſas ſcias: niſi quæ fugienda, quæ eligẽda ſint, in tãta varietate didiceris. Fruſtra enim vel perperã eſſe non poſſunt, quę homini deſtinata tãtùm ſunt : quæ eius gratia ex nihilo facta: quæ tanta & mirabili prouidẽtia in ſuo ordine perſeuerant. Ad ſingula deſcende , & ex partibus conſideratis vniuerſa tibi conſecrata videbis. nónne elemẽta noſtri cauſa, ignis ad coquẽdum, vel calefaciendũ, ad vrendum, ad illuminandum ? aër nónne ad reſpirationem, & ſpiritus temperamẽtum? aqua ad potum, nauigationem, nutricationem, & productionem piſcium? terra pro ſolio & nutrice alimẽtorum? Tranſi ad cõpoſita ab his, ad plãtas, arbores, ex quibus fructuum alimenta, & medicata. Cõſidera animalia, etiam venenata, nocentia, & fera, quale inde commodũ accedit homini: vel vt ſuam ipſe naturam metu illorũ ob peccatum pauidam agnoſcat, & ad Deum cõuertatur: vel vt aliquod pharmacũ ſalubre, vt ex vipera, vel exemplum diligentiæ , vt ex formica, agnoſcat. Conſiderato rationẽ cœli, ſtellarum, ſolis & lunæ commoda in aratione, ſatione, in tẽporum ſignis, in rerum productione, maturatione, collectione. Conſidera ipſos Angelos , qui omnes ſunt,

m ad Hebræos. 1. ſunt, vt ait Paulus, [m] adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi eorum qui accipiunt ſalutem. Quid vltrà ſermonem protraho? conſidera Deum ipſum, qui propter nos homines, & propter noſtram ſalutem deſcendit de cœlis, & filij perſona carnem noſtram aſſumpſit, verbúmque caro factũ eſt: vt verè poſſimus dicere ob tantum beneficium cum Pindaro, [n]

n Nemeorum ode 6. ſtrophe 1. ver. 1.

ἓν ἀνδρῶν ἓν θεῶν γένος, ἐκ
μιᾶς δὲ πνέομεν
ματρὸς ἀμφότεροι.
διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα
δύναμις: ὡς τὸ μὲν οὐδὲν,
ὁ δὲ χάλκεος ἀσφαλὲς αἰὲν ἕδος
μένει οὐρανός. ἀλλά τι προσφέρομεν
ἔμπαν, ἢ μέγαν, ἤ-
τοι φύσιν, ἀθανάτοις.
καίπερ ἐφαμερίαν
οὐκ εἰδότες, οὐδὲ μετὰ
νύκτας, ἄμμε πότμος ἄντι-
ν' ἔγραψε δραμεῖν ποτὶ στάθμαν.

Id eſt,

Vnum hominum, vnum Deorum genus; ex
vna enim ſpiramus
matre vtrique.
ſed diſcriminat omnia ſeparata.

vis & potentia: respectu enim generis Dei nihil nos,
immobilis autem semper sedes
est æreum cælum. sed & in aliquo similes
sumus, vel per magnam mentem, vel
per naturam immortalibus.
quamuis ignoremus
qua die vel nocte ad vitæ nostræ summam,
quam definiuit diuina prouidentia,
nobis currendum sit.

Ideo etiã cùm vtilitati & saluti destinata fuissent à Deo homini, illũ ipsum postremò Deus creauit, tãquã necessaria illi antè præmittens: more principum, qui antequam ciuitatem ingrediantur aliquam, eò iubent priùs parare quæ ad commeatum necessaria sunt, vt & docet D. Chrysostomus. s *s homil. 1. in Genes. Tomo. 1.*

Rursum à dignitate luminis alia ratio.

CAP. IX.

EST & tertio loco, quæ dignitatem homini adferat scientia, quemadmodũ ignorantia ad eius ignominiam & dedecus facit. Hominis dignitas, inquit D. Chrysostomus,[a] quòd animam acceperit, quòd artes inuenit, quòd ad imaginem Dei fa- *a super Psal. 48. Tom. 1.*

ctus,

ctus, quòd præsit omnibus in mũdo. Item artes inuenire, quod ex scientia & notitia, & ratione, qua cũ Deo est homini societas, vt idem Cic. ait. b

b 1. de legibus.

c lib. 4.

Describit & Manilius: c

An quoquam genitos nisi cœlo credere fas est
Esse homines? proiecta iacent animalia cuncta
In terra, vel mersa vadis, vel aëre pendent:
Omnibus vna quies, venter, sensúsq; per artus.
Et quia consilium non est, & lingua remissa,
Vnus & inspectus rerum, viréſque loquendi,
Ingeniúmque capax varias educit in arteis.
Hic partus, qui cuncta regit, secessit in orbem,
Et domuit terram ad fruges, animalia cepit,
Imposuitque viam ponto, stetit vnus in arce
Erectus capite, victorque ad sydera mittit
Sydereos oculos, propiúsque aspectat olympum,
Inquiritque Iouem, &c.

d in Aetna, versu 120.

Et Virgilius: d

-Immensus labor est, sed fertilis idem.
Digna laborantis respondent præmia curis.
Non oculis solùm pecudum miranda fuere
More: nec effusis in humum graue pascere corpus:
Nosse fidẽ rebus, dubiásque exquirere causas
Sacra perurgentem, capitique attollere cœlum,
Scire quot & quæ sint, cur magno talia mundo
Principia, occasus metuunt, ad secula pergunt,
Et firma æterno religata est machina mundo.
Solis scire modum, & quanto minor orbita lunæ est,

Cur

Cur illi brevior, cur isti perv olet orbis
Annus, ille monet: quæ certo sydera currant
Ordine, quæve sua careant incondita cura, &c.

Vincimus certè hac cognitione & intelligentia genus omne mutorum, cùm reliqua nobis communia cum illis sint, vt latè demõstrat Arnobius. e Atque hæc propria natura hominum cognoscendi & intelligendi oritur ex vna proprietate illarum trium, quæ in anima exprimunt imaginem Dei. tres enim מידות midoth, id est, proprietates & potentias, Hebræi secretiores ponunt in homine, secundum quas factus est ad imaginem אלהים elohim, id est, trinitatis: nempe, vt anteà diximus, memoriam, intelligentiam, voluntatem. Ex memoria singulorum, formatur intelligentia: quia memoria, est notitiam apud se habere. Intelligentia autem & notitia extendẽte se, & accipiente id quod verum est in ratione boni & conuenientis, statim ex memoria & intelligentia formatur appetitus, qui est voluntas. Porrò sicuti ex memoria formatur intelligentia, sic ex patre in diuinis generatur filius: & quemadmodum ex memoria & intelligentia extensis, & quasi spirantibus bonum, formatur voluntas, sic ex patre & filio, tanquam ex vno spirandi principio, spiratur bonum, quod est

e *lib. 2. contra gentes.*

f lib. 2. in Iudæos. c. 8. g lib. medit. in prin. h li. de digni. humanæ conditionis. ca. 2. i ad Rom. c 5. vers. k super c. 4. Leuit. l dicto li. 2. de dign. hominis. cap.

Spiritus sanctus. Et ita notat Galatinus, f & diuus Bernard g Et beatus Ambrosius, h Per memoriam, inquit, patri Deo similes sumus, per intelligentiam filio: intelligentiæ enim tribuimus omne quod verũ cogitando inuenimus, & quod etiam memoriæ commendamus: per voluntatem Spiritui sancto, quia ex volũtate amor dilectióque. Et per Spiritum sanctum charitas diffusa est in cordibus nostris, vt scribit Paulus. i Intelligentia & notitia in hominis itaque imagine insigne maximum. Quãquam non ignorem etiam imaginem Dei in homine ad alia posse extendi, quæ homini insunt, & in quibus homo Dei quãdam profert in seipso præstantem dignitatem similitudine, quam explicant Rabini in vaitzra Rabba: k nempe quòd sicut anima replet & regit corpus, ita Deus mundum: & sicut anima est vna in corpore, ita Deus vnus in mundo: & quemadmodum anima nec manducat, nec bibit, sic nec Deus: & vt anima videt & non videtur, ita & Deus omnia conspicit & non videtur. Quos sequuti Catholici interpretes ferè omnes, & potissimùm D. Ambrosius, l Similitudo, inquit, Dei in anima hominis creati ad imaginem Dei est etiam, quòd sicut Deus est vbique semper totus, omnia

viui

viuificans, mouens, & gubernãs: sic anima in suo corpore vbique tota viget, viuificat illud, mouet & gubernat. Sed & D. Athanasius, m aliam Dei in homine imaginem commemorat esse: nẽpe quòd sicut Deus rex omnium est, ita & homo eorum quæ in terra sunt rex sit constitutus, & ad similitudinem Dei, id est, vt quemadmodum Deus bonus, misericors, iustus, longanimis, & talis sit homo imitatione. Ita & D. Chrysostomus. n Est autem differẽtia imaginis & similitudinis Dei. Imago namque in interiori homine, imago in æternitate. similitudo autem in moribus, vt ait Albinus quondam præceptor Caroli Magni. o Quòd magna itaque prudentia & scientia egeant homines ad conseruandam dignitatem hanc, & ad agendas Deo gratias, nemo ignorat: quam & Deus cum consilij quadam specie, vt ostenderet eius dignitatem & excellentiam fecit, dum dixit, Faciamus hominem ad imaginem, &c. cum tamen reliqua creauit nudo & simplici iussu per Fiat, vt legimus in mundi Genesi, p nulla vel adhibita diligentia: existimans hominis creationem proprium, & manibus suis adorandis solum dignum opus, vt doctè Græcus, & disertus author tradit Theophilus Theologus, q & Iuni-

m lib. de diuer. quæstio. quæst. 3.

n Tomo 1. homilia 8. & 21. in Gene.

o lib. quæst. 3. Genes.

p Genes. 1.

q lib. 2 contra Autolycum.

ius Episcopus Africanus, [r] consilium antè auocatum Trinitatis in illo, Faciamus, inquit Deus, hominem: rursúmque alia ad opus ordinata, Accepit, inquit, Deus de puluere, insufflauit pòst. ô mysteria recondita, quæ hominis indicant dignitatem! De qua videndus D. August. [s] D. Chrysostomus, [t] D. Basilius. [v] vt certè qui ignorantiam consectantur, & splendorem tantæ præstantiæ non exhibent, potiùs pecudis formam, quàm hominis ostendant. Cùm scientia sit, vt ait Maxi. Tyrius, [x] flos quidam, fructúsq; maturus ex animi semine: ignorantia autem, istius seminis cessatio: imò, vt ait D. Marcus, [y] πάντων τῶν κακῶν προηγεῖται ἡ ἄγνοια, δευτέρα δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀπιστία. Et rursus, ἄγνοια ἀντιλέγειν πρὸς τὰ ὠφέλιμα παρασκευάζει καὶ θρασυνομένη αὔξει τῆς κακίας., id est, Omnium malorum dux est ignorantia: secunda post eam infidelitas. Et ignorantia causa est, cur vtilibus cõtradicimus, quæ si comitem habet superbiã, auget malum. Et Iesaias, [z] Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponentes tenebras lucem, & lucẽ tenebras: propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit: propterea dilatauit infernus animam

r in cõmẽta. in Gen.
s Tomo 4. in fine 6. li. hexaemerõ. c. 1. & li. 22. de ciuitate Dei. c. 1.
t homilia. 11. in Gen. Tomo 2.
v homilia. 11 hexaëmeron.
x sermo. 28.
y li. περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spirituali.
z cap. 5.

mam ſuam & aperuit os ſuum abſque vllo termino,& deſcenderunt populus eius, & fortes eius,& ſublimes, &c. Quæ & ponuntur à Gratiano alibi. [a] Et ſi quis acutiùs etiam omnia conſideret,facilè ſine vlla rationis probatione,& ſola rei demõſtratione compulſus,fatebitur ingenuè, ſummum malorum eſſe ignorantiam gradũ in omni vitæ genere.Nã iſtiˀ malo ſequimur aduerſa , repellimus vtilia, obnoxia tentamus,fugimus meliora, otio, in dedecore, pędore putreſcimus,dũ quid proſit ad promouẽdum gradum ad altiora ignoramus. Et dum ſcientiam vtilium ſaltem abhorremus,hominis dignitatem non ſolũ à nobis abiicimus,ſed etiam viliores cunctis rebus etiam inanimatis reddimur. Ea namq; ſingula,ſibi conuenientia norunt, & quadam ſympathia iungi his omni ſtudio tentãt, & aduersãtia naturali antipatia fugiẽtes,velu ti ſciẽter auersãtur : neq; animalia vel plãtę alimẽtũ aliud cõueniẽs ſuæ naturæ, natura ipſa admonita depaſcuntur.Et Menãder, [b] huiuſmodi homines ignorãtiæ mãcipes nec viuere cenſebat. verba eius ſunt:

a in cano ſi quis hominem.& cano. væ qui dicitis.11.q.1.

b apud Stobæum.

τυφλὸν γέ τι ἀκοντὸν εἶναι μοι δοκεῖ,
ὃν ζῶσιν οἱ τί μὴ συνιέντες σοφόν. id eſt.
Cæcum mihi videtur id eſſe quod non cognoſcit,
Nec viuunt hi,qui vt expedit non intelligunt.

c in homilia in Psal. 48. Tomo 1.

d Tomo 2. homil. 22. in Matth.

Et forsan id voluit D. Chrysostom⁹, cùm c scribit hominem eum qui se iugo ignorãtiæ submiserit, deteriorem bruto esse. Nã, vt idẽ alibi, d dedit nobis intellectũ Deus, vt ignorantiam fugemus ex mentibus, vt rectum teneamus, iustúmq; rerũ iudiciũ, atque ad alia huiusmodi dirigamur, & cõtra diuersarum impugnationum varios incursus, hoc quasi scuto vsi, ac lumine, maneamus innocui atq; muniti. Atque imminet vitium ingratitudini proximum, si cõcessam à Deo cognoscendi facilitatẽ reiiciamus vt inutilem. Suo enim quisq; vitio ignorat, vt ait Tertullia. e Estque morbus hic non necessitatis, sed deprauatæ ac corruptæ voluntatis, qui viam parat lubricam & omni ex parte ad mala declinantem, non minùs ac si quis cineribus incedat dolosis, in recessu ignem ardentem continentibus. Neq; vsq; adeò ignorãtia sterilis est, quin nõ odibilem fructum & infœlicem pariat, vt scribit Ioan. Salesberiensis: f & Cicero, g ignorationem semper vitiosam esse ait rebus in omnibus, & contrà scientiam & notitiam, virtutẽ. Atq; secundũ Arist. h omnis prau⁹ ignorat quæ agere oportet, & à quibus est abstinẽdũ: & ob huiuscemodi errorẽ, iniusti homines malíq; omnino fiũt His accedat Plato, qui i ignorãtiam definit esse demen

e Tomo 2. lib. de virginib. velã.

f lib. 3. Polycrat. c. 1.

g li. 3. de finib. bonor. vel malor. cap. fine.

h l. 3. Ethi. ad Nicoma. c. 1.

i dial. 11. in Sophist. vel de ente.

dementiã animæ quãdã, quæ dum ad veritatem nititur, intelligentia ipſa præuaricatur. Et duo malorũ genera conſtituit, vnũ quod cõmuniter improbitas nominatur, animi proculdubio morbus: aliud ignorãtiã, quę ꝓpriè animę eſt turpitudo, aduerſus quã alexipharmacum ſolũmodo præſtat doctrina. Et idē k malũ & ſtoliditatē dicit ignorãtiã, interdũ ridiculã, cùm illa eſt imbecillis: interdũ terribilē & odioſam, cũ illa eſt valida, ſiue ſit in bonis vel externis, ſiue animi, ſiue corporis. Et ea magis illa ignorantia grauior, quo craſſior & nocentior eſt: veluti quando ſcientiæ, vel opinioni, vel rationi, quæ natura dominatur, animus aduerſatur, vt idē Plat. tradit. l Quod & Horatius m expreſſit,

Sed quod magis ad nos
Pertinet, & neſcire malum eſt.

Neq; exiſtimem⁹ ignorãtiæ delictũ leuis eſſe põderis, cũ quis ſcire poſſit & cõtēnit noſſe: tale namque eſt, vt expiatione & hoſtia egeat, cuius oblatione Deus optimus placandus ſit: n cui iniuria per peccatum graue irrogatur, quòd contemptu tãti beneficij, quo nos animi ratiocinatione & lege pectoribus noſtris inſcripta donauit, ab illo munere cognitionis & à cura ſciendi vani ſumus. Et refert etiam D. Paulus o in

k *li. 10. ſiue in Philebo, vel de ſummo bono.*

l *li. 3. 4. ſiue dial. 3. de legib.*

m *lib. 2. ſatyra. 6.*

n *Leuit. c. 4. & Num. cap. 15. b. verſ. 26. & ſeq.*

o *ad Hebræos. c. 9. b. ver. 7.*

in secundũ tabernaculum templi semel in anno introisse solum pontificem, non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia. David quoque p Deum deprecabatur ne ignorantias suas in memoriam reuocaret. Et Salomõ in oratione sua, q inter cæteras quæ à Deo efflagitat, illud adiecit, Ne crescant Domine ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & cadam in conspectũ aduersariorum meorum. Ita certè opprobrio dignum ignorare, & maioris notæ exprobratio voluntariè & cum culpa ignorare. Sic enim propheta regius describens iniqui malitiam insignẽ testatur,[r] Verba oris eius, inquit, iniquitas & dolus: noluit intelligere vt bene ageret. Neque his relinqui spem veniæ, vel eam difficulter assequi qui veluti voluntariè peccantes, voluntariè ignorauerunt, constare potest ex Paul.[s] εἰ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω, si quis ignoret, ignoretur. Patent namque viæ multæ discendi, & cognoscendi, quæ quidem contemptæ eximiam arguunt ignorantium culpam. Nec rectè dici potest, inquit Augustinus,[t] Si nescit homo non peccat: sunt enim peccata ignorantium, quamuis minora quàm scientiũ. Et, si cum eodem D. Aurel. Augustino [v] loquamur, nulla ignorantia damna-

p Psal. 24. b.

q quæ refertur Eccl. cap. 23. d. versic. 3.

r Psal. 35. versic. 3.

s cap. 14. circa finẽ prioris ad Corinthi.

t lib. de adult. cõiug.

v epist. 105. scripta ad Sixtũ Rom. pontif.

tione immunis est: ac per hoc inexcusabilis est omnis qui ex ea peccat, vel reatu originis, vel additamento etiam propriȩ voluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue q. nō iudicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerũt, sine dubitatione peccatum est: in eis autẽ qui intelligere non potuerunt, pœna peccati. ergo in vtrisque non est iusta excusatio, sed iusta damnatio. Et si quis tam alienus à ratione sit, vt hominis naturam ad sciendum & cognoscẽdum, à Deo optimo maximóque creatam non agnoscat, audiat saltem Ethnicorum prudentum authoritatem, qui examinatis naturæ simplicis ponderibus, ignorantiam & iustitiam iuris sui nocere cuique ignoranti dixerunt, vt Paul. Iurisc. scribit. x Quin & facti ignorantiam si illa resupina sit, non esse ferẽdam voluerũt, quanquam scrupulosa eius inquisitio non exigatur. Scientia enim hoc modo æstimãda est, vt neq; aut negligentia crassa, aut nimia securitas satis excusata sit, neq; delatoria curiositas exigatur, vt scribit Vlpia. y Atque in delictis, ignorãtia etiã sanctionis vetãtis commissis nuncio, vindictȩ locum sibi vindicat, vt scribit Papinian. Tũ quòd naturaliter quisque satis supérque moneatur de rectitudine & ratione viuen-

x in l. 1. & l. regula l. 9. Mart. in l. 2. de iur. & fac igno ran. lib. 2. Pand. ti. 6. cum simil. iuribus ibi à glossa notatis.

y in l. nec supina. l. 6. eod. tit. de iur. & fac. ignor.

z in l. 1. de legib lib 1. Pand. ti. 3.

uendi, tũ quia leges omnibus cognitæ esse debent.l leges sacratissimæ.l.leges vt generales.C.de legibus.lib.1.

Scientiam nobis subministrare etiam conscientiam.

CAP. X.

GErimus etiam continuò innatum nobiscum pædagogum, qui nos ad sciẽtiæ notitiam peruigili stimulo accendit etiam inuitos, & naturaliter: is est cõscientia, quæ, vt verè aure[a] Chrysostomus scribit, aincorruptus iudex, cùm aduersus hominem insurgit, clamat, accusat, & ostẽdit, & quasi ante oculos scribit peccatorũ magnitudinem: eáq; ob rem misericors Deus principiò cùm formaret hominem, conscientiam illi indidit, accusatricem perpetuã, quæ deciperet, deceptionẽ ferre posset nunquã. Et licet quis admisso peccato, perpetratóq; aliquo facinore illicito, omnes homines celet, illa tamen accusatio nõ latet: nam hanc intrinsecus habentes, vbicunque sumus circunferimus, ipsa nos circuit, obturbat, laniat, flagellat, nunquam quiescit, sed & domi, & in foro, & in tẽplis, & in mensa, & dormientes, & surgentes adoritur, rationẽ delictorum exigit, ôbq;

a Tomo 1. homil. 17. in Genes.

ocu

oculos proponit & delictorum grauitaté, & subsecuturam pœnam. Et rursus idem b loquens de exomologesi Lamech, qui occidit Caim, Misericors, inquit, Deus conscientiam eiusmodi accusatorem assistere voluit, vt nunquam soli relinquamur; sed ille nobis indesinéter cógrediatur, clamet, & pœná exigat delictorum. Hocque satis per se apparet: scortator enim vel adulter, & qui aliud tale quippiam admisit, quod omnes præter cóscios latere queat, núquá tamen sic in solitudine versatur, quin comitatus illo accusatore suspicionibus non abundet, vmbras non extrepidet, & omnibus patere non credat tum consciis, & iis qui non sunt: perpetua in animo eius furit tempestas, reciprocantes eum agitant & contrarij fluctus, nó somnus est suauis, sed terribilis & formidine plenus: non cibus probè quantumuis conditus voluptatem præbet, nó amicorú colloquia, nó musica, non aurum, non vxor, non liberi, non reliqua id genus: sed quasi carnificem circungestaret se lancinantem vel flagellantem continuò, ita post admissum facinus obambulat nullo conscio, intolerabiles luens pœnas, iudex sui factus, & accusator. Exépla duo retulisse sufficiet principum Romanorum, qui cùm fastigiú imperij orbis ferè

b *eod. tomo 1. hom. 20. in Genesim.*

ferè totius tenerēt, nec legibus superioris constringerentur ob quas terreri possent, ea tamen conscientia accusatrice, legē Dei altissimi & naturę se offendisse, sed serò cognouerunt: & qui reuocārem à malè agēdo conscientiam non fuerant secuti, eandem vindicantem acerrima iurisdictione, velut Furiis, Diris, & Erynnibus iam viui agitati, horribili pauore, experti sunt. Horum vnus insignis crudelitate Nero postquā Agripinā matrem interfecit, nocturno tempore tāto metu conturbabatur, vt de lecto repentè prosiliret: & interdiu eum perterrefaciebant tibicines auditi, quo in loco Agrippinæ ossa sepulta erant. Quamobrem aliò migrabat: cúmque ibi idipsum accideret, perterritus aliò proficiscebatur. Et paulò pòst, morte iam illius ianuas pulsante, exorto tanto ac valido terręmotu, vt terra concussari visa, vt animæ hominum ab eo interfectorum insultare putarentur, tunc fugiens omnia perhorrescebat: si catulus paululum latraret, aut caneret gallina, aut si virgultum aut ramus arboris moueretur, grauiter conturbabatur ex causis quibus quiescere nō poterat, vt scribit Xiphilinus ex Dion. Cassio.[c] Alius Antoninus Caracalla ita conscientia criminum patratorum, & parricidij torquebatur, vt videretur

c in vita Neronis.

retur

retur agitari à patre & fratre gladiis nudis & districtis ab his gestatis, vt scribit idem Xiphilenus. [d] Sic & aliis impiis malorum conscientia, pœna est: bonis autem & iustis conscientia nihil sibi cõscia, gloria, vt scribit D. Ambros. [e] Nec vllum virtuti maius theatrum, vt dicebat Cicero: [f] sicuti enim theatrum quæ ibi imponũtur liquidò manifestat, sic & conscientia, quæ & bona & mala veluti in theatro exposita, aperta manifestat. Nã, vt testatur D. Mar. Heremita, [g] φυσικὴ βίβλος ἐστὶ συνείδησις: ὁ ἐμπράκτως ἀναγινώσκων αὐτὴν, λαμβάνει πεῖραν θείας ἀντιλήψεως, id est, naturalis liber est conscientia: hanc quicunque strenuè & diligenter legerit, diuini auxilij haud dubiè capiet experientiam. Addendus est huic Thalassius monachus, [h] Magistra, inquit, vera cõsciẽtia est, quam si quis consultauerit, absque scrupuli offẽdiculo permanet. Habet enim in se cognatam quodammodo quisq; boni & mali cognitionem: & ideo cõscientia dicta, quasi in nobis scientia, quæ si mala agere conemur, id malum esse cognoscens statim dissuadet, & irrationalem illam partem brutam & animalem quodammodò obiurgat & reiicit. Et Horatius, [a]

Hic murus ahenæus esto
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

d *ex Dione in vita eius.*

e *lib. 1. officio. c. 12.*

f *li. 2. Tusc. quæst.*

g *li. περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spirituali.*

h *hecatontade 1. de chari.*

a *Horat. in 1. epistol. epist. 1.*

Quo fit vt qui in animo insidias aliis moliuntur, qui scelus mente agitant, quíve alienum à ratione & noxium versant mente, turbulenti, inquieti, tristésve sint, & minimè colore constantes, ex duello intestino inter rationem & prauas concupiscentias, quod intra septa animæ & corporis, acriter geritur, dum inferior animalis pars rationem expellere conatur, vel dum vicissim scientia mali futuram mali perniciem & vindictam imminentē passionibus obiicit. Considerare hîc licet faciem mētis inquietæ indicem in Caino. [i] is enim iratus fratrem & inuidia excandescens in necem eius, cùm eam animo volueret, cóncidit vultu, ad quem ideo Deus, Cur iratus es? & cur cóncidit facies tua? nónne si benè egeris, recipies: sin autem malè, statim in foribus peccatum tuum? Et prudens Iacob videns immutatam faciem fuisse soceri sui Labam, optimè coniecit fraudem aliquam contra se illum tractare: & cum vxoribus suis ab eo ideo recessit. [k] Sunt & his similia exempla, & quæ experiētia assidua hominum impiorum discuntur. Quia, vt scribit Plutar. [l] conscientia facinorosa instar est vlceris in corpore, vtpotè quæ pœnitentiam relinquat lancinātem iugiter, vellentemque animam: nam cùm alias omnes

i Genes. 4. ver. 5 & 6.

k vt scribitur Genes. cap. 31.

l li. de tranquil. animi.

tristitias tollere ratio solita sit, solùm hæc eadem pœnitentiam facit sua sponte incitabilem præ pudore, quasique mordicus impetentem sese, atque excarnificantem. Digna certe Plutarcho sententia. Iniicit namque mali scrupulum ratio hominis pædagoga, nec patitur vestigia pœnitentiæ & doloris ex malo longius mandari, vt ea veluti fræno in lasciuiente natura vtatur. Siquidem, vt notat Cicero, [m] plura videntur adferre authoritatem peccandi, nisi & virtutis & vitiorum, sine vlla diuina ratione, graue ipsius conscientiæ pondus esset: qua sublata iacerent omnia. Admirabilis itaque, vt in reliquis suis operibus, Dei bonitas, prouidentia & supersapientia, dum nobis tam fidelissimum comitem, conscientiam dico, atque inuiolabilem, incorruptum, & rerum necessariarum omniscium iudicem adiũxit: qui nusquam adulet ur, nusquam malefactis consentiat: qui errantes & dementes in rectum iter nos reducat, cogátque ad bonum eligendum. Non grauabor Sapientis verba hic transferre, quæ aurea certè sunt [n] huiusmodi?

m *lib. 3. de natu. deor.*

n *scripta Sap. cap. 17.*

1 Magna sunt iudicia tua, Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indisciplinatæ animæ errauerunt.

2 Du

2 Dum enim persuasum habent iniqui, posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitiui perpetuę prouidentiæ iacuerunt.

3 Et dum putāt se latere in obscuris peccatis, tenebroso obliuionis velamento dispersi sunt pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.

4 Neque enim quæ continebat illos spelunca, sine timore custodiebat: quoniam sonitus descendens perturbabat illos, & personæ tristes illis apparent.

5 Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec syderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6 Apparebat autem illis subitaneus ignis timore plenus: & tremore quæ non videbatur faciei, æstimabant deteriora esse quæ videbantur. Et paulò pòst, o Frequenter enim præoccupant pessima, redarguente conscientia: cùm sit enim timida nequitia, testimonium dat condēnationis: semper enim præsumit sæua perturbata conscientia.

o *vers. 10. & seq.*

Possumus etiam huiusmodi furiarum agitationem annotare apud Euripidem in Orestis

Oreſtis perſona, p ob occiſam matrem. & iiſdem adactum ad conſilium necis Hermiones & Helenę. Vidēda etiam tragœdia Electræ eiuſdem, vbi Oreſtis conſcientia agitata videtur teterrimis diris, quòd Ægiſthum & Clytemneſtram necaſſet. Idque ſimiliter in reliquis tragœdiis eiuſdem & Senecæ annotare facile erit. Et admiranda illa apud Plutar. q vbi malos perpetuò horrere oſtendit, vel ſomniorū terriculamentis agitatos, diurníſque ſpectris & oraculis & portentis ſibi ſemper cōſcios ſcelerum: vt Apollodorus aliquādo ſe per ſomnium à Scythis excoriari, in fruſtáque concidi, & ex lebete cor loqui ſuum conſpexit, & filias igni flagrantes. Et Hipparchus Piſiſtrati filius paulò ante obitum Venerem ex quadā phiala faciem ſibi aſpergere vidit: Pauſaniáſque Byzantius poſt ſtupratā virginem liberam Cleonicem, & cùm terrore correptus forſan peremiſſet, phantaſmate illius aſſiduis vbique terroribus fuit perturbatus, vt Heracleam ad animarū expiationē nauigaret: fuitque tota vita carcer, cuſtos, & tortor. Siquidem conſcientia exagitati & propriam vitam execrantur. Hinc tot mortem ſibi conſciuerunt, impatientes iudicij conſcientiæ. Sicuti enim ab initio ante ſcelus, dum illud cōcipiebatur,

p *In comœdia Oreſtis.*

q *li. de ſera numin. vindic.*

timores vndecunque scientia boni & mali naturalis deterret, sic commisso facinore eadem est temeritatis vltrix, & suo principio finis respondet. Nam scelesti (vtar verbis Statij[r])

r lib. 3. Thebaid. vers. 4.

-inuigilant animo, scelerisq; patrati
Supplicium exercent curæ. tunc plurima versat
Pessimus in dubiis augur timor.

Addit & Aul. Persius rationem, perquã elegantem, & quæ nostram sciendi facultatem ex propria natura singulis, vt ita dicã, atomis susurrat. Is enim[s] dum respondet illis qui vindictæ animo sibi licere pro voluntate omnia putant.

s Saty. 5. versi. 93.

Hæc, inquit, *contrà ratio, & secretam gannit in aurem,*
Ne liceat facere id quod quis vitiabit agendo.
Publica lex hominum naturáq; continet hoc fas,
Vt teneat vetitos inscitia debilis actus.

t ad Rom. c. 2. vers. 14 & 15.

Quod quidem etiã D. Paul. scripserat,[t] Cùm enim gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem no habentes ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium ipsis reddente cõscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantiũ, aut etiam defendentium. Porrò in accusatione & defensione lis maxima, & consequenter perturbatio. Et

Et qui huiusmodi mordetur iurgiis interiùs, sunt vt plerũque vultuosi & ferè horribiles & inquieti, & per viscera mersus ignis ille & per venas meat, voràtq; quietis intimas medullas, feruétq; malo miserabile pectus insanum, & vultus luna ipsa ad quæq; mutabilior fit, sed magis scelere patrato. Describit id & perpulchrè Ouidius, [v] de suo crimine loquens:

v lib. 1. de Ponto. eleg. 1 ad Brutũ versi. 59.

Pœnitet, inquit, *ò si quid miserorum creditur vlli,*
Pœnitet, & facto torqueor ipse meo.
Cùmq; sit exilium, magis est mihi culpa dolori,
Estq; pati pœnam, quàm meruisse, minus.
Vt mihi di faueant, quibus est manifestior ipse,
Pœna potest demi, culpa perennis erit.
Mors faciet certè ne sim, cùm venerit, exul:
Ne non peccarim, mors quoque non faciet.
Non igitur mirum est, si mens mea turbida facta,
De niue manantis more liquescit aqua.
Estur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequorei scopulos vt cauat vnda salis,
Roditur vt scabra positum rubigine ferrum,
Conditus vt tineæ carpitur ore liber,
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec priùs hi mentem stimuli, quàm vita relinquent,
Quiq; dolet, citiùs, quàm dolor ipse cadet.

Mirum certè quod canit Ouidius, nec pœnam impositam posse ex delinquentis animo culpæ memoriam eradere: vt inde ab effectu sit manifestum ignorantiam illã

hominum boni & mali obtusam, tanti esse delicti, vt perpetua pœnitẽtia animum excruciet eius, qui noluit dignitatẽ hominis in eo agnoscere, quíve Dei beneficium ita oscitanter neglexit. Neque alius quàm ille liber conscientiæ, vt existimo, erit, qui in generali & horribili Dei iudicio palàm aperietur: quíve nostra ex ordine scelera omnibus insinuabit: cuiúsve accusatione incorruptissima, ab excusationibus quas prætexmus peccatis, conuincemur. De iudicio enim extremo sic loquitur Daniel, x Aspiciebã donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, & vestimentũ eius candidũ quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, & thronus eius flammę ignis, & thronus eius ignis accensus, fluuius igneus egrediebatur rapidúsque à facie eius, millia milliũ ministrabãt ei, & decies millies cẽtena millia assistebant ei, in iudicium sedit, & libri aperti sunt. Scripsit enim in cordibus & rationis proprietate sciẽtiã illam Deus opt. maximus. sicut enim corpus nostrum sociam sibi vbique circumfert vmbram, veluti negotiorum nostrorũ cõtestem, (nũquam enim à nobis abest, sed in luce clarè nos prodit, sequẽs, vel præcedens) sic socia animæ cuique conscientia, quæ nusquam à nobis recedẽs, conscia est nostra

x cap. 7. & y vsi.u.9.& 10.

noſtrarum etiam interiorum cogitationũ.
Et ita, vt ait Iuuenalis,[y] y Saty. in princip.

Exemplo quodcunque malo committitur, ipſi
Diſplicet authori: prima eſt hæc vltio, quod ſe
Iudice nemo nocens abſoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis prætoris vicerit vrnam.

Et rurſum:[z] z ead. Saty. 13. verſi. 191.

-tur tamen hos tu.
Euaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, ac multo ſæuior illis,
Quas & Caditius grauis inuenit, aut Rhadamãthus,
Nocte diéque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Sicut cõtra theſaurus pręſtabilior nullus optima conſcientia, neque cor habere expoſitũ morſibus, veluti Promethei iecur, continuis renatis eſcis in cogitationũ iniquarũ monte ab aquilæ corroſionibus expoſitum: bonum nãque ſocietatis teſtimonium, pax cõſciẽtiæ & quies hominis cum ea. Et bona, inquit Salomon,[a] eſt ſubſtãtia, cui nõ eſt peccatũ in cõſcientia, & nequiſſima paupertas in ore impij. Cor hominis immutat veſtigium illius ſiue in bona, ſiue in mala. Et D. Paulus[b] à conſcientiæ teſtimonio probationẽ veritatis ducit, dũ ait,

a Eccle. ca. 13. d. verſi. 30. & 31.
b epiſto. ad Roma. c. 9. a. verſi. 1.

veritaté dico in CHRISTO IESV, non mentior, testimonium perhibente mihi conscientia mea in Spiritu sancto. Et D Ioannes, Charissimi si cor nostrum non reprehéderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Et ex illa bona conscientia cognitionem haberi docet Paul.d dum auios a côsciétia ignorantes fieri dicit. Finis præcepti, inquit, est charitas, de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta: à quibus quidam aberrantes conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quę loquuntur, neque de quibus affirmant. Quæ omnia communi & conuenienti calculo admonent, non inutiliter nos ad sciendum animos, tanquam ad propria persequenda, excitare oportere, quando & naturaliter dignitas illa hominis seipsam intrinsecus, etiam in hominibus rudioribus tueatur, & doceat scientia cognata vel conscientia, quæ facienda quæve vitanda sint. Mens enim agendarum rerum est domina, conscientia verò eorũ quæ menti videntur. Quamobrem si mens opera bona eligit facienda, conscientia applaudens virum vbique laudat. Si autem ad aliqua delicta mens prolabitur, non sinit conscientia talem hominem quenquam rectis oculis perspicere, nec

c 1. epist. c. 3. ver. 21.

d epist. 1. ad Timoth. c. 1. b. versi. 5. 6. 7.

nec expeditè verba proferre: à sacris quoque, & precibus, votísque eũdẽ arcet, neque manus ad Deũ attollere sinit, & attollentem increpat ac reiicit, sicuti leges contra rebelles fieri iubẽt. Multáque alia operatur, quæ scribit Philostratus. [e]

[e] *lib. 7. de vita Apollo. c. 7.*

Ratio alia, cur discere expediat, ducta ab eo quòd se homo nosse debeat, & alia.

CAP. XI.

OPortet & superioribus aliam addere rationem, quæ calcaria adhibeat ad discendum, & ad animæ per omnia excolendã aciem: nempe quòd homo seipsum cognoscere, vt ab initio delineauimus, debeat. Nam, vt ait Ausonius, [a] Chilo, cui patria est Lacedæmon, noscere seipsum dixit, vbi Chiloni istud aureum tribuunt, sicut & aliqui antiquorum: quanquã Antisthenes in successionibus putet hoc præceptum, Nosce teipsum, Phæmonoës, & sibi vsurpasse Chilonem, & alij Thaleti acceptum referant: [b] sed meliùs ex Dei admonitione nobis insinuatum dixit Plato, qui Delphico attribuit oraculo. [c] Et Isocrates [d], Cicero [e], & Plutar. [f], qui & ex-

[a] *de septem sapient.*
[b] *vt legitur apud Diog. Laër. lib. 1. de vita Philos. in Thaletis Milesij vita.*
[c] *lib. 5. in Alcibiade primo, siue de natura hominis.*
[d] *oratio. 11. quæ panathena. dicitur.*
[e] *5. de finibus.*
[f] *in oratio. consolatoria ad Apollonium.*

pressiùs alicubi g Deum præcepisse dixit nosce teipsum. Quod & Iuuenalis ait, h

-è cælo descendit γνῶθι σεαυτόν.
Figendum & memori tractandum pectore, siue
Coniugium quæras, vel sacri in parte senatus
Esse velis, (nec enim loricam poscit Achillis
Thersites, in quâ se traducebat Vlysses
Ancipitem) seu tu magno discrimine causam
Protegere affectas te consule, &c.

Et certè Deo dignum præceptũ hoc: nulla enim sciẽtia melior est ea, qua homo cognoscit seipsum, vt voluit D. Bernard9 i Illud autem duplici ratione iniũctũ est, vna vt arrogantiã vitemus: alia vt bona nostra nouerimus, vt scribit Cicero. k Vtrúmque Persius l complectitur, dum ait:

Discitéq; ô miseri, & causas cognoscite rerum,
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus, & vnde,
Quis modus argento, quid fas optare, quid asper
Vtile nummus habet. patriæ, charisque propinquis
Quantùm elargiri deceat, quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re.

Cùm autem homo sit mundus quidã paruus, μικρόκοσμος Græcis, omnia simul in sese collecta complectens, siue quæ in cœlo & quæ in terra sunt, is vt postremus ideo creatus, si fieri possit omnia agnoscat, quę intra

g lib. illo Christiano de vtilit. capienda ab inimicis.
h saty. 11. versi. 27.
i li. de interio. domo. c. 65.
k ad Q. fratrem lib. 3. epist. epist. 6. siue omnium epist. epistola 22.
l satyra 3. ver. 66.

intrá se sunt,& potiora quę extrà,oportet. Nam homo omnis creatura est, imò & Deus,cùm & nouissimè ad perfectionem & colligationem catenæ eximiæ & admirandæ rerum, stupendo, sed nobis necessario & salutari modo De'homo factus,in vna hypostasi Domini nostri IESV-CHRISTI, dum diuinitas,filius nempe Dei,verã hominis naturam dempto peccato, animã & corpore constantem, ad mysterij consummationem assumpsit. Cæterùm in homine duo generaliter, aliarum rerum prę-sunt otionibus, animã, inquã,& corpus: anima incorporalium substantiam cognoscendã suadet,dum per eam immortalitatem,intelligẽtias superiores,Deum ipsum & inuisibilia reliqua, in nostra illa superiori parte reuoluimus, inquirimúsque, & similis essentiæ intelligentiis delectamur, dum animam nostram ex digniori quadam virtute affici sentiamus. Item in corporis consideratione, & naturaliter agnoscere cogimur solutionem,compositionem,incrementum,decremẽtum, morbos,motus, corruptionem, temperiem & discrasim,& per consequens statim elemẽta,& elementata:& nobis ipsis cognitis statim peruenimus ad rerũ omnium cõtemplationem, catena nostræ constructionis

examinata: dúmque prima noſtra elementa inquirimus, ſeſe nobis offert ſemen, ex quo prodiit corpus plantæ hominis: hinc protinus reliqua ſemina plantarum in ſe vim pro ſucenát continere nouimus. Et dũ embrioné in vtero fieri, & incremento ſanguinis materni perfici audimus, ſtatim & coniicimus, & docemur, & lapides in lapidicinis materiæ additione augmentum ſuſcipere, & ex corporibus elementatis mixtiones fieri huiuſmodi. Dehinc conſiderãtes partum in vtero matris non per os, ſed per vmbilicum & eius canalẽ ad iecur delatum, ex matris viſceribus ali, docemur illud maximum myſteriũ Dei, omnes nos fuiſſe ante natiuitatem vnius carnis cum parentibus, & ideo iuſtum in nos iudicium Dei propter peccatum primæ matris, & Adami: peccãte enim matre & cibũ vetitum guſtante, iam nos qui in eius vtero eramus, & eius nutriti ſumus venis, ab eo cibo alieni eſſe nõ poſſumus. Cognoſcimꝰ quoque vim quotidie vegetantem, modũ vegetandi, attractioné alimenti per partes ei rei deputatas, retentionem, expulſioné, ídque communi experientia, ex qua artes natæ ſunt perfectiores. hinc ſtatim docti aliud quippiam præſtantius in homine ex forma, ex ſermone, ex commercio, operatione,

tione, ſocietate, prouidētia, & cautione. Idque vel nemine, & niſi natura docente: quę etiam & mores diuerſos hominum per ſe inſinuat, cuíque diligēter obſeruāti, & ferè tot quot ſunt paſſiones, & quot animātium omnium ritus viuēdi, vt Horat. nō immeritò dixerit m, in creatione hominis, à prouidentia diuina, quam vocat Prometheum, factum, vt omni ex animante particula quædam acceſſerit.

m li. 1. odar. ode. 16. verſi. 13.

Fertur, inquit, *Prometheus addere principi*
Limo coactus, particulam vndique
Deſectam, & inſani leonis
Vim ſtomacho appoſuiſſe noſtro.

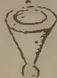
Et Heſiodus n hanc imaginem ex terra aquáque per Vulcanum ſiue ignem iuſſu Dei factā, forma & voce & robore hominis donatā, πανδώραν, Pandoram dictā fuiſſe dicit, eo quòd omnium cœlitum, & deorū dono aliquo nobilitatā eam referat. Quocirca Rabini Cabaliſtæ in opere Miarcana, in arbore numerationū, ſiue Tipheret, ponunt magnum Adamum in medio Sephiroth ſuis mediis numerationibus, & quaſi lignum vitæ in medio ideali paradiſo: quia ad ſuperiorum & inferiorum notitiam ex ſua ipſius cognitione peruenire poteſt. Et ſi benè in operibus Dei philoſophemur, hominē reperiemus veluti centrum rerū

n li. opera & dies.

omnium

omnium creatarum, á quo ad circũferentias omnes pateat æqualis adit⁹. Animalia quippe quæ aqua tegũtur in aqua sola viuunt præcipuè, volatilia in aëre vt plurimùm, quadrupedia in terra: & ea omnia, & alia singularia quædam habent elementa. At homo vtrisque fruitur, capite perpetuò cœlum conspicit, & mente extra cœlũ extollitur, duobus pedibus terræ possessionẽ custodit, & duabus manibus, inter vtraquè elemẽta libratus auium more, ad quã partem placuerit, dirigit actus, & alia domat, sursum attolit vel deprimit: oculis & cœlum, & terram & omnia contemplatur, & in centro mũdi cum ratione positus, incola nempe terrę, vt quaquaversus omnia in homine consentientia noscantur, rationè pro regula data: sic habet essentiam vt corpora alia simplicia: producit vt terra & semina, & plãtas, & animalia: producit namque intra se lapides vt ossa, & animalia intrinsecus vt vermes, herbas virẽtes, flatus, metalla, sanguinem, lac, spiritus animales, vitales: vegetatur vt planta, vt arbor frondescit, cùm sin pedes illi manúsque & digiti pro ramis, sitque homo plãta inuersa, habens radices & basim in cœlo, nẽpe caput & comam, traducens hinc formam pyramidalem, vt corpora mundi elementaria omnia

omnia. Nam ſicut pyramidem curtam faciunt cœli cum terra, ſi cœlum pro baſi, quia maioris ſpatij, & terra pro cuneo accipiantur hac figura, ſic & homo pyramidis forma, habet humeros, & armatus ſurſum in cœlo pro baſi, in terra podes pro acumine, hoc modo.

Et ſic in reliquis docere ſimilitudinem mundi magni & hominis poſſumus. De quo & Deo iubente plura & latiùs docebim⁹ particulari de homine libro vel tractatu. Nunc ſufficiat admonuiſſe, Deum omnium creaturarũ epitomen, anacephalæoſin in homine vno & vltimo omnium opere digniori poſuiſſe, vt pote qui eius cauſa mundum crearit, ipſum vt Deũ cognoſceret. Quamobrem & ſui notitia eximia & neceſſaria eſt homini, vt ſi rerum mutatione & anxietatibus miſeriíſque ſeculi opprimatur, partem illã immortalem, & animæ ſuæ præſtantiam conſiderans, ea, veluti temporis exuuias, & momẽtanea & fluxa, animosè contemnat, meliorem excellentiorémque vitam expectet. Et contrà ſi nimium ſibi anima illa ob ſuam nobilitatem arroget, & Dei creatoris, & ſuperioris obliuiſcatur, corporeum ergaſtulum è tanto ſplendore vitæ

tæ separatum, in puluerē & fœtidam corruptionem cito gradu currentem consideret:& si sepulchrorum cadauera fugitauerit, saltem in rebus corporalibus mutationem & corruptionem omnia immutantem consideret, & tantumdem sibi imminere coniectet:& ad extremū rerum discretione & suam à Deo sibi datam agnoscēs naturam, omnia in occasionem laudis & gloriæ traducat summi opificis, qui facit mira bilia magna solus. Quamobrē & Rabinorum Iudæorum antiqui dixerunt, in libro cuititulus ספר חובת הלבבות sepher chobat halenabot.i.liber peccati cordium, consideranda esse, & expetenda omnia quæ creauit Deus, dignitatémque & substantiam eorum omnium, quæ in hac vniuersitate continentur, animaduertendā à minutissimis quibusque creaturis vsque ad maximas. Et Plato cum politicis in Piræeo rem agens, circulares quaslibet disciplinas, vt sapiens, in republica necessarias dicebat. Et per consequens & musicā & gymnasticam, & eius gratia vndecunque præceptores doctissimos requiri iubebat. Cui etiam subscribit Maximus Tyrius, o Sed & Deus verus, qui vnus est, per Iesaiam prophetam maledicit iis qui ea non contemplantur. Sic enim is scribit, p.

o sermo. 21.

p cap. 5. c. vers. 11. 12. & 13.

Væ

Væ qui consurgitis manè ad ebrietatẽ sectandam & potandum vsque ad vesperum vt vino æstuetis: cithara & lyra & tympanũ, & tibia in cõuiuiis vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius cõsideratis: propterea captiu⁹ ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: & quæ sequuntur. Et ibi multa notat D. Chrysostomus. Addere huic nõ erit alienum, scientiam adhuc persuaderi saltẽ his qui præsunt, vel iudiciorum clauum tenent, tum in ciuilibus vel criminum moderandis pœnis, & reb. militaribus, eo quòd in his non liceat bis impunè peccare, adesséque debeat constantia dictorum factorúmve, quę maximè inimica est ignorãtiæ, per quam veluti qualibet tempestate palantes deiecti mutare sententiam in incognitis cogimur, & dum verum quærimus, nunc in hanc, nunc in aliam partem declinamus, Andabatarum, vt dicitur, more, in tenebris & mentis palpabili caligine cæcutientes, vt dilucidè ostendit Plato q. Fouetur & scientiæ commẽdatio necessaria à libero arbitrio hominis, quo præditus, vt bona eligat, mala vitet: quod sine cognitione præcedenti boni & mali fieri nequit. Iubet & ratio in homine, quæ cum voluntate non appetitu naturali, vt cætera

q *li. 5. dial. 1. Alcibia. siue de nat. hom.*

bruta

bruta,ſed cum ſcientia velle & nolle debet. Suadet & philoſophandi omnibus inditus amor,cuius ſtudium omnino ignorantia exterminatur: nemo enim ritè de aliquo philoſophatur, qui illud priùs non amet:nemo autem amat quod ignorat, vt docet Diotima fatidica mulier apud Platonem.[r] Inuitant & virtutes ad eorum notitiam,quòd his in vitę humanę exercitiis egeamus,nempe iuſtitia,temperantia,fortitudo,& ſimiles, quæ ignorantiam,vt vitiorum,& errorum parentem abhorrent. Ad extremum & voluptas quæ ex ſcientię delitiis oritur,quæve iam incipientem diſcere à negotiis corporis & ſeculi quodãmodo ſuffuratur,& ferè ſuo applauſu ſupra hominis mentem rapit, nos ampliùs ad ſciendum pellicit:vſque adeo,vt illi qui philoſophati ritè fuerunt, pallio ſolo contenti omnia hæc caduca quæ apud ignorantes plurimi fiunt, vilia & ſpurciſſima, collatione cum ſciẽtia facta, iudicauerint, & cõtempſerint,apud ſe & ſibi ipſis reges, & monarchæ,& læti ſemper,& liberi.Quo enim præſtantior eſt anima corpore, eo & multò magis animi cõtemplatio in rerum ſcientia præſtantior, & voluptas ſuauior, quàm ſit in rebus quibus vtitur ſenſualis pars & corporalis. Et anima liberior,quæ ſua

r li. 25. dialo. Conuiuij, vel de amore.

ſua agit, & cognoſcit aliena magis, quàm ea quæ ignorantia plena, veluti ſcalidis cō-pedibus carnis oppreſſa, cæcam partem, nempe corpus animale, ſequi cogitur. Poſſem & alias & ferè ad faſtigium voluminis integri ſubnectere rationes, quibus ducar neceſſariò hominem quemlibet ad ſcientiam aſſequendam allici & cogi: verumtamen interpellat tempus, vt diſpoſita lectoris mente ſecretiora aggrediar.

De medijs & modis diſcendi & ſciendi præter communem & humanum ordinem. CAP. XII.

RElìquum nunc eſt, de neceſſitate ſciētiæ ſatis ſermocinati, propiùs ſalutātes noſtram omnium ſciendi artem, vt modum, & ordinem, quibus hominis natura vtitur ad diſcendum, explicemus, priuſquā artis lineas primas ducamus. Sciēdum itaque eſt animam, quandiu vita hac corporali & temporali fruimur, aliquando ſine corpore, ſed raró: in corpore aliquando, & tamen ſine corporis miniſterio, & ſæpius cum corporis inſtrumentis & organis cognoſcere & diſcere. Et in ſumma diſcit anima, vel ſiue ſua induſtria, & abſque ordi-

ne medióve humano, vel cum ordine, & opera & humana. Dixiſſem certè nũquam animam in hac præſenti vita extra corpus vel ſine eo quicquam poſſe cognoſcere, ni me ab eo reuocaſſent imprimis quæ apud D. Paulum de ſe loquẽtem ſcripta compe-
a 2. ad Cor. epiſt. ca. 12. a. ver. 2. 3 4. rio, a οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, id eſt, ſcio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim, ſiue in corpore, neſcio, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit, raptum huiuſmodi vſque ad tertium cœlum. Et ſcio huiuſmodi hominem, ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit, quoniã raptus eſt in paradiſum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Fuit in eo illud quod vocãt Græci ἔκστασιν vel ἀναγωγήν, ecſtaſim vel anagogem, cùm ſupra meditationes humanarum virium anima rapitur totis, vt dicam, neruis & viribus ad meditationem vel contemplationem ſiue notionem Dei, vel eorum quæ à Deo altiora communicantur. Tanta namque ſit in illa meditatio

ditatione roboris animæ collectio, vt corpus anima destitutum putetur: cùm tamen verè viuat, etsi functiones eius interquiescere putes. Et ita Philo Iudæus [b] ait immortalitatis candidatos, id est, iam cœlo inscriptos, veluti Mosem, summo concentu & voluptate cœlestium raptum extra corpus, & quadraginta diebus & totidem noctibus cibo caruisse. Item alibi, [c] animam non solùm à corporeis sensibus ratiocinationibus sophisticis, persuasionibúsque, sed etiam à seipsa verè mente cõtemplantem exire. Et sunt qui dicant quòd anima corp⁹ omnino relinquat, & per se vagetur: vt quidam rati sunt Hermotimi Clazomenij animam, corpus in somno relinquere solitam, & vagantem per mundum spatiari, vt scribit Tertull. [d] fit enim quædam mentis alienatio à corpore, & maior quàm in somno. Talis ecstasis Adami, cùm ab eius latere Cheua formata est, cúmque prophetauit, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: quapropter relinquet homo patrem suum, & matrẽ, & adhærebit vxori suæ. Genes. cap. 2. d. Vbi in versu 21. quo Latini habent, immisitque dominus Deus soporem in Adam, Hebræi legunt ita in berescith:

ויפל יהוה אלהים תרדמה על האדם ויישן

b *Tom. priore libr. de somnijs.*

c *li. leg. allegor.*

d *li. de anima tomo. 2. Plinius, & alij.*

Sic lege, vaiapel iahoua tardemah gnal haadam vaiiſcham, id eſt, & fecit cadere dominus Deus tardemah, ſiue pluſquam grauiſſimum ſomnum, ſuper Adam, & dormiuit: תרדמה tardemah, namq; e Hebræis ſignificat שי נה חוקה ſcenæhazakah, id eſt ſomnum vel ſoporem fortem, qui ſcilicet maior eſt quàm שינה ſcenach. Sicuti & ſcenach maior eſt quàm תנומה tenumah, id eſt, quàm dormitatio. Cùm hac tardemah vel ecſtaſi Abraham didicit ſeminis & poſterorum ſuorum peregrinationẽ, ſeruitutem, liberationem, imperium & benedictiones. [e] Sic enim Hebręa lectio habet in bereſcith, parte quæ inſcribitur לך לך c. טו, verſu 12. ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על־אברם: quæ ſic lege, vaihi haſcemeſc labo, vetardemah, naphla gnal Abram, id eſt, & factum eſt cùm recederet ſol & tardemah ſiue ectaſis cecidit ſuper Abram. In Iob etiam [f] alia tradita doctrina per tardemah. ſic enim ibi ſcribitur, ואלי דבר וגנב: ויתקם אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמת על אנשים: legas, veelai dabar vegunab, vatikam ozeni ſcemetz menehu, biſgnipim mechezionoth laiela, binphol tardemah gnal onaocim: id. & ad me verbum reuelatum eſt in modum furis: & recepit auris mea murmur ab ea in cogi

e Geneſ. ca. 15. c.

f ca. 4 ver 12.

cogitationibus per viſiones noctis, dum caderet tardemah ſuper homines. Et meliùs apud eundem Iob loquitur hac de re Eliud. g כי־באחרת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומית עלי משכב: אז וגלי אזן אנשים יבמו סרם יחתום: להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: : ci beachar ieddaber el vbeſcetaim lo ieſcuranah : bacholom cheſeon laielah beniphol tardemah gnal onaſcim bitnumoth gnolei miſcab : az iagile oxen onaſcim vbemoſcaram iathom: leaſir Adam magnaſce ve geua migebar iecaſſe. id eſt, quia ſemel loquitur Deus, & ſecũdò non explanat idem in ſomnio, viſio nocte dum incidit tardemah ſuper homines in dormitationibus (ſiue leui & nõ profundo ſomno : hoc enim ſignificat תנומה) ſuper ſtratum. tũc reuelabit ſiue aperiet aures virorum, & inſtruens eos confirmat, & veluti ſigillo obfirmabit eos (illud enim ſignificat יחתום), vt auertat hominem ab opere, & ſuperbiam viri occultet: his addere poſſumus quæ in contemplatione habentur & viſionibus mentis, reuelationibus diuinis, quæve ex incorporalibus mẽte tãtùm cõprehenduntur, in quibus quodammodo anima extra corpus rapitur, intentione ſcilicet mentis & diuino quodam

g Iob. c. 33. ver. 14.

auxilio eleuata. Existimo namque in his verum illud non esse quod philosophi aliqui dixerunt: scilicet nihil prius esse in intellectu, quin antea fuerit in sensibus corporis: quod inde falsum appareret. Et multa nobis dormientibus à Deo manifestantur quiescentibus sensibus & alligatis, vt ait Aristot. h & Cicero, i veluti visu, auditu, odoratu, gustu, tactu: ídque vel intra se ratiocinante anima,& hinc (veluti ex chalybis cum lapide cõcussione elicitur ignis) quædam colligente, atque reuelationibus instillatis extrorsum, multa notat de futuris vel præteritis: quæ quidem sub sensum non cadunt, cùm non sunt præsentia, neq; ex coniecturis, & causis obiectus cõsequi possint: quãquam & interdum ex his quædam insomnia oriantur. Dicimus namque causam insomniorum aliam esse extrinsecam, aliam intrinsecam: intrinsecam aliam naturalem, aliam animalem. Naturalis autem illa est, quæ ex disposita materia humorum quatuor corporis, vel aliquo eorum prædominante nascitur. Sicuti in corpore cui inest abundantia sanguinis & bilis flauæ, insomnia apparent vt plerunque rubei coloris, nuptiarum, vel sponsalitiorum phantasmata. Dulces cibi videntur, rubei status, & huiusmodi, quæ etiã variari possunt

h li. de som. & vigil. & li. de Diuinat. per somnium.
i 5. de Finibus.

ſunt propter diuerſum colorem,& mixtionem diuerſam illius non naturalis humoris bilioſi:interdũ enim bilis flaua, vt ſcribit [k] Galenus, tenui miſta humiditate,colore pallidior, conſiſtentia humidior, interdum ouorum vitellis ſimilior, interdum colori porraceo, interdum colorem iſatides referens: pro quorum mutatione & diuerſæ exhalationum ſpecies phantaſiam obſident & opprimunt. Sic etiam atra bili melancholia laborantes, quia fuliginis inſtar exhalant & tranſmittunt vapores in cerebrum, agitantur inſomniis rerum fuſcarum,& tenebris,phantaſmatibus horridis, vt ſepulchris infirmiorum cadauerum, timorum triſtium, portentorum lugubrium, fætidorum & dæmoniorum falſis ſpectris. Et idem Galenus [l] non tantùm in pueris,ſed etiam in ætate perfectis, terribiles fieri per ſomnos aut imaginationes,quando multi & vitioſi humores grauant & mordent ventriculum, præſertim ipſius os. Et qui pituita onerantur vel phlegmate, concipiunt vt plurimùm inſomnia aquea, vt pluuiam, fontes, mare, puteos, lacus, & quæ his continentur, vel in his verſantur,vt naues, piſces, retia lauantes, & alluentes, & omnia quæ colorem pituitæ referunt, vt album, calcem, caſeum

k *Tomo 2. lib. de atra bile,& alibi.*

l *li.3. Aphoris. Hippoc. aph.24.*

caſeum,lac,lixiuium,ſputum,vrinam,& ſimilia,& quæ his fiunt. Qui etiam ſiccę ſunt naturę & vacuo cerebro,leuia ſe agere exiſtimant, vt volare,aues capere,& huiuſmodi:ſicuti contrà infarti & repleti humorib⁹ craſſis putant ſe nimio oneri impoſito ſuccumbere,vel vi,vel debilitate opprimi:& ſi putridi humores,vt in febri putrida,omnia turbulenta,fœtida,& immunda apparēt. Et ea omnia cauſam trahunt naturalem ex diſcraſi & regurgitatione humorum, non ex ſenſibus orta natura ſua, ſed humorib⁹,de quibus Deo iuuāte latiùs dicemus in medicis. Quæ medicos in morborum criſibus & præſagiis maxime cōſiderare par eſt, vt ſcribit Plutar. [m] & Hippocrates, [n] & Galen. [o] & Themiſtius. [p] Alia eſt inſomniorum ratio animalis,quæ ex cauſis externis præcedētibus ſenſibus attractis ortum habuit. In quiete namque impreſſa vigilādo euoluit anima in ſenſib⁹ interiùs, in quib⁹ vel integra phantaſmata rerum, vel aliqua pars eſt efformata: ibíque interdū euolutione facta quorūdam obliuiſcitur, errore aliquando alia pro aliis inculcat. ſicuti ſi multùm ante dormitionē diſputatum auditúmve fuerit de aliqua re:ſi viſa res quædā ſeriò & cùm affectione, hæc ſtatim inter inſomnia ſeſe exhibent & offerunt veluti

m li. de tuenda bona valet.
n li. de inſom & lib. de lāguen. ſom.
o Tomo 3. lib. 3. commentar. in li. Hippo. de morb. vulg. & alibi.
p lib. de inſom c.2.&

luti retractanda,& ex præcedenti ſenſuum apprehenſione pendent:ſi falſò ſe exhibēt, (ἐνύπνιον dicunt Græci)& vanum,& ex prę-cedentibus pendens inſomnium, vt ſcribit Macrobius. q Et Herophilus voluit hæc ſomnia à natura confingi, cùm animus re-rum ſibi vtilium aut futurarum etiam for-mas effingit, vt & illa à caſu, quæ confuſa ſunt,& imaginum occurſu procreata: tunc enim ea ſpectamus quæ deſideramus, vt ſcribit Galenus. r Vnde non immeritò à Theologis damnātur, ſi turpia & illecebra ſint: vtpote quia iam cogitatio turpis, & aſſenſus animæ vetitus, qui præceſſerit & dederit cauſam phātaſmati, & quadam de-lectatione applaudente.s Vnde & Chriſtus circuncidit à Chriſtiano cogitationes pra-uas,impudicos aſpectus,& ſimilia,ex qui-bus improbantur ὀνειρωγμοὶ,vel pollutiones nocturnę,quibus mederiſcribit Nympheę primæ radicis potionem Dioſcorides, & Galenus.v Cauſa porrò extrinſeca omnino eſt quæ non ducitur ex obiecto ad intelle-ctum per ſenſualia,ſed aliūde:ea autē rur-ſum duplex poteſt eſſe,corporalis, vel ſpi-ritualis.Corporalis, vt plerunque eſt cor-pus cœleſte. ad motum namque corporū cœleſtium & humores noſtri commouen-tur vel nimio calore,vel frigore, vel cœli

q *lib. 1. in ſom. Scip. c. 3.*

r *Tomo 8. lib. de hiſt. philoſ.*

s *canon. nō eſt peccatū 6. diſt. in 1. parte decre. Bonifa.*

t *lib. 3. c. 148.*

v *lib. 8. de natu. facul.*

cōſtitutione. Et hæc cauſa poteſt eſſe apud Ariſt. x cur nonnulli ad columnas Herculis, vel ad Boryſthenē futura præſagiunt: forſan quia ibi aër melior, & expeditiores à ſolicitudinibus homines & ingenioſiores, vel quòd ob ſitum cœli organa ſubtiliora habeant, vel quadam occulta intelligentia forſan gubernātur. Si credi quidem hac in parte debeat Ariſtoteli, vt contrà Ammianus Marcell. y apud Atlanticos ſomnia non videri ait. Sunt & diuerſa ſomnia pro temporum anni qualitatibus, cùm, vt in aphoriſmis Hippocratis, & apud Galenum in eius commentariis, humores diuerſi vigeant, & cōcitentur hinc paſſiones & affectus varij, concurrúntque in his externa cum internis ad ſomnia pocreanda. Nam ſola externa ſufficere non puto ad dormientibus mouenda ſimulachra cum errore Lucretij, qui ait. z

x *li. de Præſent. per ſomnium.*

y *lib. 15.*

z *li. 4 de re. na. v. r. 34.*

- quæ rerum ſimulachra vocamus.
Quæ quaſi membranæ ſummo de corpore rerum
Direptæ volitant, vltrò citróque per auras.
Atque eadem nobis vigilantibus obuia mentes
Terrificant, atque in ſomnis cùm ſæpe figuras
Contuimur miras ſimulachráque luce carentum.
Quæ nos horrificè languentes ſæpe ſopore
Terruerunt, &c.

Sicut & paulò pòſt errat, dum ait:
Dico igitur rerum effigies, tenueſque figuras

Mittier

Mittier à rebus ſummo de cortice earum,
Quæ quaſi membrana vel cortex nominanda eſt,
Quòd ſpeciem ac formam ſimilem gerit imago
Cuiuſcunque luet de corpore fuſa vagari.

Duplex certè error, vnus quòd decorticari putet res, quaſi ex omni parte ſimul & ſemel res corrũpantur, quod falſum natura oſtendit. Et ſecũdus, quaſi ſimulachrum decorticatum & corporeum, per cõſequẽs quieſcentibus in ſomno ſenſibus poſſit ingredi mentem nullo medio. Et fuiſſe illam Democriti ſententiam, quæ & Lucretij, ſicut Peripateticorum, vt motionibus quibuſdam tribuerent ſomniorũ cauſam, ſcribit Themiſtius. a Poteſt tamen etiam extrinſeca cauſa dari ab aliis corporibus aliquo modo nobis dormientibus ſenſibus noſtris inſinuatis, vt ſi quis nimiis ſtragulis in lecto oppreſſus, æſtuans & ſudore debilitatus, putet ſe ab aliis vel domo vel hominibus opprimi: & ſi modicus tumultus intercipiens ſomnum dormientis, fulgura, tonitrua perſuadet, & ita de ſimilibꝰ. Negotiatur namq; ex modico mens in ſeſe tunc collecta: ex lapide mõtem, ex ſcrinio domum componens, diuidens, & multiplicans. Nõ ſecùs ac vigilando, aliquo ex parte nobis cognito, mens coniecturis, ratiocinationibus & infinitis additamentis rem

a libello de Inſom. ca. 7.

euoluit

euoluit & mutat priusquam quiescat. Spiritalis autem triplex constitui potest insomniorum externa causa, Deus, Angelus, dæmon. Deus namque per somnium multa reuelat nobis, & ex eo multa discimus, cùm is sit omniscius, & omnium humanorum actuum etiam prouidus, & sapiëtissimus dispensator. Potest autem sine medio exterioris sensus reuelare & imprimere: nam & D. Dionysius Areopag. b inter cætera quæ annotat ad suscipiendam scientiã ex diuina & infinita sapientia Dei (quam vocat, ob incomprehensibilem claritatem, diuinam caliginem, eo quòd ad illius intuitũ, vt oculi acies ad solis radios, sic ingenij humani acies in illius admiratione absorbeatur) illud necessarium ducit, vt ab animis nostris omnia humana, sensualia & intellectualia abdicentur, si ad illius caliginis agnitionem peruenire velimus: veluti & Moses in montem caliginis ascensurus vt cum Deo loqueretur, se ab omni populo imò & senioribus & sacerdotibus secreuit. c Iubēt & Plato & Pythagoras vt veritatem simplicissimam consequamur, multitudinem fallentis exterioris & distrahẽtis populi fugere: & multò magis multitudinem interioris populi quæ magis distrahit. his significantes fugiendam multitudinem

b li. de Mysti. Theolo. c. 1.

c Exod. ca. 24. d.

nem primò affectuum, secundò sensuum, tertiò imaginationum, quartò opinionum inde pendentium, vt scribit Proclus [d]. Et Plato [e] ita ratiocinatur. Tunc animus, inquit, non cùm veritatem cum corpore & sensibus attingit, quia tūc facilè decipitur à corpore, sed quādo eum horū nihil perturbat, nec auditus, nec visus, nec dolor, nec voluptas: sed quammaximè seipsum in se recipiens, deserit corpus, neque quicquam quoad fieri potest cum illo communicans, neque attingens ipsum, quod verè est affectat. Et ita intelligenda opinio multorum qui aliquid diuinitatis in somno esse dicebant, & ideò visa in eo occurrere prænuncia futurorum, vt scribit Themistius [f]. Nam tum maximè filij Dei simus potestate nobis data, cùm affectiones proprias exuimus, vt scribit Thalassius monachus [g]. Et Deus [h], Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Tūc enim quiescunt passiones, quæ ex philautia oriuntur, quòd somnus aliqua parte, nempe sensuum, imitatur. Porrò quia corpus in somno non distrahitur in obiectis per sensus, sed quiescit, nec in rebus mortalibus occupatur anima si ea sit in Deum prona, tunc Deus eo tempore secretorum multorū ei reuelat arcana: videtur enim somnus esse

d *li. de Ani. & dæm.*
e *lib. 29. in Phædone, vel de Anima.*
f *lib. de Diuinat. per som. cap 1.*
g *li. de Charita. hecatont. 2.*
h *Lucæ c. 9. c. vir. 23.*

vi

viuendi, & non viuendi interliminium, vt non verè viuere, nec verè mori qui dormit videatur, vt ſcribit Ariſtot. i Et antiqui ſomnum vocarunt fratrem mortis, vt etiã Heſiodus k [illegible]

i lib. 5. de gener. animal. cap. 1.

k In Theologo, verſic. 1406.

ἡ δ᾽ ὕπνον μετὰ χερσί, κασίγνητον θανάτοιο, &c.

Illa verò, inquit, *in manibus ſomnum fratrem mortis.* &c.

Et Homerus l ait Iunonem ex Olympo deſcendiſſe, & perueniſſe ad Lemnum ciuitatem,

l Iliad. 14. verſi. 231.

ἔν ὕπνῳ ξυμβλήτῳ κασιγνήτῳ θανάτοιο.

Vbi obuiauit ſomno fratri mortis.

Et Seneca m vocat ſomnum fratrẽ duræ languidum mortis, veris miſcentem falſa, futuri certum, & eũdem peſſimum authorem, & cogentem longam diſcere mortem. Et Pauſanias, n Veteres vnica nutrice noctis pinxiſſe ſcribunt mortem & ſomnum, idq́ue tãquam fratres: quod idem alibi repetit. o Et Virgil. deſcribens veſtibulũ inferni in quẽ deſcẽdit Æneas, Ibi, inquit, &

Terribiles viſu formæ, lethúmque, labórque,
Tum conſanguineus lethi ſopor, &c.

Cicero etiam imaginem mortis ſomnũ dixit. p Nec id ſolùm rati philoſophi Ethnici, ſed & Chriſtiani, vt etiã D. Chryſoſt. q nihil

m in trag. Hercul. furentis. act. 4. in fine chorus verſi. 16.

n Eliacorũ li. prio. v. l lib. 5. ope.

o In Laconi. lib. 3.

p 1. Tuſcu.

q Tomo 1. homil. de Dauid & Saule.

nihil aliud esse somnum definierit, quàm mortem temporariam,& vnius diei interitum. Et rursum,[r] imaginem mortis & consummationis dixit. Et Christus etiam dormitionis nomen ad mortem transtulit.[s] Et in scripturis sacris sæpius dormitio pro morte ponitur.[t] Et ideo locus vbi mortui sepeliuntur dicitur cœmeteriũ,quasi dormitorium:eo enim nomine Cretenses vocabant domum,vbi conuiuę hospites dormire solent, vt scribit Athenæ.[v] quia in vtrisque quiescit sensoria facultas. Vt & apud Iuriscõs.& dormientis præsentia pro nihilo reputetur,vt ait Vulpia.[x] Pręsentia tutoris dormientis ad authoritatis præstationem nihil prodest:& apud Paulum, Adeptio possessionis nulla censetur eius,qui dormiendo naturaliter tangit.[y] Quo fit vt anima in somno quodammodo ab opere sensorio, (non dico vitali, quia & dormiente corpore perpetuò vitali spiritu fouetur,teste pulsu,& micatione arteriarũ,) ferians,liberiùs rerum contemplationi vacat, & disponitur ad radios diuinitatis recipiendos: purior enim in corporis quiete est anima,leuior subtiliorq;, & tunc sublimia videt ac expedita est,vt scribit D.Chry soft.

r *Tomo 3 in c.11. Apostol. homil.26.*

s *Matth. c. 9. c. Marci ca. 5.d. Ioh. 11.b.*

t *2. Regum 7.b. 3. Reg. 2.c.& 11 g. & 14 a. & 15 a. Et 1. Reg. 24 a. Iob.7. d.12. d. 14. b. Et aliis multis in locis.*

v *li.4. Dipnosoph.c.5.*

x *in l. 1. §. fina. de author.tuto.li. 26 Pãd. tit. 8.*

y *in l. 1. §. adipiscimur de acqui. poss.li. 41. π.Titul. 2. & in l.nunquam in vsucapio.l.31.§.si seruus de vsuca.eod.lib.41.π. tit.3.*

z homil. 26. in ca. 12. Act. Apost.
a Tom. 8. lib. de histo. philo.

ſoſt.[z] Sic Strato cogitationem aliam quã-dam naturam in ſomnis habere dixit: tunc enim illã meliùs ſentire credit, atque ideo magis etiam cognoſcere, vt ſcribit Galen.[a] Nec ſuperfluum erit his Porphyrij verba ſcribere ex libro τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, num. 23. περὶ τοῦ ἐπέκεινα νοῦ, κατὰ μὲν νόησιν πολλὰ λέγεται: θεωρεῖται δὲ ἀνοησίᾳ κρείττων νοήσεως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθεύδοντος, διὰ μὲν ἐγρηγόρσεως πολλὰ λέγεται: διὰ δὲ τοῦ καθεύδειν ἡ γνῶσις καὶ ἡ κατάληψις: τῷ γαρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον γινώσκεται, ὅτι πᾶσα γνῶσις, τοῦ γνωστοῦ ὁμοίωσις, id eſt, quod ſuprà mentem eſt, per intelligentiam multa quidem dicuntur. conſiderantur autem ſine intelligentia, meliori intelligentia, ſicuti in dormiente, multa nãq; per vigiliam dicuntur, ſed eorum per ſomnum intelligentia, & compræhenſio. Simile namque ſimili cognoſci ſolet: quoniam omnis cognitio, aſſimilatio quędam eſt rei cognitæ. Hippocra. etiam,[b] Quæ, inquit, ſomniata vera eſſe credo & ſunt: etenim ſomnia nõ cognoſco quæ præſertim ordinem ſeruant. Et quãtò eſt purior ab illecebris & ſordibus & cibis, tãtò ad id alacrior eſt. Sic meliùs anima, quæ per ſe ad diuinandum prompta eſt, puriorum & ſaniorũ hominũ, certiùs pręuidet, vt ſcribit Plato.[c] Cùm enim, vt ſcribit Philoſtratus,[d] viri optimi

b Epiſt. quã ſcribit ad Philopœmenem de inſomnio ſuo, de Democriti curatione.
c Epiſto. 2. ad Dionyſ.
d lib. 2. de vita Apollo. c. 14.

optimi dormitum accesserint, anima pura & quieta somnium capiunt, neque prosperis successibus elati, nec aduersitatibus vllis oppressi, sine perturbatione per somnia vaticinationem, quæ apud homines diuinissima extimatur, multò faciliùs cõspiciunt, anima vino non suffocata. sed pura mundáque omnia quæ viderit, colligit faciliùs, & discernit. Quapropter somniorum interpretes, quos oniropolos appellant poëtæ, de nulla vnquam visione anteà consultationibus respõdebãt, quàm visionis horam sciscitati essent. Nam si matutino tempore somnium apparuisset, tunc de illo aliquid coniectari se posse arbitrabantur, quia tunc vaticinari rectè posset anima cùm esset vino cibóq; liberata. Sin verò primo somno aut media etiã nocte, cũ adhuc vino suffocata est, demersáque anima, somnium dicerent apparuisse, sapienter quicquam dicere renuebant. Sic ferunt Amphiaraum consultũ, oracula reddidisse in Attica terra, nempe per somnia, iussis sacerdotibus qui oracula susciperent, integrũ diem à cibo, à vino autem triduo abstinere, vt pura expurgatáve anima ostensorũ rationes meliùs cognoscere possent. Abstinebant & eius rei gratia Pythagorei à certis cibis & leguminibus, cúmq; his sitũ

decubitus obseruabant, ne resupini vel in dextrum latus iecur comprimerēt, vel statio sensuum fluitaret: adhibita temporis etiā verni expectatione, vt scribit Tertullia. Hinc ad superstitionem nimiam traducti, putantes iis & similibus allicere ad se numen, quibus etiam alia vana, dicam & impia, & dæmonum arte adiuncta sunt, ad somnium vt mentiuntur propheticum suscipiendum, nempe suffitus, inunctiones temporum, annuli, cœlestes imagines, vel meliùs idola, chartę consecratæ, & alia quę vanissimus ille Agrippa persuadet. f Cùm tamen Iamblicus g probauerit, nō animam sed diuinitatem ipsam, causam diuinorum operum. Et nos etiam Christiani dicimus, prophetiam donum esse Dei, nō ex meritis nostris, & interdum non tam ad prophetantis vtilitatem, vel propter bene actā ab eo vitam datum, quantùm ad aliorum commodum & doctrinam, vt & docet pluribus D. Chrysost. h Multis namque dicet Deus, non noui vos, etsi in eius nomine prophetauerunt, si cum prophetia bonis operibus non abundauerint. Et D. Paulus nihil esse scientiam, prophetiam, vel fidem sine charitate & bonis operibus docet. Et Iudas l Apostolus, & propheta, & rerū altissimarum scius periit. Prophetauit & Balaam

e li. de Anima, tomo 2.

f li. 3. de Occul. cacoso. quam ipse falso inscribit Philos. c. 52.

g li. de Myster. Aegyptio. contra Porphyriū.

h homilia 25. in Mat. ex c. 7. Mat. tomo 2.

i c. 7. Mat.

k 1. Corint. c. 12.

l Marci 95.

laam, à fide & probitate vitæ prorsus alienus, ad ædificationem & vtilitaté creditu- m *Num.24.*
rorũ.[m] Et talis Pharao, qui in somniis ta- n *Gen. 40.*
men futurorum præcognitionem à Deo accepit. [n] Et iniquissimus Nabuchodonosor, cui etiam quæ in nouissimo erant futura Deus reuelauit. [o] Et Abimelech, rex o *Daniel.2.*
Gerare, nouit per somnium diuinũ, Saram p *Gen.c. 20.*
vxorem esse Abrahæ.[p] Atque etiã Aristo- *a.ver.3.*
teles [q], non ex persona insomnia recipien- q *lib.de Di*
tium, somnia diuina esse colligi debere pu- *uinat. per*
tat: quia, inquit, & bonis & malis interdũ *som.*
apparent. Sicut enim Deus facit oriri solẽ suum super iustos, & iniustos, sic & res interdum impiis declarat sæpe ad illorum emendationem, illos territans vel castigãs: vt dictum est diuiti, qui horrea multa impleuerat, quíve opiparè viuere statuerat in posterum, Hac nocte repetetur anima à te, & quæ parasti cuius erunt? Sic facinorosis seruis Pharaonis reuelatum est in somniis in carcere, mortis & absolutionis à vinculis dies, interprete Iosepho.[r] Et scribit r *Gen.40. c.*
Homerus[s] καὶ γὰρ τὸ ὄναρ ἐκ Διός ἐστι, & som- s *Iliade 1.*
nium ex Deo, vel (vt ipse ait) ex Ioue est. t *lib.[illegible].c.Epistol.*
Quod & refert grauis vir Plini⁹ Secũdus,[t] dum scribit Suetonio Tranquillo, qui se perterritũ dicebat fuisse anteà somnio. Et nec in parte videtur mihi lapsus à veritate

m 2 Themi

Themistius peripatetic⁹, qui in paraphrasi de diuinatione per somnium [v] existimauit somnia non immitti à Deo, ductus ea ratione, quam efficaciæ exploratæ dicit: quod perabsurdum est, figurationes futurarum rerum per somnia, non optimis sapiētibus, sed sine vlla lege, ac ferè pessimis quibusque ac abiectissimis hominibus euenire. Quasi verò Deus, quia bonus est, & vtens suis pro libito creaturis, hinc indignitatis aliquam labem suscipiat: certè non ideo is impurus. Nam & asinam Balaami loqui fecit, & superiora exempla docent Deum vti impiis propter illorum cōuersionem, vel aliorum vtilitatem: cùm & dæmonibus veluti carnificibus, vel ad probationem constantię bonorum vtatur. Sed non ita vt Themistius censet, D. Gregor. Papa, [x] qui cùm enumerat sex species somniorum, Aliquando, inquit, somnia ex ventris plenitudine vel inanitate, aliquando illusione, aliquando verò & illusione & cogitatione simul, aliquando reuelatione, aliquando cogitatione & reuelatione simul. Duo prima experimento nouimus. De hostis illusione & ea quæ inde sunt nascentia, non sunt obseruanda, admonet Ecclesiastes, [y] Multos errare fecerunt somnia, & illusiones variæ. Et in Leui

[v] c.1. & ca. 5.

[x] li. 8 moral c. 18.

[y] c. 34.

Leuitic.[z] Non augurabimini, nec obseruabitis somnia. De reuelatione in somniis Ioseph habetur Matthæi 2. De somniis ex cogitatione & reuelatione apud Daniele c. 2. ad Nabuchodonosor dixit Daniel, Tu rex cogitare cœpisti in strato tuo, quid esset futurum posthæc, & qui reuelat mysteria (audiat Themistius) ostendit tibi, quæ ventura sunt. Tractat & de his D. Gregor. Nyssenus.[a] Sed quid plura? & somnia immittuntur quàm plurima & vera à diabolo, & plura oracula permisit Deus inter Ethnicos idololatras edi, & aliquãdo vera. Atq; Pythonissa ex Samuele suscitato, Sauli mortem prædixit.[b] Et Pythonissa tempore D. Pauli ventriloqua: & Angelus Sathanæ sæpe, vt ait D. Paulus, se transfigurat in Angelum lucis.[c] Et cùm sit substãtia incorporalis, non dubium est quin nobis dormiẽtibus possit commouere humores, & passiones, & simulachra phantasia anteà comprehensa, & retenta, cùm illi obediat materia corporalis quoad motum localẽ, ex quibus formari possunt diuersa insomnia, quibusque concitabitur dormiens ad diuersas concupiscentias, veluti ad timorẽ vel vindictã. Cui rei illud maximum alexipharmacum noui, Dei opem ante decubitum implorare, & se totum Dei custodiæ &

z c. 19.

a libr. 1. de crea. hom. c. 14.

b 1. Reg. c. 28. c.

c 2. Colos. cap. 13. ca.

& precibus cœlitum, & tutelæ Angelorum bonorum commēdare. Scriptum namque est d, Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. &c. Non timebis tunc à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio vel re ambulante in tenebris, &c. Super aspidem & basiliscum ambulabis. conculcabis leonem & draconē. Quæ certè verba, & totus ipse Psalmus noctu ante somnum præcātatus, cum pia & dominica oratione, Pater noster, & salutationis virginis Mariæ, tantam habet aduersus potestates tenebrarū authoritatem, vt mens à peccatis libera, his pro amuleto vtens, longè Sathanæ astuta noctis molimina exterminet, & à nobis longiùs amādet. Cæterùm quia ea quæ ad causas insomniorum extraneas, & incorporales pertinent, multa & vera & falsa cōcurrere possunt, & quia nos scientiam eo modo aliquorum absque sensuū ministerio haberi posse dicim⁹, docere nos oportet, quæ sunt illa ex quibus discere vera possumus, & quæ sunt reiicienda, & quomodo distinguantur dæmoniaca à diuinis reuelationibus. Sed imprimis nosse necessarium, somniorum alia esse omnino falsa, alia omnino vera, alia ex his mixta. Et hæc est nostra diuiso. Omnino falsa sunt vana

d Psal. 90.

illa

illa spectra, & à Dæmone subministrāte illusiones quæ turbati animi, quæ desiderātis, vt illius Mycilli, qui aurum somnians, verè se aurum possidere arbitrabatur apud Lucianum in dialogo de somnio. Aliáque huiusmodi sunt ἄσημα. Quæ omnino vera sunt, ea reuelationes secretorū, & Dei admoniones puræ. Mixta autem, quæ cum inuolutionibus quibusdam habent veritatis imaginem: in quibus errari quidem in aliquibus potest, potissimùm in determinationibus particularibus euentuum in vniuersum demōstrationē. vt D. Antonius visionum veram de futura proxima ecclesiastica Arriana persecutione, malè mundi ruinam futuram prænuntiare putabat, vt est apud Nicephorum Cali. [e] temporis enim non certitudinis euentus fuit error. Alia etiam traduntur fictis rebus inuoluta, vera tamen apud optimos coniectores: etsi antiqui duo tantùm somniorum genera ponant, & duas portas eorum, vnam corneam qua vera immittūtur: alteram eburneam qua falsa, vt est apud Homerum, [f] Lucianum, [h] apud cōmētatorem Homeri, [i] Virgilium [k], Macrobium [l]. Est autem in antiquorum lectione à vanis somniorum obseruationibus abstinendum: de quibus Artemidorus Græcè 5. libros scripsit, &

e lib. 10. c. 43.

f Odyssea 19.

h in Somn. dialog.

i Odyssea. 2. annot. 174.

k 6. Aeneidos.

l in Somni. Scipio. li. 1. cap. 3.

Synesius episcopus. Dicim' igitur has regulas hac de re retinendas. Prima, somnia ex causa animali & præcedentibus cogitationibus vel sensibus præceptis esse vana: nam mens humana quod optat, dum vigilat sperãs, per somnum cernit idipsum. videndúsque Cælius Rhodiginus m hac de re. Secunda quæ per humorũ dominationem suscitantur, vtilia sunt præcognitioni crasis vel discrasis humanæ naturæ, & potissimùm obseruãda à medicis. Tertia, somnia, quę animæ apparent, prouidentiam, vel cautionem, vel præcognitionem rationi consentanea, superstitione procurata, nec Dei religioni aduersantia obseruanda sunt. nihil enim prohibet quin anima quæ nobis vigilantibus quędam etiam nunquã nobis audita, vel nunquam intellecta vno impetu intelligit, eadem liberior ab actionibus corporis, noua etiam dormientibus non possit intelligere: nunquam enim anima nostra quiescit, quin in seipsa non moueatur, agat, consideret, & meditetur siue corp' quiescat, siue vigilet. Et hac in parte laudo maximè victus honestatem & parcitatem, cùm animalis homo non sentiat ea quæ sunt spiritus, cúmque tetræ & putidæ exhalationes, ex copiosa supra modum ciborum ingestione, cerebrum petentes illud

m lib. 27. cap. 14.

lud

lud offendere, & organa mentis obtunde-re poſſint: in quibus probādis multus Porphyrius, alioquin impius, libris quatuor de abſtinentia animatorum. Laudo hîc maximè ieiuniũ, & eo ampliùs, quo religioſiùs & mens in Dei laudem & gloriā dirigitur. decreſcentibus enim viribus corporis veluti carcere animi & hoſte debilitato, fortiori armatur virtute anima. Sicut contrà, quantò corpus pingue, & cutis bene curata, tantò ampliùs langueſcit & profundiori carcere maceratur anima. Eo modo Daniel & ſocij, diſciplinę cœleſtis auidi, ieiunabant, nec tamen ea ſuperſtitione, qua Pythagorei: hi enim leguminibus nutriebantur, regio apparatu recuſato. n Et Daniel etiam vt intellectum rerum altiſſimarũ à Deo impetraret, trium hebdomadarum ſpatio ieiunauit, abſtinens quidem omnino à pane, carne, & vino, ſed nō ea ratione qua impij Pythagorici abſtinebant à carnibus, ſuę metempſychoſi vel metenſomatoſi inhærentes, nec ea ratione qua hæretici aliqui abſtinēt: ſed ea tantùm cauſa, qua & nunc ſancta mater Eccleſia, catholica, orthodoxa vbique & ſemper indixit ieiunia, vt maceratione carnis ſpiritus in Deum eſſet agilior, & ad contemplandum leuior. Docet id Angelus qui myſteria re-

n *Dan.1.b. verſ.12.*

o *vt legitur Dan.c.10.*

uelauit Danieli, p dum ille dixit, noli metuere Daniel, quia & ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendũ, vt te affligeres in conspectu domini Dei tui, exaudita sunt verba tua, & ego veni propter sermones tuos. Neque mirum etiam esse debet, si ob ieiunium sanctum, in quo ieiunat anima & corpus, dum & à vitiis & delictis vnà & à cibis quis abstinet, De⁹ tum vigilantibus, tum dormientibus per visiones multa reuelat, si animam erudiat faciliùs: faciliùs, inquam, nõ ratione docentis, nam is est semper omnipotens & æqualem habet potestatem, sed faciliùs ratione nostri: ratione, inquã subiecti, cùm nos ipsos probè disponimus ad Dei beneficium suscipiendum. Neminem enim ille via ordinaria cogit, qui liberum electionis & petendi & obtinendi dedit arbitrium. Nam si quis indiget sapientia, postulandi datur libertas à Domino, qui dat omnibus affluẽ-

α Iacob. 1. ter, teste diuo Iacobo α. Postulet autem, nihil in fide dubitans. Postulet & purè:

q lib. 1. quia

I pist. 2.

Casta placent superis, pura cum veste venire

x Ouidiana *Et manibus puris sumite fontis aquam,*

epist.

sSap. a. vt scribit Tib. q. & vt Dido, x

vers. 3. 4. *Non bene cælestes impia dextra colit.*

& 5. Et Salomõ: s Peruersæ cogitationes separant à

rant à Deo. in maleuolã animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Et Spirit⁹ ſanctus effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus. Ieiunium autem hoc & animam purgat, vel ad meliora iuncta oratione mirum in modum diſponit, & vt ſcopis mundatam domum Deo exhibet: nec mirum, iterum dico, vt qui aures habet audiat, ſi hoc ieiunio facilè reparetur intellectus ab ignorantia, contrario veluti antidoto peccati protoparentum, qui in ignorantiam per eſum vetitæ arboris inciderunt: & quia in eſca præcipiti fuit mortis ſententia, ita & facilè tempore ieiunij veri, per paruam & temporalẽ mortis imaginem, per ſomnũ, Deus vt plerumque nos inſtrui curat. Et ieiunium extra ſomnum cum oratione impetrat à Deo, vt nocturnis & quietis viſionibus ſæpius quis illuminetur vt non tã ſomni cauſam, quantùm Dei placitam in ieiunio annotes voluntatem, vel puritatis mentis dilectionem. Quòd ſi mens ſine ieiunio talis ſit, qualis per ieiunium reddi curatur, nempe pura & virilis (quæ enim voluptatibus vacat mulieroſa eſt) non ieiunij medium Deus exigit, cùm finis, qui ex ieiunij medio oritur, iam adſit. Ad eum modum pura illa, & à Deo pro theſauri infiniti

finiti & matris custodia electa, beati Iosephi anima accepit sciētiam à Deo per Angelum in somniis[t] dum dictum illi, Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariā cōiugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritusancto est, & cętera quę sequuntur. Sic edoctus in somniis[v] fugere Herodem, & de reditu. Et pari modo beatæ illæ tres animæ Magorum orientalium, adoratione veri Christi Dei & hominis facta, replete intuitu veri Dei diuinitatis radiis, responso in somniis eruditæ vt aliud iter pro reditu eligerent. Sunt his alia exempla sacræ scripturæ similia, quæ quisque facilè delibare potest. Quarta autē somniorum regula hæc, somnia diuina, quæ à Deo per se vel per Angelos bonos immissa sunt, digna obseruatione esse, imò & omnino sequenda. Et ne in lumine quis hęreat, repetat oportet ex proximè citatis in principio capitis locis sacrę scripturæ, à Deo immitti quoque insomnia, siue visiones placuerit appellare. Quibus addi potest testimonium Dei, [x] Audite sermones meos, dicit Dominus, si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Quod & docet Philo Iudæus, [y] & Herophilus partim à Deo summitti somnia dicit, quę necessariò contin

t Matth. 1. d. ver. 20.

v c. 2. Mat.

x Numero. capit. 12. b. ver. 6.

y Tomo 2. lib. 9. quod à Deo mittantur somnia.

contingere iudicat, vt scribit Galenus, z & Hippocrates: 1 quæ, inquit, somnia diuina sunt, quídque boni, vel mali vel vrbibus, vel priuatis euenturum significant, fermè nunquam errant.

z Tomo 8. lib. de historia Philoso.
1 lib. de Insomniis.

Docet & in somniis & per visiones Sathan, vt dictum est, etiam vera aliquando, sed plerunque falsissima, & quandoque se transfigurant in Angelũ lucis, vt scribit D. Paulus, & Iamblicus 2, & Proclus 3. vera insinuare potest quę iam gesta sunt, ignota tamen nobis, item longinqua & existentia, item futura, quæ tamen ad causas certas naturales consequentẽ necessariò habent effectum, non quæ extra causas naturales sunt: id enim soli⁹ Dei est. Eo modo & mortes principum & aliorum interdum prænunciant dæmones, quòd in rebus naturalib propter diuturnã vitæ experiẽtiam exercitati, ex certis adeo in moriturorum corporibus signis, etiam hominibus in re medica peritis cognitis, id coniectare possunt: nec alia ratione tempestates prædicunt, quàm & coniectores rustici, quíque similia experti & astrologi: interdum etiam rerũ naturas miscere periti, quadam à se dicta ipsi conficiunt & formant, quamuis noua creare datum illis nõ fuerit, illo solo ex nõ ente & nihilo ad esse

2 de Myster. Aegyptio.
3 lib. de Anima & dæmone.

pro

producere, Deo concesso: præualent enim acuitate ingenij, malitia exquisita ad fraudes, & promptissima ad comprehendendum facilitate: vnde & δαίμονες, quasi scij vel scientes dicti sunt. Plerunq; etiam illorum oracula astutè falsa edita, vel in vtramque partem ambigua, dum supra illa prædicta consulũtur. Nam præscius solus rerum ac cordiũ, verus & solus Deus: dæmones verò quæ præmonstrare putantur, versutè indagantes prædicunt, vt scribit Athanas.[a] & nos forsan alibi plura dicem9, de Angelis cacodęmonibus agẽtes. Porrò isti cacodęmones quia spiritus, nobis dormientibus, animæ se insinuant & phantasmata concitant: non secùs ac vigilantibus iniquissimas rerũ cogitationes suggerunt, & ansas malorum prębent. Cùm enim perpetuum bellum inter semẽ mulieris, Christianos nempe, & semen serpentis, nempe dæmonum cateruas, indictum sit, infatigabili dolo semper potestas illa tenebrarum nos adoritur, vigilãtes & dormientes hostis ille vigil circuit & obseruat, si quo modo nos imparatos à Deo seiungere possit: idque multis artibus, multis phantasmatibus, occasionbúsve singulis abreptis, tentat, & perniciem nostram molitur: & quia in Deũ nihil potest, insidiatur illius

a lib. de Diuer. quæst. quæst. 27.

lius imagini, homini scilicet; veluti & pardalis fera, quæ, quia odit homines, exhibitam sibi hominis imaginem maximo furore discerpit, ac laniat, vt annotauit D. Basilius Magnus [b]. Quo fit vt oracula, vel insomnia, & visiones istorum dolosorum artificum semper nobis suspecta sint, etsi quãdam boni in fronte vel veri præ se ferre videantur: latet enim virus semper illorum in cauda, & in rerum exitu, non minùs ac in posterioribus partibus scorpionum. Quin & ob istorum insignem fraudem & subdolum animum, etiam quæ bona somnia aliunde immittuntur, nobis suspecta sunt: nunquam enim debilis hostis aperto marte fortiorem se aggreditur, sed insidiis atque fucatis telis, & cibis sępe melle conditis, & palato modo quodam oblito diuinitatis simulachro, gratis venenis pro cuiusque professione astutè instillatis. Sic enim & assolet iis, qui cultu diuino maximè pollent, prophetiæ nomine tãquã illis applausur⁹ se insinuare. Hac arte Philumenem, & priscam Helenam, pseudoprophetas hæreticorum adortus, & magicis præstigiis Simonem Sammaritem, vt scribit Irenæus [c], Abdias Babylonic⁹ [d], D. Clemẽs, Augustinus, & alij. Sic & decepit Carpocratistas & Gnosticos, qui vt in suam sententiam

b *Sermone in aliquot scripturæ locos.*

c *lib. 1. Aduer. hære. cap. 20.*

d *1. Histo. Apost.*

tentiam, quam diuinã putabant, alios pellicerent, scholas magiæ introduxerunt, & assessoribus dæmonibus vtebãtur ad animos in errorem fascinationibus aduocandos, vt notat Epiphanius e. Fuerunt & ab his alij studiis impiis decepti, alij opinione suæ sanctitatis nimiùm sibi placentes, per superbiam ab illis expugnati, alij etiã pij homines boni prætextu à fraudulentis illis nequissimis spiritibus decepti. Cauẽt enim illi omni studio, ne quod sint videantur, néve priùs cognoscantur quàm deceperint, semper alio habitu quàm sint verè, sese insinuãtes. Vnde D. Bernardus f, dæmonium meridianum, de quo apud Dauidem g, existimat dictum genus spirituũ obstinatissimum & perditissimum, quod quia tenebrosum totum, & noctis æternæ caligine est funestatum, ad decipiendum cautè se sub luce insinuat, & in meridie, ne quis sit detegatur, operatur. Quocirca D. Ioannes h nos admonet, Charissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierũt in mũdum. Et sacra scriptura, quamuis somnia plura diuina celebret patriacharum & prophetharum, quia tamen hinc sequuntur vt plerunque abusus, superstitio, & innumeri errores ob vanas

e Tom. 2. li. 1. cõtra hæres. hæres. 27.

f sermo. 33. super Cant.

g in Psal. 90.

h Epist. 1. ca 4. versic.

vanas hominum, leues, & à dæmonibus fascinatas mentes, somniorum obseruationẽ vetat, potissimùm Christianis & piis hominibus. Sic enim canit Deus in Leuit. [i] Non augurabimini, non obseruabitis somnia. Non enim omnibus data est discretio spirituum, neque omnes exercitatum habent in discernẽdis malis intellectum. Et sic Salomon considerauit: [k]

i cap. 19. & versi. 26.

k Eccles. c. 34. a.

1 Vana spes & mendaciũ viro insensato, & somnia extollũt imprudẽtes.

2 Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum, sic & qui attendit ad visa mendacia.

3 Secundum hoc visio somniorũ: ante faciem hominis similitudo alterius hominis.

4 Ab immundo, quid mundabitur? & à mendace, quid verum dicetur?

5 Diuinatio erroris & auguria, mẽdacia, & insomnia, malefaciẽtium vanitas est.

6 Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum.

7 Multos enim errare fecerũt somnia, & exciderunt sperantes in illis.

8 Sine mendacio consummabitur ver-

bum legis,& sapientia in ore fidelis complanabitur.

9 Qui non est tentatus, quid scit? vir in multis expertus cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit intellectum.

10 Qui nõ est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis fatuus est, multiplicat malitiam, &c.

Inexpertis igitur, & parùm doctis, somnia obseruare valde periculosum est, multisciis autem vtrunque permissum: dummodo superstitione magica, somnia ex tacito pacto cum dæmonibus icto non accersat, vel interpretetur: & si inter causas & regulas superiores iudicium adhibeat. Si nouerit etiam dæmonum præstigia detegere, & inter reuelationes Dei & dæmonis discrimen annotare, ita permissam obseruationem scribit beatus Thomas [l] Archidiaco. [m] Et hæc non tantùm in his quæ per somnia accidunt, sed etiam in aliis reuelationibus obseruãda: reuelat enim plura aliis modis quàm per somnia Deus, vt infusione tacita, siue exteriore signo: velut cũ spiritu prophetico Adam locutus, Hoc nunc os, &c. [n] Et Lamech de visione futura sibi, & Iacob de futuro omnium rerũ successu, & filiorum. [o] Et dũ Balaam, filius Beor

l 2. 2. quæstio.
m in can. Sciscit. 26. quæst. 5.
n Genes. 2.
o Gen. 45.

Beor, de futuris & natiuitate Christi prędixit p. cùm Saul ex agasone factus propheta, repentè immutatus fuit q. Rursum cùm ipse Saul & eius lictores apprehēdere vellent Dauid, subitò in Naioth in Romatha insiluisse senserunt super se spiritū Domini, & prophetarūt. Eadem de reliquis censenda prophetis. Interdum & reuelat spiritum suum omniscium, eámque communicat quibus illi placitum est, cum signo & medio visibili Quod quidem medium fuit aliquando Angelus forma humana apparens, cùm Angelorum ministerio pleraque detexerit, & abdita edocuerit. Et vt non videatur absurda opinio Rabinorum secretiorum, qui in commentariis ad librum Ietzira, Rabini Abrahā scribunt שהאבות וביתיהם היו מלמדים יחודם: רבו של אדם רזיאל: רבו של שם יופיאל: רבו של אברהם צדקיאל: רבו של יצחק רפאל: רבו של יעקב פליאל: רבו של משה מטטרון:

p Num. 24.
q 1. Reg. c. 10. b. c.

Id est, dicunt quòd patrum pręceptores fuerunt Angeli.

Adami		Raziel.
Semis filij Noachi		Iophiel.
Abrahami	praeceptor	Teadkiel.
Isahaci	Angelus	Raphaël.
Iagnakobi		Piel.
Mosis		Mittaron.

 Quibus

Quibus ex sacris addi potest:

r Tob. c 3. & 9. Tobiæ r.	præceptor vel eruditor,	Raphaël.
s Daniel.s. 9.10. Danielis, in visione de antichristo. s	nuntius.	Gabriel.
t Luc. 1. Zachariæ, & beatissimæ virginis Mariæ t.		Gabriel.

Sed & alibi in plerisque scripturæ locis inuenimus Angelos, sed sine nomine, multa pluribus enuntiasse vel faciẽda, vel dicẽda, vel intelligẽda. Sic v Angelus qui apparuit Balaamo, & asinam eius gladio cohibuit, benedictiones in populum Israël dicendas præscripsit. instruxit & Angelus Domini apparens ad fontem, Agar ancillam Abrahæ, fugientem Sarai dominam, atque futura de Ismaële aperuit, a vt per Angelos visibiles edoctus Abrahã de excidio Sodomorum b, item Loth c. & Gedeõ de victoria Madianitarum d. edoctus & ab Angelo Mãne, ex tribu Dan ex Sara, de natiuitate Sampsonis & victoria Philistinorum. e edoctus & Cornelius centurio de his quæ oportebat illum facere. f Scribitur etiam Archangelum Michaëlem, fugientibus Argonautis à Colchide cũ vellere aureo, iisque latitantibus & fugatis ab Amyto circa palustria loca Constantinopolis, vbi imperabat Amytus, apparuisse viri

v Num. ca. 32.
a Gen.16.
b versi.16.
c Gene.18. Gene.19.
d Iudic c. 6.b.ver. 11.
e Iudic.ca. 13.
f Actu. c. 10.

viri ſpecie, alis veluti aquilæ humeros inſignitos habentem, & ad pugnam eos in Amytum excitaſſe, victoriam prædixiſſe, eámque eius conſilio aſſecutos. Cuius beneficij memores, ei numini illis incerto phanum dicarunt illo in loco, nempe in traiecto Conſtantinopolis: quem, ob rei euentum & ſalutem conſequutam, Soſtheum nominarunt. Ferúntque Conſtantinum Magnum à bellorum victoria redeũtem, eo in loco recubuiſſe, & eundem virum alatum ei apparuiſſe, qui ſe Archangelum Michaëlem, qui eum in bellis conficiendis iuuaſſet, diceret. Qua de re ibi duo templa Deo dicauit nomine D. Michaëlis Archangeli, vt narrant Nicepho. Caliſtus [g], Sozomenus [h]. Refert & idem Nicepho.[i] alium Angelum habitu paſtoris apparuiſſe Aſparo duci militiæ Theodoſij iunioris pij. Cæſaris, perſequenti rebellem Ioannem, vnum à commẽtariis ſuis, & copiis Aſparis præiiſſe, & eas per lacum qui Rauẽnæ, quò aufugerat Ioãnes, ſubiectus eſt, duxiſſe: vnde neminem vnquam prodiiſſe proditum eſt memoriȩ: & eius induſtria Rauẽnam ex improuiſo occupaſſe, & tyrannum cepiſſe. Apparent etiam nobis & vt Dei mandata explicent Angeli, alia quàm corporali hominis forma: vt cùm ap

g li.7.hiſto. Eccl.c.50.
h li.2.hiſto. tripart.c.19.
i lib.14 hiſto.c.?.

parnerunt Seraphim Iesaiæ.[k] Et interdum voce Angelorum sola Deus nos docet sensibili & auribus infuso eloquio, interdum insensibili. Exempla vtriusque, audiuit Agar tantùm Angelum de cœlo loquentem & indicãtem aquam, & pueri Ismaëlis acta & mores prænuntiantem: Angelum autem non vidit.[l] Item Abraham cum iussu Dei immolare filium vellet, audiuit Angelum loquentem, & eum interpellantem de cœlo, & repromissionem, benedictionésque seminis edocentem.[m] Sic inuisibili modo Abacuk propheta voce Angeli edoctus de carcere & angustia Danielis, & eò per capillum translatus ad escas deferendas.[n] Sic locutus Angelus cùm Elia, vt descenderet ad Ochosiam sine timore cum quinquagenario deprecanti.[o] Sic etiam Dominus per Angelum locutus ad puerum Samuëlem voce dilucida ter, prędicens Heli & filiorum necem.[p] Sine voce autem Angeli Dei annuntiant & insinuant voluntatẽ Dei sæpius & in somniis, & alio modo. Nã cùm anima nostra spiritus sit, & Angelus spiritus, ad communicanda inuicem mandata non egent organo corporali, proportione spirituali ad id sufficiente. D. Apostolus namque Paulus duos loquendi modos eisse censuit, dum scribit,[q] Si linguis hominum

k Iesa.6.

l Gene. ca. 21.6. ver. 21.

m Genes. c. 22.c. ver. 11. & 12.

n Daniel. 14.f.

o 4.Reg. c. 1.D. ver. 15.

p 1.Reg. c. 3.

q 1. Corin. cap. 13.

num

num loquar & Angelorum. Et per consequens verbi duplex erit sensus, vnus per vocem prolatus,& aërem verberās,statimque periens:& alio modo intra nos positū verbum,& nostris cognitū cordibus,quod & commune cum Angelis, cùm prius non sit propriè Angelorū, vt scribit D.Basilius. [r] Instruit etiam nos Deus extra ordinē naturæ aliis mediis, quib' ad capacitatis naturæ humanę captum, infirmitatísque nostræ capacitatem vtitur. Visiones hæ dici possunt: veluti ex visione Cherubim, & gladij flammei versatilis, Adam intellexit adytum paradisi sibi præclusum. [s] Ita locutus est Deus per visionem ad Abraham, & per visionem eduxit eum foras vt suspiceret cœlum, & numeraret stellas, instruens, ex his eius multiplicandum valde semen. [t] Et per visionem rubi ardētis, & incombusti, admirabilia rerum abditarum secreta nouit Moses [v]. Per visiones animalium, & rotarum, prædixit multa Ezechiel [x]. Et Petrus per visionem mundorum, & immundorum, intellexit reuelationē, qua admonebatur, ne salutem gentilium operari recusaret. Et D. Paulus [y] per visionē per noctem illi factā de Macedone, qui eum deprecabatur vt transiret in Macedoniam & eum iuuaret, certus factus est, quòd Deus

r *sermo. in Ioan. 1.c. in principi. erat verbum.*

s *Gen. ca. 3. d. ver. 24.*

t *Gen 15.a.*

v *Exo. c. 3.*

x *in c. 1. & 7.*

y *Actuū. 10.c. ver. 11 & seq.*

vocasset illum vt euangelizaret, in Macedoniam z. Et Macabæus visionem suam explicans, qua Deus illi reuelauerat orationes Oniæ iam antè mortui summi sacerdotis effusas, populum spe in Deum ad victoriã contra Nicanorem armauit. Hícque modus certè docendi homines Deo familiaris olim: sic enim per ea quæ cum corpore affinitatem habere videntur, homines maiori ex parte corporeis intentos excitabat, commiscens inter illa quædam quæ secundum admirabilem prudentiam artificis miscentis, certam præferrent incertorum cognitionem. Hæq; visiones nõ passim omnibus, vel sine discrimine reuelatæ, sed aptis & electis à Deo piis boníśq; hominibus qui dicti sunt priùs Videntes, postea Prophetæ.[a] Nam & Deus ait, [b] Si fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum. Et in Psalmis, [c] Locutus est Deus in visione sanctis suis. Et ideo in principio Iesaias & Nahum suas prophetias vocant visiones. Súntq; visiones hæ compositæ ex spiritualibus & corporalibus, vt ferè omnes reuelationes D. Ioannis, & D. Hermę, D. Pauli discipuli in tribus libris, & reuelationes S. Methodij. Quanquam & aliæ sint corporales solùm, quibus super naturam nostram

z Actuũ c. 16. ver. 9. 2. Macha. c. 15. versi. 11. & seq.

a 1. Regũ c. 9. b. ver. 9. b Numero. c. 12. b. ver. 6. c Psal. 88. 5. ver. 19.

noſtram à Deo inſtruimur, vt ſunt aſtrologicæ obſeruationes, vbi ſigna poteſtatis Dei viuentis inſculpta ſunt, quæ & Deum omnipotentem demonſtrant, & ſapientiã eius incomprehenſibilem, etiam barbaris vel cæcutientibus perſuadent, vt ſuo loco dicemus Deo fauente. Porrò nouiſſimè Deus optimus maximus locutus eſt nobis in filio, & per Meſſiã verũ, IESVM CHRISTVM dominum noſtrum, qui ſecretiora Dei reuelauit, vt ſcribit D. Paulus [d]. Ardua certè & inacceſſibilia homini myſteria diuinitatis, cùm nemo nouerit filium niſi pater, nec patrem niſi filius & Spiritus ſanctus, & cui voluerit filius reuelare. Nam ſicut nec hominum quiſquam nouit quæ ſunt in homine, niſi ſpiritus qui eſt in homine: ita nec quæ ſunt Dei, niſi ſpiritus ipſe Dei. [e] & docet latè D. Damaſcenus. [f] Quamobrem & poſt Chriſti doctrinam, Spiritus ſanctus ſi piè inuocetur, omnibus ſcire cupidis ſeſe manifeſtat, & admirabilia & imperſcrutabilia philoſophorum antiquorum diſquiſitionibus annunciat & edocet. Et hoc vſque adeò tritum eſt, vt probatione non indigeat. Habemus namque tam admirandos Chriſti vbique terrarum breui ſpatio decantatos Apoſtolos, vt qui anteà piſcatores viles, & ignari & anal-

d *ad Hebræos c.1.a.*

e *Ioan.1.*

f *lib. 1. de ortho.fid. c. 1.& 2.*

phabeti omnino erãt, coriarij & telonarij, & huiusmodi artificiorum mechanici, post receptum Spiritum sanctũ, variis linguis, vsque ad admirationem loqui subitò visi sint. & de obscuris ac profundissimis verè disseruerunt, & tenebras ab oculis hominum discutiẽtes à spiritu veritatis edocti, præter humanum ordinem omnigena doctrina abundarunt. g Eáq; tãta & eius efficaciæ, vt vniuerso orbi leges dederint, sublatis philosophorum, & eorum qui antea falso scientes habiti erãt, legibus, sentẽtiis & erroribus. Fuit enim missus dominus noster IESVS CHRISTVS eorũ & noster præceptor, vt illuminaret omnem hominem, h lux ipse mundi, & lumen ad reuelationem gentium. i Porrò ne quis decipiatur in Dæmonum præstigiis, qui, veluti simia homines, ita & opera Dei imitantur, admonebo obiter fraudes & artes illorum detegi posse, & imposturas eius distingui tribus modis potissimùm, vel ex principiis, vel mediis, vel à fine ad quem res persuasæ diriguntur: à principiis, si somnia, apparitiones, reuelationes, visiones vetitum habeant exordium, nempe vel ex superstitione præcedente magica vetita, ex curiositate inutili, à superbia, auaritia, cõcupiscentia, à corrupta lubrica voluntate: à medio

g *Actu. c. 2. a. b.*

h *Ioan. c. 1.*

i *Luc. c. 2. & ver. 32. cũ similibus.*

à medio, si per illicita eadem parentur, per cultus idolorum vel imaginum, per suspensiones annulorum, per impiorum dęmonũ inuocationes, pactiones tacitas vel expressas, & huiusmodi: à fine, si hæc ipsa vel ad damnum, incommodum, contumeliam, contemptum dilectionis Dei, vel proximi tendant, si successus rerum malus, & contra legem Dei sit. Nam si bene actus dolosi diaboli ad Dei voluntatem & proximi dilectionem, velut aurum ad lapidem Lydium, examinentur & conferantur, statim deteguntur & fuci, quibus mala ab impuris spiritibus inficiuntur & obumbrantur, & veluti ros matutinus sole, in auras inuisibiles euanescent. Nec huiusmodi vaticinationibus, etsi veris, tantùm est deferendum, vt à bono ideo recedamus, & in Deum quippiam peccemus: quin & somniator ille cum vero somno delendus de terra est, si ex somnio id persuadere velit, & à lege Dei velit homines auertere[k]. Nã & falsò prophetæ, inquit Dominus, vaticinantur in nomine meo: non misi eos, & nõ præcepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem & diuinationem fraudulentam & seductionem cordis sui prophetant vobis, vt scribit Heremias[l], & plura egregia alibi.[m] Quare fraudẽ semper

k *Deutero. c.13.a.*

l *capit.14. et. versi.14. H.*

m *c.23.e.& f.*

per inesse immundorum spirituum actionibus tibi persuadeas: non enim mali Angeli essentia differunt à bonis, sed voluntate mala, vt boni hominis animus à malo differt, vt scribit D. Athanasius.[n] Et in hoc probari possunt spiritus, & discerni boni à malis. Duo enim sunt genij singulorum hominum, vnus æquitatis, alius iniquitatis: æquitatis genius, vel Angelus bonus, est lenis, verecundus, mansuetus, quietus, continuò tecum loquitur de iustitia, de prudentia, de castitate, de benignitate, de venia, de charitate, de pietate: hæc omnia cùm ascendunt in cor tuum, scito quòd genius æquitatis tecum est: huic itaque crede & operibus eius. Genij autem iniquitatis notæ, vt is sit amarus, iracundus, stolidus, & opera illius perniciosa, quæ euertũt filios Dei. Cùm ergo in cor tuum ascenderint hæc, intellige ab operibus eius hunc esse genium iniquitatis. Cùm iracundia apprehenderit aut amaritudo, cupiditas rerum alienarum, superbia, multiloquium, ambitio, & quæcunque his similia vitia, intellige eum esse in te. Et tunc caue ne credas illi, recedéq; ab omnibus operibus illius. Et hæc me docuit Hermas D. Pauli Apostoli discipulus.[o] Possunt etiam verè prophetica & diuina somnia & visiones

n li. de diuer. quæst. quæst. 3.

o li. 2. quẽ vocat pastorem, mandato, siue c. 6. & 13.

nes discerni à dæmoniacis & Pythonicis: quia qui agente Dei voluntate sciunt, & præsciunt, intelligunt quæ dicunt, & hi verè vates: alij verò quod dicunt vidéntve non intelligunt, & hos vocauit vaticinatores Plato teste Plotino: p vnde antiquitus de vatibus dæmoniacis dictum fuit, μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς, vates optimus, qui benè coniectat, apud Gregor. Magnum, q & Nicepho. Calisti. r Vnde coniecturis de ficientibus, quæ vanitatem possent dæmonum defendere, oraculis Pythicis & insomniis quamplurimi delusi sunt, & misere perierunt: vsque adeo, vt Oenomaus apud Græcos tam eloquentia quàm philosophia nobilis, oraculo Apollinis Delphici deceptus, plurima & innumera responsa illius collegerit & refellerit, vt quędam etiam ex ipso notat Eusebius Pamphili. s Quocirca rogo omnes optimos Christi asseclas, ne imposturis Sathanæ sese committant, neque in ea sint hæresi, vt plures. ô miseri istius seculi iuuenes, qui se dæmonibus obstringunt, pactísve nephandis deuouent, vt possideant spiritum, vt vocant, scientiæ, sibi familiarem. Quos ego censeo omnibus lachrymis elugendos, si quando Deus misereatur illorum, vt resipiscant ab impietate & abysso damnatio

p li. de Anima & dæmone.

q inuectiua 2. contra Iulian.

r li. 10. hist. Eccl. c. 73.

s lib. 5. de præpara. Euang. c. 10.

nationis, ter certè atque quater deplorandi, qui in primis hostem dolosum & bonarum rerum inscium & expugnatorem eligant derelicto Deo, qui author scientiarum & veritatis est: à quo si sciẽtia indigemus, non minùs nobis quàm Salomoni & aliis præstantissimis viris adueniet, si velimus. Erubescaat & tandem, quæso, mãcipia hęc sathanæ, qui sibi persuadent, in suã ditionem spiritum scientiæ exorcismis & præcantationibus transtulisse, quíve eum vt illorum iussu obseruientem & vt vera narrantem venerantur. Agnoscant, quæso, periculum in quo nauigant, agnoscant huiusmodi spiritum nequam à sathana eorũ principe obseruatorem propiùs iunctum, ne calles illius vllomodo effugiãt, ne Deũ, quem ipse sed non impunè contempsit, cognoscant. Ecce dum putant suis vanissimis characteribus illum occludere, ille ipsorũ lateri, perpetuò cathenas colligat fortiùs, & in sua iura trahit: dum pertẽtant curiosè responsa de nouis adferri, & aliis enũciari, veram sui amittunt cognitionem, præcipites cæci ad ingentes tenebras voluntariè perducti. Similis namque dæmon est in astutia proditoribus & latronibus itinerũ, qui, vt facultates quas persequũtur & quibus inhiant, scrutẽtur, vt vires & arma quę

veren

verentur in differentibus illas, nouerint, vt itinera quibus viator onuſtus tranſiturus eſt detegant, ſe perhumaniter, vt putatur, viatoribus cōiungunt, & obſequiis, imò & ſeruitiis incautos ſibi ſidere perſuadēt, nihil tamen magis in animo habentes, quàm cùm tempus illis cōmodum aduenerit, illos iugulare, vt prædam ex illis colligāt. Si exempla adhuc melliti ſathanici doli deſideres, conſidera quibus delinimētis & voluptatibus demulceat adulteros & fornicatores, quibus auaros meditationibus paſcat, & in ſumma quibus perſuaſionibus à longè petitis decipiat, & adigat volētes ad malorum luem, vt non niſi peccato commiſſo & poſtea irridente deceptore, quis actum facilè animaduertat. Nā præſentia quæ offert, ſpeciem quidē boni habere videntur, ſed finis animæ exitioſus, atq; ipſe nunquam mercator ſtolidus, ſed lucrandi arte per iter facilè tibi exiguū quid delectabile & quamplurima promittit, vt pretioſam tuam ſuo miniſterio deputet animam, quod dat merces & ſalarium tuæ eſt damnationis. Caueant itaque, quia initiò, contractus ſunt voluntarij, ſed poſteà neceſſarij. Nihil certè eſt quod recipis vt teipſum perdas, cùm nullā homo dare poſſit commutationem pro anima ſua, inquit

a Matth. 16. & Mar. c. 8.

Deus. a Desinant ab infantium improuida permutatione, qui malo vel pyro præsente cedũt aureis & pretiosis margaritis. Vigilemus quæso, ne dominos seruos nostros reddamus, ne fiamus socij furum ac latronum, & vt ait Poëta:

Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Vt te ipsum serues, non expergisceris?

Omittant hæc abominanda, & meminerint Deum Deũ esse, id est, omniscium & omnipotẽtem, omnia ab eo pendêre: & per consequens, si putent dæmonas quicquam scire & docere posse, putent & Deum illa eadem, & omnia alia quæ non sciunt ipsi, scire & posse docere, ídque facilius. dixit enim & facta sunt, mandauit & creata sunt. Petant ab illo, & accipient: consulant regẽ, repellant tortorem & carnificem: meminerint quód nec bonus ille habitus Socratis cacodæmon, quicquam de salute docuerit dominum suum: nullã esse participationẽ lucis ad tenebras, Christi ad Belial, Christianorum cum Sathana: vetitũ esse vestimentum textum lino & lana, iugum bouis & asini: neminẽ duob' dominis seruire posse, quin alterum oderit: periculosam esse cum inimicis vigilantibus debilis animi familiaritatem & consortium. Et ad extremum

agno

agnoſcāt ſalutem, exemplúmque ex ſimilibus capiāt, ex illa dæmonis familiari vocatione non ideo veram alicui vel decantatam & permanentem doctrinæ famam vnquam contigiſſe. Sunt enim dæmonum tantùm vanæ, inſidioſæ animæ ſcientiæ & pollicitationes: & naſcitur ridiculus ſcientibus mus, qui corrodit animā incantatoris, quíque ad omnem ventum eam pallеſcere facit, qui in bonis ignorantiſſimam & in vita hac corporali, iam tortoribus æternis mancipat. Scio quòd vera loquor, & Deus teſtis, & ipſi, qui iſta magica pertentant & experiuntur.

De gradibus quibus perficitur via ordinaria. CAP. XIII.

IAm expedito ſermone de ſciētia & cognitione, cui nihil nos vel exiguum cōferim⁹, quæ ſola largitione vel Dei, vel naturæ nobis contingēte: cúmq; ſatis, vt exiſtimo, apparuerit, nullam artem neque ſtudiorum opem humanorum ibi requiri, eo quòd quæ Dei ſolius & naturæ ab eo prę-ordinata ſunt, noſtra ope non indigeant: quia etiā hæc Dei beneficia non niſi ſumma cum occaſione & neceſſitate & diſpen-

ſatiuè,

ſatiuè,vt ita loquar,conceduntur, ad ordinariam viam cognoſcendi animum cõuertim⁹,quę ſtudio & labore & induſtria,Dei adiutorio,ſine quo nec alia poſſumus, paratur,& parta augetur & coſeruatur.Porrò cùm ſciẽtia omnis ex cognitione oriatur, vt ſcribit Speuſippus, Platonis diſcipulus.[a] Cognitio autem è mediis & inſtrumentis corporeis fiat,non ſimul, nec omnino vnico actu,nec pręposterè,operępretium eſt ordinẽ, quo notiones habẽtur & perficiuntur,explicare. Dicimus itaque in ſcientia & cognitione primùm tria requiri præcipuè,quod intelligitur, intellectũ, & intelligentem: quod dicunt Cabaliſtæ eſſe ſummam decem Sephiroth,id eſt, omniũ numerationũ, vbi,vt ait Rabi Abraham in Ietzirah,ſiue de creatione, eſt ספר ספר ספור ſopher,ſepher,ſophur. i. numerans, numerus,& numeratum. Nam ſi hæc tria ſimul conſentiant,nec ampliùs in vno eorum quàm in alio inueniatur,nullus error, ſed certa ineſt ſcientia:ſin minùs,tãdiu eſt ratiocinandum,vt ait cõmentator arboris Sephiroth, עַד הַשֵּׂכֶל וְהַמַּשְׂכִּיל וְהַמֻּשְׂכָּל אֶחָד gad haſcecel vehameſcil vehamuſcal echad,id eſt,donec intellectus,intelligens, & intellectum vniantur,hoc eſt, eadẽ ſentiant.Nam,vt ait Porphyrius.[b] ,πᾶσα γνῶσις

a lib. de diffinitionib. Plat.

b lib. περὶ τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν ſent. 23.

τῦ γνωςῦ ἐξομοίωσις ἐςί; id eſt, omnis cognitio eſt aſſimilatio eius quod cognoſcitur. Idē erit in cognitione, quādo cognoſcens, cognoſcibile, & cognitio vniūtur. Tres enim res ſunt, duæ extremæ, altera mediū quod extrema vnit. intelligens vel cognoſcēs eſt vnum extremum, & primū, nempe anima: veluti ſi dicamus aptitudinem & facultatē intelligendi, ſicut in Sephiroh, is qui numerat. Aliud extremū eſt intelligibile vel cognoſcibile, id eſt, res quæ intelligi & cognoſci debet, ac ſi dixeris in Sephiroth numeratū, vel quod numerari, vel cuius ſcire numerum expedit. Medium autem extremorum eſt intellectus vel cognitio, quę tandiu negotiatur, donec animam cognoſcentem vel intelligētem impleat vera apprehēſione. Et ſequitur aliud ex tribus his, reſolutum, mens, & notitia, ſecūdū productionem. Anima nāque, vt ſcribit Proclus,[e] per ipſam quidem ſciētiam eua ſit intellectui ſimilis, ſecūdum actum ipſum cognoſcibile comprehēdens: abſtrahit enim formas rei comprehenſę, vſque adeo vt intellectus formam & veluti eandem rem in animam transferat, nō ſecùs ac per viſum rem corporalem comprehendimus, quòd eius rei figura in oculis, veluti in ſpeculo, perfectè appareat: perfectiùs nunc in ſpe-

[e] *lib. de Anima & dæmone.*

 culo

culo animæ res sunt, eo quòd & anima, quia incorporalis substantiæ, formas, vt oculus corporalis, & speculum corporale corporales figuras, separat & abstrahit. Secundò sciendum est, cognitionem hominis via ordinaria aduenietem, à visibilibus & comprehensibilibus Dei operibus incipere, & vsque ad inuisibilia & incomprehensibilia, & per se tantùm apparentia scādere. Verùm neutrū horū hominis est, sed in medio homo suas operationes exhibet: &, vt est liber homo in sentiēdo, sic partes eius & ad dubia & incerta terminanda applicantur. Et communicat quidem homo cum animalibus brutis, dehinc propriam naturam habet insignitam ratione, qua ab his differt. Tertiò in loco cum Deo etiam participat & communicat mente quæ à Deo illuminatur. Quapropter & primùm quæ corporea sunt ordine naturæ, vt animal, deinceps vt homo, dehinc vt participans cum Deo cognoscit. Sunt itaque tres hæ hierarchiæ in microcosmo hoc intellectuali, quæ à suprema illuminantur mēte, veluti in cœlesti intellectuali mundo tres sunt hierarchiæ spirituum, quorū nouissimi à superioribus illuminātur & docētur, & omnes à suprema mente, nempe à Deo. Tres istas microcosmi hierarchias vocant
Cabalistæ

Cabalistæ stationes & mutationum gradus: tres autem numero constituunt, primámque vocant desinentem in Sekel, siue in aliqua intelligentia. Secundam desinentem in Sandalphō, vt opinor, id est, in mediā, quæ vtramque prospicit extremitatem, & vtramque coniungit. Tertiam desinentē in Mittarron, scilicet nuncium Dei, sic enim Angelum vocabāt nūcium Dei, quē Mosis dixerūt fuisse præceptorem Cabalistæ, vt etiam scribit Frācitcus Venetus [d].

Rursum in singulis tres sunt ordines graduum, quorū omniū collectione fiunt nouem gradus, vnde mens perficitur, & lumē ipsum ab inferiori parte ad se trahit rerum cognitionem. Quorū omnium accipe breuem tabulam cum proprietate singulorū graduum.

[d] Tomo. 3. problem. Sacræ scripturæ sectione. 2. nu. 272.

Tabula purificationis notionum, & gradus ad notionem.

1 Res quæ est, vel esse censetur, vbi diaphanum, siue ὑποκείμενον, siue obiectum philosophis.

2 Medium, quo substantia rei colligitur, siue diaphanum, apparens, id quod se insinuat sensibus.

3 Sensus exterior, vt auditus: visus, &c.

Hæ non syllogizent, sed simpliciter apprehenduntur.

Et hic ſtatio prima, in qua ex ſimplici rerũ exiſtentia, tranſitus fit ad cognitionem animalem: incipitq; animalis cuiuſq; vis dicta ſcechel שכל.

Et viam diiudicijs præparant.

4 Senſus interior, ad quem ſenſoria ſenſita transferunt, *αἴσθησις* Græcis.

5 Phãtaſia, *φαντασία*. Ibi fit firmatio imaginum ſenſu comprehenſarum. Eſt etiam hic primus gradus agnitionũ intellectualium, quæ tantum conſideratione definiuntur, ſiue propria imagine, corporaliue viſione.

6 Exiſtimatio, qua imagines tales eſſe, vel aliquid eſſe perſuademus: vocãt iudicium inferius animale, vel brutum, cùm ſecundum apparentiam ſimpliciter ex rerum collatione iudicamus.

Hac in ſtatione ſecunda ceſſat animal brutum, nec vltrà progreditur, & incipit id quod hominis eſt.

Syllogizant hic, & diſcurſum admittunt, & argumentationes.

7 Cogitatio, *διάνοια*, iudicium ſuperius, qua percurruntur, & examinantur comprehenſiones, & ex his formatę opiniones. Hoc gradu fit præparatio & tranſitus ad rationem: ex multo namque diſcurſu rerum, & dum nunc vna, poſteà alia res euoluitur, quod

quod conueniat inuenitur. Ex hac
opinio.
8 Ratio, quæ confirmatione rationabili
omnia determinat: & inde ſequitur
per conſultationem nonus gradus.
Dicebat & Plotinus lib. de fœlicitate, cap. 2. quòd iudicare de natura
& ratione boni, non ſenſus eſt, ſed
rationis.
Hæc ratio plura ad vnum ſtabiliendum congruè adfert, & quæ obſtare
videntur ſeparat & reiicit.
9 Gradus, nempe intellectus, conſum- *tūs, ve-*
matus & menti vnitus, quietus & *mens & in-*
immobilis ex lumine mentis per ſin- *tellectus am-*
gula hominem concomitantis, ad *pliùs nō ſyl-*
ſuum finem perductus. Hîc tertia *logizat: ſed*
ſtatio, qua deſinit homo varius, & *diſcurſus re-*
incipit illa pars hominis nobilior, *flexiones*
mens, quæ Deo aſſimilatur, intelle- *tātū recipit.*
ctus aliqua in parte ſimilitudine, &
quam tātùm Deus alloquitur, cùm
illi mirabilia & arcana ſua citra naturæ ordinem manifeſtat.

Loquitur & de his gradibus Clemens
Alexādrinus c. Diuini & cœleſtis nutrimēti *c. li. 2. Stromaton.*
monumētū, inquit, in vrna aurea. Exod. 17.
conſecrari iubebatur. Gomor, erat decima
trium menſura: in nobis enim ipſis tres

mensuræ tria significāt iudicia: sensus quidem sensitum: eorum autem quæ dicuntur, nominum & verborum ratio: eorum autem quę percipiuntur, intelligētia, mēs. Et paulò pòst, Hæc est, vt existimo, quæ ex Deo est vera & iusta mensura, quæ metitur ea quæ veniunt in dimensionem, ea quæ hominem continet decas, quam in summa tres prædictę significarunt mensuræ. Fuerit autē corp⁹ & anima & quinque sensus, & vocis edēdæ potestas, vísque seminaria, & cogitandi seu spiritalis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, vt vno verbo dicam, alia omnia transcendentes, in mente sistere. Sicut certè in mundo quoque, cùm nouem partes trāsilierimus, primam quidem quæ est per quatuor elementa, quæ in vno loco ponūtur propter mutationem, deinde septem errantes, & nonam inerrantem, venire oportet ad perfectum numerū, qui est super deos, nempe decimam partem, & vt semel dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderando effectorem.

Propterea offerebātur Deo decimę ęphi, & hostiarum: & paschæ dies festus incipiebat à decima: quæ est cuiusuis perturbationis & cuiusuis sensilis transitus. Fide ergo consistit is qui est potestate cognoscendi

ſcendi præditus. hæc Clemens Alexandrinus.

De ſenſuali cognitione: & vnde error ex ijs quæ per ſenſus cognoſcimus.

CAP. XIIII.

VT autem ſuperiora meliùs intelligãtur, placet latiùs interpretari. Primũ itaque gradum cognitionis, rem, quam obiectum dicũt, quòd ea obiiciatur vt cognoſcatur, deſideramus. Nam antequam quale quid ſit cognoſcamus, neceſſarium eſt vt priùs res ſit vel eſſe putetur, ſi de dubiis cognoſcere aliquid velimus, vt Deo fauente docebimus in quæſtionum vel diſquiſitionum principiis. Quamuis enim ipſum eſt non ſimiliter omnibus inſit, nihilominus tamẽ ipſum eſt omnibus aliquo modo inuenitur, vt ait Ariſtot. [f] & ipſum ſcibile neceſſariò ſit oportet, vt idem Ariſtot. ſcribit [g], & Plato etiam [h] ea nos ſcire poſſe negat, quæ eſſentiam non habent. Primus enim gradus totius naturæ, eſſe eſt, & veluti quædam ianua ſubſtantiarum omnium. Sequitur hunc gradum ſecũdus, eſſe ſcilicet aliquomodo, & hinc differentia eſſentiarum fit per diaphanum. nam res

f *li. 7. Metaph. ca. 4.*
g *lib. 6. Ethic. c. 3.*
h *lib. 13. in Theæteto, vel de ſcientia.*

per se nusquam in substantia qua sunt videntur: sed mediante quodã lumine, vel colore, vel accidente, distinguuntur à sensibus interpositione facta alicuius inter sensus & sensibile, vt scribit Plato,[i] quãuis intellectu & abstractione aliter possit contingere, nõ magis quàm elemẽta in sua pura substantia videri non possunt, nec per consequẽs ex his corpora composita, quæ ex eorum quibus vinciuntur natura participare nemo ambigit. Vnde & arcanum illud substantiæ hominis, quo mouetur, viuit, sentit, ratiocinatur, neque sensibus corporeis exponitur, cùm neque aliarum minus rerum inferiorum substantiæ sensibus exponantur, quæ tamẽ esse nemo ambigit: vnde non mirum si dixerim in capite præcedenti, ab incomprehensibilibus, hoc est ab essentiis inuisibilib⁹ & minimè sensibus expositis, cognitionis ordinem per viam sensuum nos ordiri. Philosophentur enim quantùm velint athei, & physici, nusquam certe alij earum substantiarum primariam & natiuam cognitionem quàm Deo creatori tribuendam inuenient, nobis tantùm ab effectibus vsu, & exteriori, vt ita loquar, cortice insinuatam. Et ideo dicimus etiã ibi nõ syllogizare neque ratiocinari mentem. effectus enim & vsus rerũ appa-

i li. 31. fine Dialo. 6. de repu. vel de iusto.

apparentes, nos, velimus nolimúsve, cogunt, ita vt sensibus se exhibent, de his iudicare. Nam si reliqua indagare extra illa pergamus, intelligimus statim nostros conatus à diuina ineffabili scientia, & imperscrutabili sapientia eludi, vt & in minimis artificiis demergi cognoscamus, vt ex linea Apellem, super excellentiam. Sicuti & in exilioribus animalibus suam admirabilem & sapientiam & artem incomprehẽsibilem etiam in his quæ videri possunt ostẽdit, in tam paruis, tam nullis vim suam & inexplicabilem perfectionem exhibens. Qua enim parte quæso tot sensus, vt cum Plinio [k] loquar, collocauit in culice? Et sunt alia dictu minora, sed vbi visum in eo prætendit? vbi gustum applicauit? vbi odoratum inseruit? vbi verò truculentam illam & portione maximam vocem ingenerauit, &c. Quos teredini ad perforãda robora cũ sono teste dentes affixit? Mirabilia certè sunt Dei opera, & impenetrabilia. Nec humani etiam ingenij infirmitas ad puram rerum essentiam cognoscendam deduci potest: quia consequenter, si eam perfectè cognosceret, Dei artificis ingenium suo animo complecteretur. Cæterum fieri nequit, vt quod minus est, nempe vt homo, qui finitus, comprehendat infinitè maius, & in

k *lib. 11. c. 2.*

& infinite infinitum : finiti enim ad infinitum nulla eſt proportio. Neque id etiam Angelis datum eſt noſſe. Ideo velatas deſcribuntur habere facies Spiritus illi diuini. Thronum Dei perpetua veneratione adorantes, tanquam radiorum diuinitate deglutiti, & abſorpti, & minimè comprehenſionis illorum capaces, apud Ezechielem [l]. Scimus autem, quatenus Deus ſtatuit ſcire nos oportere. Et illud adhuc ſcire nobis contingit actu, cùm ad ſciendum adiungimus non ſolùm corporis, ſed etiá mentis operam. Nam in ſenſibus quidem exterioribus nulla eſt ſcientia, ſed ſciendi tãtùm ſenſibilium principium eſt & ianua: ſenſus enim hi propemodum corporales, per ſe ſupranaturalem conſtitutionem effectus producere nequeunt. Ideo Plato [m] ſenſum non eſſe ſcientiam dixit. Scientiæ autem diximus cognitionis corporeorum principium, quia ſenſus ſunt veluti ſpeculatores & interpretes rerum, in capite veluti in arce conſtituti à Deo ad vſus neceſſarios, vt ſcribit Cicero [n] : & alibi rurſum [o], Ipſum, inquit, hominem eadem natura non ſolùm celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nuncios, & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit,

l c. 1.
m lib. 3. in Theateto.
n de Natura deor. li. 2.
o lib. 1. de Legibus.

dauit, quasi fundamenta quædam scientię, figurámque corporis habilē, & aptam humano ingenio dedit. Et iterum p scribit tertiam philosophiæ partem, quæ erat in ratione, & disserēdo posita, sic tractatā ab Academicis & Peripateticis pariter, vt quā quam à sensibus, nō esset tamen iudicium veritatis in sensibus: mētem enim volebāt esse rerum iudicem, & solam idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id quod semper esset simplex & vni⁹ modi, & tale quale esset: quam & ipsi idem appellabāt. Sensus autē omnes hebetes & tardos esse arbitrabantur. Sed his addenda est Stoicorū de cognitionibus per sensus sententia. Hi namque, vt scribit Plutar. q constituūt notiones naturales & pręnotiones. Notiones naturaliter fieri per viam sensuum. Cùm enim, inquiūt, nascitur homo, habet principalem animæ partem instar mēbranæ scriptoriæ, in qua singulas notiones annotat, & tanquā literis mādat. Duo autem annotandi modi, quorū est vnus per sensus: illi enim quæ apprehendūt transferunt. & dicuntur notiones naturales, sine vllæ artis adminiculo, sed natura factæ: ex quarū notionum eiusdem generis multiplicatione sequitur vsus & experimentum. Alius autē modus annotādi, disciplina, curáque adhibitis:

p *lib. 1. Academic. quæst.*

q *lib. 4. de plac. phil. c. 11.*

bitis: cuius notiones, prænotiones dicūtur. Philo etiam Iudæus r ex sensibus innitoribus notionum, mētem instrui scribit, dum ait, hos menti nūciare de colorum, figurarum, vocum, saporum, vaporúmve proprietatibus, & in vniuersum de corporibus eorúmve qualitatibus: & eosdem esse animæ apparitores, ad quam quicquid vident audiuntve deferunt, & si quid extrinsecus immineat noxium, præuident, præcauéntque, ne quod improuisum & immedicabile malum dominę obrepat. Et D. Chrysosto. s dum interpretatur illud, cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & claude ostium. Cubiculum, inquit, est cor vel intellectus interior, id est, spiritualis, sicut scriptum est t, Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. ostium autem est sensus carnalis exterior, per quē omnia bona vel mala ad animam intrant. Vocat & v quinque fratres animæ, verè quidem fratres, quia & in vno sensu interiori participant, & ab eo veluti ab vno patre pendent. Dictus is à Platone ideo sensus communis x, & à Galeno y: & Arist. z vnum esse in anima indiuiduū, quod actu per sensoria & sensus diuidatur, dixit, & probauit. Et ita quæ ab interiori sensu collecta sunt, constituunt initium phanta-

siarum

r Tom. 2. li. de somniis.

s Tomo 2. opere vt vocant imperfecto. hom. 13. In Matth. c. 6.

t Psal. 4. c.

v In eod. tomo, homil. in c. 16. Luc. de diuite & Lazaro.

x in li. 13. in Theæteto, vel de scientia.

y Tomo. 1. lib. 7. de Hippocra. & Plato. decre.

z li. de sensu & sensilib.

siarũ:éstque ille sensus veluti radix phantasiæ, memoriæ, doloris & voluptatis, vt scribit Galenus [a]. Et necessariũ certè fuit, vnum numero sensum communem omnibus externis adfuisse. Nã oportet vt quod inter sensilia distinguit, velut inter dulcia, alba, lenia, ea vnica potestate complecti simul & semel, aliter differentiam eorum quæ non nouit adferre posset. Nec pariter pluribus sensibus participantẽ rem describere posset, nisi vtraque nosset: veluti si dicas Dionysium album, morbidum adnauigasse. ibi enim plures sensus ad iudicandum cõcurrũt externi, quos vnus interior simul colligit. Videmus & eum sensum communem contraria simul nosse: quod non accidit vbi vnicus & singularis est sensus: sic in libros oculos conïicientes, simul album papyri, & nigrum literarum concipimus. Est itaque sensus ille communis veluti punctus & centrum sensuum exteriorum, ad quem circumferentiæ rectas ducunt lineas, éstque vt iudex & princeps inter consiliarios, solus sententiam, aliis referentibus ferens, vt docet latè Themistius [b], & Alexan. Aphrodiseus. [c]. Et sic verè dicitur fieri per sensus notio & ignoratio, vt apud Hippocratem [d]. Vim autem hãc puto ex anima prodire, & aliunde, quã

a *Tom. 8. lib. 1. de Elemen.*

b *lib. 3. de Anima. ca. 7. & 8.*

c *lib. de Anima.*

d *li. de victus ratione.*

ex

ex corporeis instrumẽtis sensoriis. qua autẽ in parte corporis sit & quomodo exerceatur, causam nobis profiteor occultã, neque hominib⁹ apertã. nõ ideo tamẽ minùs certã & verã. Nam, sicuti idẽ Galenus[e] scribit, ea, in quib⁹ nobis causa probabilis deficit, credere opus erit: alioquin & videre, & audire, & sentire omnino, & reminisci, & somnia per quietem cernere prorsus negemus, quippe cùm in singulis obstrusa causa sit, vnde existãt. Vis autẽ scire faciliùs, exteriora sine interiori nihil per se posse? propone ante oculos hominẽ meditãtẽ & vigilãtẽ, videbis eũ neq; iis quę dicũtur obaudire, nõ tactu deprehẽdere, eo quòd animus à sensoriis retractus sit, neq; is vim illis subministret. Ideo & nos gradũ exterioris & interioris sensus nectim⁹: iis enim mediis fit apprehẽsio. Sed & illud annotandũ est, cognitionẽ quę ex sensib⁹ pẽdet, vsum quẽdã antè desiderare, si discrimen ex ea velimus percipere. sensus nãque rẽ eo modo quo subiicitur refert: sed an sit res eadẽ vel similis ei quæ aliàs visa, illud certè non est solius sensus: nec absque frequenti vsu & obseruatione & cõsuetudine, & visorũ memoria. Si quidem, vt Galenus ait[f], res nulla quæ sensibus nostris percipi potest, exquisitè & subitò, nisi sæpius visa, cognoscitur.

Argu

[e] *Tomo 1. li. 2. de semine.*

[f] *Tomo. 1. lib. 3. de anatom. administ.*

Argumento ſunt gemini admodum ſibi ſimiles, qui ab inſuetis nequeant dignoſci: ab iis autem quibuſcum habuerint cõſuetudinem cõfeſtim agnoſcantur. Et alibi, g Earum, inquit, rerum memoria, quæ ſenſibus noſtris patent, aſſiduam requirit conſuetudinem. Quam & Stoicorum etiã diximus fuiſſe ſententiam, dum vſu memoriã ſenſibus expoſitorum haberi dicebãt. tunc autem ſenſus in actu, repręſentatione rei, rem ipſam vel eandem, alterius nempe memoriæ adiutorio colligit. Senſus namq; ab intellectu diſcernũtur. Quòd intelligere, ſit rectè vel malè iudicare: ſentire autẽ eſſe vel non eſſe tale, iudicare, vt colligitur ex Ariſt. h Senſitiuum itaque ſemper cum corpore: at intellectus ab eodem ſeparabilis, & inferiora intelligit & ſuperiora. quare & mutatur apprehenſionum in vtroque nomẽ. Nam quod in ſenſu dolor vel voluptas eſt, in intellectu bonum vel malũ eſt. Quibus addere licet plures alias differentias inter vtrumq;, de quibus tradit Ariſt. latè, i qui & ibi plures antiquorum reprehendit meritò, qui ſenſus & intellectum eadem putarunt, cùm tamen longiſſimè inter illa interſit.

g eod. tomo lib. 1. de Anatom.

h 3 de Anima.

i lib. 3. de Anima, vſque ad cap. 9.

Quibus cognitis, nunc de ſenſuum notionibus ſtatuẽda eſt regula: ſenſui euidẽ-

tia, demonstratione non indigere, quia ea per se talia sunt, & iudices sola sensoria sunt sine alia demonstratione: vt album tale est, quia hoc album, & ita nigrum illud. Et ideo ex sensibus hauriunt initia pręcepta artium, etsi sensus præcepta artibus nõ dent: inter hæc enim magna differẽtia est, vt deprehẽsio sensuum alia in artifice, quã in artium imperito, vt annotat Galenus in Isagogicis [k]. Veræ igitur erunt sensuum notiones, nec illę decipiũtur, vt etiam scribit Aristo. [l] & ideo idem author Aristoteles [m] scientias particulares in singulis ponit sensibus naturâ: & contrà deficiẽte natura vnius sensus, & deficere illius scientiã necessariò. Adfero exemplum in cæcis: hi enim scientiam distinguendi colores amiserũt: vulgò enim parœmia illa teritur, Cęcum minimè iudicare de colorib⁹. Sic pueri recens nati, ante euolutos quadraginta dies, nec tracti rident, nec vellicati plorant: nam vires sensuum in muco, humoréve glutinoso hebetantur, vt scribit Hippoc. [n] Sic dormientes nec quicquam sensibus apprehendunt extrinsecus: nã functione priuantur. Neque tamẽ inscius sum, diuersas fuisse hac in parte sententias, & variatum à priscis philosophis in quæstione, num sensus fallaces sint. Nam falli & decipi posse

k li. de optima secta ad Thrasybulũ.
l 3. de Anima. cap. 3.
m li. 1. resolutio. posterior. 1. c. 14.
n li. de septim. par.

sensus

ſenſus externos,videlicet viſum,auditum, odoratum,guſtum,tactum, dixerũt Heraclit⁹,Diocles,Empedocles:& ſenſum abiiciebãt Xenophanes Colophonius,Parmenides Eleata,Zeno Mileſius , ex antiquioribus,ex nouis Stilpo, & Megaric⁹:verùm tantùm rationi tribuentes , nimiùm in rationem declinãtes.Sicuti & illi turpiter lapſi,qui ſolis ſenſibus , nihil rationi & animo tribuunt : inter vtrũque nãque cõſiſtit veritas.Conſtat namque homo vtroque,& anima & corpore:anima, vt vehiculo, & vt miniſtris ſenſibus vtatur neceſſe eſt,quandiu vitam hãc agit corpoream.Et hæc plenè diſputat Euſebius Pamphili Cæſarienſis. o Senſuum etiam veritatem repudiaſſe videtur & Plato , qui p fallax eorum eſſe apertè dicit iudicium. Et ideo iuſtè veram philoſophiam ſuadere animę,ne illis inhęreat , ſed vt in ſe collecta , in ſeipſam ſeſe reuocet,neque credat illis,nec vlli præterquam ſibi , quatenus videlicet ipſa per ſe ipſam intelligat quodlibet eorum quę ſunt exiſtens per ſeipſum. Addit & idem Plato alibi,q mutabiles ſenſus & ideo fallaces,& alio modo guſtare vel ſentire ſanum , alio ægrotũ. Adiiciunt alij,facilè viſum decipi, veluti dum videt in aqua remos vel inflexos vel infractos,dũ iudicat de longinquo

o *li. 14. de præpar. Euang.*

p *in Timæo li. 2. & lib. 29. in Phædone.*

q *li. 13. in Theæteto.*

turrim, quæ quadrata eſt, rotundam: quòd æqualiſſimam porticum, anguſtiorem in vltima parte referat: & quod cœlum à terra ingenti ſpatio diſtantem, & mari & terræ coniungi iudicet. Videmus & ſtellas, ſolē, & lunam viſus noſtri iudicio ſphęrularum inſtar, cùm tamen magnitudinem terræ ſuperent. Fallimur & in aliis multis viſu. Nec ſolùm in viſu, ſed & in auditu maximi innaſcuntur errores. Nam audientes plauſtri vel alterius rei cadentis leue murmur, exiſtimamus tonitrua per aërem conuolui & reiici, vt ſæpe aliud alterius vice dictū putamus, & aquarum in præcipitiis rapidos ſonitus, vel tympana, vel aliud quippiā falſò auditu coniicimus. Quantùm etiā contactu fallamur, quis non ſcire ſe putet? Siquidem eædem planicies, pauimenta, lapides, tacta pedibus aſperiora, manib⁹ leniora creduntur. Et ſi quis paludem, vel alias ſtagnātes ſiue fluentes aquas ingrediatur, ingreſſu, alterius temperaturæ, quàm dum ibi conſederit vel egredietur, cenſebit. Vt & in balneis, aquæ ingreſſu calidæ, poſteà tepidæ iudicantur: quibus & ſimilibus adducti, ſemper fallaces dixere ſenſus. Stoici autem non ita abſolutè, nec ſemper mēdacij ſenſus arguunt. Epicurei ex diametro prioribus aduerſantur: & cùm ſenſuales

omnino

omnino ſint, nunquã ex ſenſibus iudicium falſum ſequi arbitrantur, ſed ex animi opinione. Sic enim eorũ ſectator Lucretius, [r]

r lib. 4. de rer. natura ver. 437.

Ne leniter credas labefactari vndique ſenſus.

Et rurſum, [s]

s ver. 464.

Poſtquam pleraque fallere ſenſus videntur.

Concluditq́ue hoc modo,

Cætera de genere hoc miranda multa videmus,
Quæ violare fidẽ quaſi ſenſibus omnia quærunt:
Nec quicquam, quoniam pars horum maxima fallit,
Propter opinatus animi quos addimus ipſi,
Prò viſis vt ſint quæ non ſunt ſenſibus viſa.

Addit rationes quòd ſenſus nõ decipiãtur: primam ducens ab eo quòd homini id tanquam non egregium conducat, animus autem id abſcondat. Deinde aliam inculcat, vt ſi nihil his ſciatur, nec determinantẽ ita ſcire poſſe num id neſciatur, atque eius verba hæc,

Nam nihil egregius, quam res ſecernere apertas
A dubijs, animus quas ab ſe protinus abdit.
Denique nihil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit,
An ſciri poßit, quo ſe nihil ſcire fatetur.
Hunc igitur contrà mittam, contendere cauſam
Qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retrò.
Et tamen hoc quoque vti concedam ſcire: an idipſum
Quæram, cùm in rebus veri nihil viderit antè,

 Vnde

Vnde sciat quid sit scire & nescire vicißim,
Notitiam veri quæ res falsive crearit:
Et dubium certo quæ res differre probarit.

Ideo & resoluit statim, & alias rationes addit idem:

Inuenies primis ab sensibus esse creatam
Notitiam veri, neque sensus posse refelli.
Nam maiore fide debet reperier illud,
Sponte sua veris quod poßit vincere falsa.
Quid maiore fide porrò, quàm sensus haberi
Debebit? an ab sensu falso ratio orta valebit?
Dicere eos contrà quæ tota à sensibus orta est?
Qui nisi sint veri, ratio quoque falsa fit omnis.
An poterunt oculos aures reprendere? an aures
Tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris?
An confutabunt nares? oculive reuincent?
Non (vt opinor) ita est: nemo seorsum cuique potestas
Diuisa est, sua cuique vis est. Et quæ sequuntur.

In quibus in summa probat, non esse fallaces sensus hoc arguméto. Aut à ratione, inquit, aut à seipsis, si falsi sint, falsitatis reprehendantur necesse est. porrò à ratione reprehendi nequeunt: nã cùm rationis diuersitas ab his oriatur, si hi sint falsi, ergo & ratio omnis falsa erit. à seipsis minus: nam singuli sensus diuersa & separata ministeria habent, & seorsum tactus tactum, auris auditum apprehendit, & sic reliqui. Vnde sibi non communicantes in officiis, nec

nec ſe mutuò reprehẽdere poſſunt. Et paulò antè animi & opinionis, non ſenſuum, cauſam eſſe dicebat erroris, & ex ſenſibus, non in ipſis ſenſibus, dum ſcribit [t] cùm de deceptione viſus loquitur: [t] eod. li. 4. ver. 342.

Nec tamen hîc oculos falli concedimus hilum.
Nam quocunque loco ſit lux, atque vmbra, tueri
Illorum eſt: eadem verò ſint lumina nec ne.
Vmbráque quæ fuit huc, num tranſeat illuc,
An potiùs fiat paulò quod diximus antè,
Hoc animi demum ratio diſcernere debet.
Nec poſſunt oculi naturam noſcere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis affingere noli.

Optimè certè Lucretius, verùm non ſatis ſufficienter: quia & cauſæ erroris aliũdè, quàm ex animo & ſenſibus contingere poſſunt. Nam interdũ vt & ſecundum Lucretium & Epicureos, animus & opinionis cauſa erroríſve eſt qui contingat circa ſenſus; non dico in ſenſibus, quia in his nullus error, ſed circa ſenſus, vel circa ea quæ à ſenſibus percepta ſunt. Quod accidit quãdo anima ex perceptis anteà, aliter quàm oportet negotiatur: veluti ſi quæ pulchra aſpectu ſunt, quæ verè pulchra ſunt in ſua natura & propria pulchritudine, alteri maioríve pulchritudini viſæ vel conſideratæ præferat: tunc enim animi cenſura labitur non ſenſus perceptio : nam in cenſura nihil

hil agit sensus. Et hæc electio, non rerum ipsarum naturæ, errorem faciunt. Sic etiam si in cócétibus quis præferat tympani sonitum, harmoniæ & cócentui multarum bene conuenientium vocum, & cytharæ, non decipitur quidem auditus, vtrunq; nãque refert, sed animi iudicium, quòd vnum alteri malè præferat. Sic si dulciora quæ non sunt, & leuiora, & magis fragrantia à sensibus percepta, improbè diiudicet. Desinit namque sensus tũc: quocirca nec illi error ille imputandus. Et ita verè dixit Plato, v animum credere non debere sensibus, in inquisitione quiditatis rerum scilicet, cùm intelligere vult quid per seipsum quippiã est: excedit nãque abstractum omnem sensuum iurisdictionem: cùm ij corporalibus apparentibus incumbant, non in inuisibilibus, in quibus si quis sensibus credat, decipitur ipse, non autem per sensus, sed tribuendo sensibus quod illorum non est, & à quibus alieni illi sunt.

v *In Philebo.*

Atq; in his aliunde causa erroris, quàm ex ipsis sensibus annotanda, ex qua circa sensus quis fallitur: illa autem est, dum extrá vim sensus anima sensuum iudicio vtitur in apprehendendo: & tunc nec est sensus, sed aliud, causa falsitatis. Quæ vt apertiùs doceamus, expedit exempla iam proposita

poſita errorum ſenſuum refellere. idq; cõmodiùs non fiet, quàm ſi iiſdem exemplis vtamur: & ſi oſtenderimus per ea nõ mendacium ex parte ſenſus, nec ex re quæ pro obiecto eſt, ſed ex medio inter vtrumque poſito oriri, dũ hallucinatur circa abuſum ſenſus animus. In aqua namque infractionis & inflexionis remorum cauſa eſt aqua, medium inter remum & viſum: vtrũq; autem per ſe extremorum perfectum & infractum, & remus extra aquam & viſus. Et teneritas ſiue mollities & lenitas ſubſtantiæ, aquæ inſidet, ex lumine ſpeculum, prout icta & mota eſt, ita & imaginem vibrans euertit lineam recti. Pariter vt turris habitus nos eludat, interualli medium & conditio compellit in aperto: æqualitas enim circũfuſi aëris, pari luce veſtiẽs angulos, obliterat lineas, vel meliùs, quia eo vſque viſus non dirigitur, ideo quia deficit ſenſus eò vſque non pertingens: nec ei error attribuendus, ſed animo qui vult per ſenſum iudicare de eo loco ad quem non poteſt peruenire ſenſus, aliter idem eſſe, ac ſi cæco quis adſcribat quòd bene nõ legat, vel videnti quòd quæ operiuntur nõ conſpiciat nec diuinet. Sic & cecinit Lucretius: x

x *li. 4. ver. 309.*

Quadratáſque procul turres cùm cernimus vrbis,
Propterea fit vti videantur ſæpe rotundæ,

P 5 *Angu*

Angulus obtusus quia longè cernitur omnis,
Sive etiam potiùs non cernitur, ac perit eius
Plaga, nec ad nostras acies illabitur ictus:
Aëra per multum quia dum simulachra feruntur,
Cogit hebescere cum crebis offensibus aër.
Hinc, vbi suffugit sensum vbi angulus omnis
Fit quasi ad tornum saxorum structa tuantur:
Non tamen vt coram quæ sunt, veréque rotunda,
Sed quasi adumbratim paulùm simulata videntur.

Extat & regula optima apud Vitellionem, y Quòd remotio rei visæ ab ipso visu, non est comprehensibilis à solo sensu visus, sed auxilio virtutis animæ cognoscitiuæ & distinctiuæ. Item aliud theorema, z Vnumquodque visorum lõgitudinẽ habere spatij, vltra quod non videtur. Quibus annotatis facilis oritur ratio, quòd cœlum mari vnitur vbi visus absumitur. Sic & vniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in occluso stipata illic tenuatur quò & extenditur. Plures & de his extraneæ causæ tradi possunt, sed eas colligere facile ex Vitellionis perspectiua. I Et quod ad reliqua pertinet, causa deceptionis circa auditum in sonitu, non auditus etiam est, nec gustus in gustu, sed in gustante & audiẽte, quòd malè iudicet, hoc autem nõ sensuum est, verè namque sonos defert auditus, & gustus gustum, sed malè de his iudicatur: non tamẽ culpa sensuum. De reliquis sensibus

y li. 4. theoremate 9.
z 8.
I lib. 4.

ſibus idem dicendum eſſe exiſtimo, vt etiã optimè Plato 2 in patientem & guſtantem & ſentientem, cauſam erroris reiicit: & ſi in eo non ſit, ſed extrinſecis mediis, neque culpandi etiam ſenſus, ſed cauſæ videntur, vt & Tertullia. examinat 3, vbi agit de ſenſibus.

2 in Theæteto.

3 Tomo 2. li. de Ani-

De phantaſia, cogitatione, ratione, mente.

CAP. XV.

SEd de ſenſibus hactenus cùm tractatũ ſatis ſupérque ſit, poſtulat præſcriptus ordo, de phantaſia & reliquis vſque ad mẽtis periodum dicamus. Senſibus igitur apprehenſa, per ſenſum communem ad imaginationem vel phantaſiã perueniunt, Nec mirum, cùm imaginandi vis, quę phantaſia nominatur, eadem ſit ad numerum cum potentia ſentiẽdi, quamuis eſſentia rationéve differat. Eſt enim poſtrema, per illa & ab illis, vt notat Themiſtius. a Iſque alibi b imaginationem eſſe definit, motum animæ, quẽ ſenſus in actu poſitus creat. Phãtaſiam autem dici ex argumento lucis, ſine qua cerni & videri non poteſt. quod omnino prodiit ex ſchola & traditione Ariſtot. c & explicat optimè Simplicius in

a li. de inſom. c. 7.

b lib. 3. de Anima ca. 15.

c in lib. 3. de anima c. 3.

com

d *In parti cul. textus Arist. 161. & 162.* commentariis de Anima. d Hæc autem fit ex ſenſibus, vt ſi album reſpiciatur, illud album in imaginationem trãſit. Quæ enim accepta & comprehenſa ſenſibus ſunt, eorum ſpectris & ſimulachris imaginatio excitatur. Ita fit vt quemadmodum ſenſile cooperatur ad ſenſum, ita actio ſenſus imaginationi reſpõdeat. Dat exemplum Themiſtius, e vt ſi fingamus annulum eſſe, qui

e *3. de Anima. ca. 14.*

in cera ad imam vſque partem ſignum imprimat, rurſum ambitu aëris ſignatam ita cerã comprehẽdit, poſthac & ceram & annulum remoueri, & ſolam impreſſionem & ſigillationem in aëre relinqui. hæc ad imaginationẽ transferes, vt ſenſile pro annulo ſit, vicem ceræ ſenſus obtineat, imaginatio aëri ſuccedat. Et diſtinguit Alex. Aphrod. f imaginationẽ à memoria, quòd imaginatio ſit actus quo imaginationes fiũt, vt intellectus, quo intelligentia: memoria autẽ reſeruatio earum figurarũ & aliarum imaginatio phantaſia dicta à ſenſuũ pręcipuo, à viſu inquã, quod fit mediante lumine, vt etiam tradit Cicero. g Chryſippus autem vocat phantaſiam, affectionẽ in animo factam, quę ſui quoq; efficiens, vt apprehenſionis albi per viſum affectio, albũ ſubeſt: ſic ſi per tactum, vel odoratum, huiuſmodi affectio fiat: dictámque phataſiam à lumine,

f *li. de Anima.*

g *4. Acad. quæſt.*

ne, quia seipsam demonstrat, vt lumen ea collustrat. Differre hanc à phātasto, phantastico, & phātasmate etiam insinuat: quòd phantaston sit, quicquid animam ciere vel mouere possit: phantasticū sit inanis attractus sine vllo obiecto vel phātasto factus, vt accedit in vmbratili pugna se exercentibus: phātasma autem sit, ad quod rapimur phātastico & inani attractu, qualia fiunt in mēte captis, & à furiis agitatis, vel furiosis. Tradit & Plutar.h Atque *φαντασία* est imaginatio vel visio eius rei quæ est: phātasma rei quæ nō est, vt notat Suidas, similiter D. Aurel. Augustinus. i Aliter, inquit, cogito patrem meum quem sæpe vidi, aliter auū quem nunquam vidi: horū primum phantasia est, alterum phantasma Et Hesychius *φαντασία*, inquit, *τὸ μὴ ὂν ἀληθὲς, ἀλλὰ σχήματι*, est phantasia, eius quod quidem in veritate non est, sed in figura. *φάσμα* autem, vel *φάντασμα* dicitur, *τέρας*, ostentum, monstrū, signum. Et expressiùs Philo Iudæus, k *φαντασία τύπωσις ἐστιν ἐν ψυχῇ, οἱονεὶ φαοςασία τις οὖσα. ἃ γὰρ εἰσήγαγεν ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων ὥσπερ δακτύλιός τις ἢ σφραγὶς, ἐναπεμάξατο τὸν οἰκεῖον χαρακτῆρα. ἢ τὸ ἐκμαγεῖον φυλάττει παρ᾽ ἑαυτῇ, μέχρις ἂν ἡ ἀντίπαλος τῇ μνήμῃ τύπου λεάνασα λήθη ἀμυδρὸν ἐργάσηται ἢ παντελῶς ἀφανίσῃ*, id est, Phantasia est effiguratio in anima, quasi visi

h *lib. 4. de Placi. philosop. c. 12.*
i *lib. 6. de Musica. ca. 11.*
k *li. de Mūdo.*

visi statio quædam existens. Quæ enim introduxit quisque sensuum, veluti annulus aliquis vel sigillum impressit eius similem characterem, custodítque imaginem in se, donec obliuio contraria memoriæ, formã delens, vix conspicuam reddit, vel omnino tollit. Addendus D. Ioan. Damascenus, [1]apud quem sic scribitur. φανταστικόν ἐστι δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἥτις λέγεται αἴσθησις. φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν τὸ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτον: ὡς ὅρασις μὲν αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ δύναμις, ὁρατὸν δὲ τὸ ὑποπίπτον τῇ ὁράσει, λίθος τυχὸν, ἤ τι τῶν τοιούτων. φαντασία δέ ἐστι πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ὑπὸ φανταστοῦ τινὸς γινόμενον. φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς, ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. id est,

[1]lib. 2. de ortho. fi. ca. 17. περὶ τοῦ φανταστικοῦ id. de phantastico.

Phantasticum, siue vis imaginatrix, est virtus animæ rationis expertis, quę sensuũ adminiculo operatur, quæ & sẽsus dicitur.

Phantaston, seu imaginabile, vel sensitũ, est quod phantasiæ vel sensui obiicitur: vt visus quidem ipsa vicina virtus est, visibile verò visioni obiectum, vt fortè lapis, vel aliud simile.

Phantasia, est affectio irrationalis partis animæ, quæ ab aliquo phantasto vel imaginabili ducitur.

Phãtasma autẽ, affectio est vana in par

tibus-

tibus irrationalis animæ, à nullo viſibili, imaginabili, vel phantaſto tracta.

Quæ omnia communia eſſe nobis cum brutis intelligas velim ex eo, quia animæ irrationalis partis hæc dixerit Damaſcen⁹. habent namque & animalia bruta ſenſus exteriores, & vim ſentiendi, & per conſequēs imaginationem inde natam. Quibus enim Deus opt. maximusque vitam dedit, & naturalem inclinationem ad vtilia ſibi, & contrariorum odium: neceſſariò & illis facultatem exiſtimo eūdem tribuiſſe imaginationis, qua & quæ contraria & vtilia ſunt annotarent, ſaltem imaginatione & phātaſia. Qua in parte lubentiſſimè diſcedo à ſententia philoſophorum antiquorū quorundam, qui dixerunt quibuſdam animantibus eſſe vim imaginationis, aliis nequaquam, quę, inquiunt, quamuis ſenſibus inſtructa ſint imaginādi & afformādi viſa, ingenio carent: vt vermes, muſcæ, & complura huius generis, quę quāquam à ſenſibus mouentur, non tamen retinent notiones aut ſpecies eas, quas ſentiendo concipiunt, ſed quicquid agunt, temere agūt, & caſu feruntur, nullis regētibus viſis, quippe quæ in his manſitare aut ſcrutari non poſſint. Et ſic ſentit Themiſtius, m quē alij ſequuntur: ego tamē minimè, nec quod ibi

m *lib. 3. de Anima ca. 14.*

exprī

exprimit dum ait, Prouide ſenſus illorum perquam ſimilis ictui perceleri eſt, quem quis sūmo tenus, & in trāſcurſu impegit, vnde nec cutis adliueſcat, nec vibices, attollantur, in quibus exemplaria & imagines rerum ſenſitarum firmiùs & ſtabiliùs hęſitant. Nunquam enim concedam, vermes & muſcas, & ſimilia quāuis minuta, nihil imaginari, vel etiā temere ferri. Nam vltra Dei prouidentiā, qua omnia certum habent viuendi & agendi modum, etiam nos experientia docet, vermes nec muſcas temere ferri, vel caſu: nam nec amaris, nec aquis ſe immergunt ſi præſenſerint, & ad dulce ſemel guſtatum, vel ſanguinē, vel aliud quod prægustauerint placens concurrunt. Quin & crabrones cognoſcunt & perſequuntur qui aluearia effoderint, & regem ſuū apes norunt, & inſidiātes examinibus beſtiolas: quę ſine imaginatione fieri nequeunt. Forſan de vermibus illud quis recipiendū putaret, eo quòd nulli generi verminū oculi videntes inſint, ſicuti nec oſtreis, talpis, & ſecundū Nigidium nec locuſtis, nec cicadis, nec lūbricis, vt ſcribit Plinius. [n] Meminit & Ariſt. de aliquibus: [o] vnde & hæc incōſultò feruntur, quia nec vbi dirigant iter non proſpiciāt. Cæterùm cùm imaginatio & phantaſia non ex ſolo viſu oriatur, ſed & ex

n *li. c. natur. hiſto. c. 37.*

o *lib. 1. de hiſto. animal. c. 9.*

& ex aliis ſenſibus, qui apprehẽſa intrò referunt, vbi forma & lumen quoddam & figura efficitur, idcirco, non ideo quòd illa animalia nõ videant, dicendum eſt imaginatione carere: ſic enim & cõcludere poſſemus, cæcos imaginatione & ſimulachris phantaſię carere: quod falſum eſt, cùm nec ſimulachra ex lumine externo in imagina tione fiãt viſibilia, ſed ex proprietate quadam indita ſenſibus interioribus. Fatebor tamen quædam animalia fortiùs imaginari, & phantaſia eſſe præſtantiori, & retineri in quibuſdam diutius imagines, in aliis euanida citò fieri ſimulachra: ſed & illud aliũde & ex alia vi, nempe memoratiua, nõ imaginatiua, cùm tamen ἡ μνήμη οὐκ ἐστὶ φαντασιῶν σωτηρία, ἀλλὰ τῶν μελετηθέντων προβάλλεσθαι ἐκ νέας προβλήματα. id eſt, non eſt memoria phantaſiarũ cõſeruatio, ſed id quod producit cogitatorũ genita nouiter, vt ſcribit Porphyr. p Eſt enim tantum phantaſtica vis ſimulachrorum magiſtra, vt ſcribit Plato q: qui & in duas partes & ſpecies phantaſticum diuidit, vt vnum ſit per inſtrumenta factum alterum illius qui ſeſe inſtrumentum phantaſma efficientis exhibet Nam vltima ſpecie ſine viſu, quoties quis figuram tuam vſurpans, corpus ſuum tuo reddit perſimile, ſeu vocem voci, imi-

p lib. τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, numero 13. 14. id eſt, de cauſis ad intelligibilia.

q li. 15. in Sophiſta, vel de ente.

ratio ista phantastice nũcupatur,& possunt etiam simulachra in imaginatione concipi,quæ non imitatione aliorum visorum, quia & non existentium,in ea imaginationis parte fiunt:veluti dum architectus ex partibus,sensib⁹ extrinsecus aliàs oblatis, & ex diuersis figurarum colligationibus, domus & ædificii in se simulachrũ cõfingit,ad cuius posteà exemplar, materiale ędificium excitat.Idem de pictorum ideis mente comprehensis,forsan nunquam repertis & visis, dicendum: vt si chimeram, hippocentaurum, montem aureum imaginentur,vel pulchritudinis cuiusdam singularem & raram delineationem. Nam & hæc imaginationi tribuit Plato,[r] etsi ea phantasmata,id est,ex non apparẽtib. collecta, dicere fas sit Et phantasiæ tribuit Apollo.Tyaneus apud Philostra.[s] dũ vltra imitationem,phantasiam, quæ nunquã vidit,comprehendere demonstrat.Et D. Aurel.Augusti.[t] tria genera visionũ dicit esse, primam corporalem,secundam visionem, tertiã intellectualem: corporalem,quæ fit per corpus:spiritualem, cùm imaginẽ eorum quæ vidimus in memoria condimus: intellectualem, cùm ea quæ corporaliter vidimus,& imaginaliter in memoria retinemus Intellectualiter discernimus,quòd illud

r in Sophista.

s lib. 6. de eius vita. c. 9.

t in solutio. q. ca. in ta quinqua quæstio. Orosii quæst. 63.

illud ſit corpus, illud ſimilitudo corporis: quem intellectum beſtiæ & pecora atque volatilia nullatenus habent. Vident & ipſa per corpus, & eorum quę videntur imaginaliter ſpecies formatur. Sic & pecora prę-ſepia recognoſcũt, & bos poſſeſſorẽ ſuũ, & aues ad nidos ſuos redeuut. Sed nec ſeipſa intelligũt quę ſint, nec illa quæ oculis cernunt. Corporalis viſio ſine ſpiritali eſſe nõ poteſt, poteſt tamen ſine corporali ſpiritalis eſſe. Et ideo Mercurius Triſmegiſtus in Pimandro [v], Phantaſia, inquit, ſolùm circa ea quæ genita ſunt, verſatur, in qua præter generationem nihil exiſtit: at vnicũ id ingenitum, Deus ſcilicet, incomprehenſibile phantaſiæ. Vnde & abſentiam in tenebris recordamur, & in tenebris quæ vidimus imaginaliter cernimus. Intellectualis autẽ, ſine vtroque poteſt eſſe: nam per eã vidẽtur iuſtitia, charitas, ipſe Deus, ipſa mens hominis, quæ nullum corpus habẽt, neque vllam ſimilitudinem corporis. Veruntamẽ quod pertinet ad noſtrum notionũ ordinem, tractatione præſenti contenti, loquimur tantùm de illis imaginationibus quæ ſenſibus apprehendũtur, & gradum, phantaſiam, inquam, alium à ſenſibus conſtituimus: ſeparantur namque ſenſus ab imaginatione, quamuis vna vi fiãt. Quod ſi quis

[v] *ferm. 5.*

differentias inter hæc colligere velit, breuiter accipiat ex Themistio x, & Alex. Aphroditeo y. In summa enim ostendo sensum non esse imaginationem: primò quia in somnis imaginamur, in somnis autem non sentimus neque potentia, neque actu Secundò cæci imaginantur & confingunt colores, qui tamen neque actu neque potẽtia sensu visus vidẽt. Tertiò hallucinamur circa imaginationẽ, circa sensus modo quo suprà docuimus, nequaquā: error nāque circa obtuitū vel tactum, ab imaginatione est. Deinceps & quartò sentire in nostra potestate non est, absente obiecto sensus: cõtrà imaginari sine rei præsentia corporalis possumus. Communicat autem cum sensu, quia vel ex eo, vel ratione eius effugit siue verè, siue falsò: eo quòd occasione sensuū verè vel malè simulachra effingit, nõ tamen eadem. Illud namque in sapientia admiranda Dei obseruādum est, vt semper per media pedetentim ad altiora gradus construxerit, & superiora cum inferioribus quodam participare medio voluerit, vt fieret facilior transitus. Nam quemadmodum cum imaginatione participat sensus, ita imaginatio, medium inter sensum & cogitationẽ, cum illa participat, vt vtraque & vera & falsa esse possit. Cæterum

x 3. de Anima c. 11.
y li. de Anima.

rū diſſentit ab imaginatione opinio: quòd opinionem conſequatur aſſenſus & fides, neque vllo pacto fieri poſſit, vt qui opinatur, non credat ita planè eſſe vt opinatur: hinc ſtatim annectitur perſuaſio, rurſum perſuaſioni ratio, & ſic opinio eſt quędam cum ratione aſſenſio. Differt & imaginatio ſeiuncto gradu ab intellectu, quòd imaginatio fallatur, intellectus nunquam. Imaginatio autē fallax tunc, cùm id quod apparet ei nō conſentit nec cohæret: cùm imaginatio re apparēte magis hebes vel obtuſior eſt: in vtroque namque extremorū & nimio & inſufficiēti erratur, in medio cùm ſit verū. Diximus autē imaginationi opinionem accedere, vt aſſenſum: qua ratione forſan quis putaret, ſeptimum illum gradū opinionis cum imaginatione eundem eſſe, cùm tamen diuerſus ſit ab eo, quia perſuaſio quidē per diſcurſum fit cum imaginationis ſimulachro. Cæterùm ex illo medio aliud fit, opinio videlicet Nam interdū pediſſequa eſt aſſenſio ſimulachro & imaginationi, interdū nequaquam, quam per alia quæpiam accidentia fallax eſſe deprehenditur: veluti cùm aſtra nō moueri imaginamur, & quando in optimè adumbratis picturis, vel in ſpeculis, eminentias & depreſſiones inſpicimus: nō enim his p imaginatio

ginationes fidem abrogamus: vehementes tamen ad id persuadendum sunt. Nã & his decipiuntur facilè animalia, quę intellectu & discursu carent: & ad eum modũ homines qui brutis pares, sine discursu rationũ, leuiter credũt. Sic scribũt, aues delusas accurrisse ad vuas pictas ab Zeuxide, tanquã ad veras. item & Zeuxim ipsum delusum à Parrhasio. Etenim Parrhasius in cõtẽtionẽ artis vocatus, detulit linteũ pictũ ita veritate repręsentata, vt Zeuxis alitũ iudicio tumens, flagitaret tandem reuocato linteo picturam ostendi, vt scribit Plinius. [z] Qui & alibi narrat, [a] Polygnotum Thasium tabulam pinxisse, quæ erat in porticu Pompeii, in qua dubitabatur, ascẽdentem ne cũ clypeo depinxisset, an descendentem. Scribit & Gabrias Græcus, deceptũ canem ex imagine carnis, quã ore gestabat, lepidissimis his versiculis:

z lib. 35. hist. nat. c. 10.

a c. 9. eius libri.

φέρων ποταμοῦ πλησίον κύων κρέας,
κύψας ἑαυτὸν, ἄλλον εἰσ ὕδωρ βλέπει
χάνων δὲ λειπὼν τῦ κάτω λαβεῖν κρέας
ἀπεστερεῖτο, καὶ τοῦ ὅπερ ἐκράτει, id est,

Canis cùm iuxta flumen carnes deferret,
Inclinans seipsum alium in aqua vidit.
Ore aperto inhians, vt acciperet carnes quæ videbãtur illi.
Infrà esse. priuatus est & his quas habebat.

Non

Non hęc igitur quæ videntur imaginationibus nos decipiunt vehementibus, sed quando per alia visa obscurantur, & non esse vera nobis persuadem⁹, discursu percurrente singula, & alia suadente & demõstrante atque ex opinione vel existimatione cõcepta, sequitur cogitatio: omnib⁹ autem veluti ὑποβάθρα siue fundamentum est imaginatio, à qua transit omne animal ad existimationem siue veram, siue falsam, & altiùs solus homo ad cogitationem: homo enim vnus inter animalia omnia vim obtinet cogitandi, vt scribit Aristot.[b] nihil enim aliud est cogitatio, quàm motus animorum, qui in vero disquirendo maximè versatur, vt scribit Cicero[c]. Et quãdo, vt ait Philo Iudæus,[d] mens est excita in seipsa, aut receptis à rebus externis formis aliquibus eximiis, tunc cõcipit & parturit cogitationes, quas volens parere non potest, donec per linguam cæteráque instrumenta sua, vox eas excipiens, obstetricis more producat in lucem. Quare Plato[e] cogitationem & orationem idem esse cẽsuit: nisi quòd cogitatio dicitur illa sine strepitu vocis interior collocutio, qua sese anim⁹ noster colloquitur. Id facilè quisq; coniiciet, si similem putet vocem lumini, quo quæ in abditis cordis & mentis, velut

b lib. 1. de hist. animal. c. 1.

c 1. offic. lib.

d Tom. prior. 1. lib. quòd deterius potentiori insidietur.

e lib. 15. Soph. vel de ente.

in tenebris ſunt, deliteſcentia deteguntur. Opinionem autem Plato tunc dicit, quādo & per affirmationem & negationem illa collocutio in anima fit ſilentio. Cæterùm illud obſeruandum, in opinatione non eſſe contraria. Nam, inquit idē Plato, f nūquid alium quempiam ſiue prudentem, ſiue inſanū, auſurum exiſtimas tecum loquendo, ex induſtria ſibi perſuadere bouem eſſe neceſſariò equum, vel duo vnum eſſe? minimè. & ſi ſecum loqui opinari eſt, nemo dū vtraque dicit, opinatur, attingítque animo, proferret vnquā, opinaretúrq; alterum eſſe alterum. Sed certè minùs contrarii inhæret perſuaſio, cùm ex ſenſibus cogitationes euolutæ opinionē generant: via enim ea ſemper per ſenſus, noſtro ordine, ad mentē itur ab anima hominis, quæ hui[9] capax. Perſuaſio enim & cogitatio, vt ſcribit Hippocrates, g memoria quædam commemoratióve eſt, quæ ex rebus ſenſu comprehenſis cōſtat, componitúrve. Nam ſenſus imagine quadam clara & aperta ducitur, qui præfectus præpatiénſve cogitationi mentíve quę ſubſunt nūtiat: quę ſuſcipit ſæpéque quale, quantum, quibúſque eueniat, conſiderat: ſæpéque ſecū cogitās muſſitat & commemorat. Quā quidē cogitationem, perſuaſionemve cóprobarem,

f li. 13. in Theæteto. vel de ſciētia.

g lib. de præceptis.

si tamẽ ex dubitatione principium faciat, delationémve ex patentibus eadẽ via deducat. Nam si cogitatio persuasióve, ex rebus apertè factis principiũ sumat, faciátve, deprehenditur & inuenitur in sensus, mentísve vi inesse, quæ ab aliis singula suscipit. Quamobrem putandum est, naturã multis variísque rebus moueri, & cogente vi suscipi, misceríve: mens autẽ, sensúsve, quemadmodum antè dicebam, ab ea hauriens, posteà ad lucem & veritatẽ deducit. Hactenus Hippocrates. Arbitror & ego cogitationes hominum, quæ in bonis ac eximiis rebus fiunt, item quæ pro fine sibi veritatem proponunt, similes esse ebullitionibus & iactationibus vini recẽtis, quibus fæx omnis, & quod alienum est, vt etiã in maris fluctibus putridum omne, foras proiiciuntur, & pura & immixta ab alienis redduntur interna: vt quantò cõtinuę magis cogitationes, tantò existimare debeamus animas fore ab erroribꝰ defęcatiores & maiora scientes. Exemplo nobis sunt pueri & discentes: pueri namque non ita sagaces ac viri, nondum enim fæculentam illam vini recentis colluuiem, & inconsultum sanguinis motum depurarunt. Sic discẽtes, minutis cogitationibus semper cogitationis maiores motúsque acriores ad-

 dentes

dentes perfectiores euadunt. Et mēs sensúsve, defæcati & puri, integríque animi actus sententiā esse docent. nā si exerceātur, crescunt: sin minùs, marcessit, debilitatur, minuitúrq; animus, vt scribit Hippo.h Et marcescere & deficere mentem inexercitatā, ex similibus probari potest, nempe ex aqua, quæ si non mouetur, contrahit sitū, inutilísque est & fœtida vsibus humanis: contrà, quæ mouetur, salubris & vtilis. & ignis flabello vel follibus in flammam lucidam excitatur: contrà si torpeat, fauillas cōtrahit, seséq; in illis penitus occulit. Cùm autem cogitatio nihil aliud sit, quàm mentis agitatio, ea necessariò supra imaginationem & existimationē homini excolenda ei qui verè humanæ vitæ grādū velit supra bruta assequi notionū: nec in his quietem agere debet, vt ostēdit etiam Lactantius Firmianus i. Nam quantò diutius quis cogitauerit, eo perfectiùs cognoscet: cùm enim cuiusuis sit hominis errare, nullius tamen nisi insipientis perseuerare in errore: quia posteriores cogitationes solēt sapientiores esse, vt in veteri axiomate fuisse scribit Cicero k, quod & Greci vsurpāt, dum dicunt δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Et certè cogitationibus crebris res examinatur melius. Et Leuit. 11. mūda animalia repu

h In fragm. quoniam lib. de mente sensuve.

i lib. 6. de vero cult. capi. 16.

k Philip. 12. in M. Anton.

Leuit. 11.

reputãtur, quibúsq; liceat edere, quę rumi nant, & quæ habẽt vngulam fissam: per ruminationem, frequentẽ cogitationis examinationem intelligendo, & per vngulam fissam, cogitationum examinatarum separationem, & lectionem à confusione, mala à bonis separantes, incerta & falsa à certis & veris. Cæterùm nec ibi vltimum gradum figit homo sapiens, quia non omnes cogitationes quę in nobis sunt, bonę sunt, nec in potestate nostra cor nostrum, sed in Dei potestate qui dirigit illud: nos autem illum sequi debemus, gratia oblatum ducẽ optimũ: aliquãdo quippe, & ferè semper, cogitationes nostræ repentè natę mentem animúmque confundunt, alióque trahunt, quã tu proposueris, ad secularia reuocãt, mundana inserunt, voluptates ingerunt, illecebrosa intexunt: ipsóque tempore quo mentem eleuare paramus, inserti inanibus cogitationibus, ad terrena plerũque deiicimur, vt scribit D. Augusti.[l] & D. Ambrosius[m]. Porrò à tribus cogitationes accipimus, vt scribit Thalassius Monachus[n], nẽpe à memoria, sensibus, & habitudine. hinc malum vel bonum cogitationis, hinc illæ animi præstigię, hinc multa malitia hominum est in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta ad malum omni tempore, vt dixit

l *lib. 2. de bono perseueran. c. 8.*
m *li. de fuga secu. c. 1.*
n *hecatont. 1. de chari.*

o Genes. 6. dixit Deus o, vel ſaltem, vt idem dixit ali-
a. v. r. 5. bi, p ſenſus & cogitatio humani cordis, in
p Geneſ. 8. malũ prona ſunt ab adoleſcentia ſua. Quo-
d. ver. 21. circa ſapiens q, qui bonus eſt, hauriet ſibi
q prouerb. gratiam à Domino: qui autẽ cõfidit in co-
cap. 12. a. gitationibus ſuis, impiè aget: & ſunt cogi-
ver. 2. tationes ſine intellectu. r Sunt autem illæ
r Sapien. 2. in triplici ſpecie malæ, quáſque vitare ex-
b. ver. 5. pedit, ſcilicet cogitationes leues, otioſas, inutiles omni rei: aliæ & violentæ & magis adhęrẽtes, quę ad neceſſitates naturę pertinent: quaſi ex eodem aſſumptæ limo quo & nos facti ſumus, quæ ſi pauló curioſiùs inſederint, difficulter euellũtur. Huiuſmodi cogitatio nimia de cibo, potu, veſtimento, & huiuſmodi: quæ certè oriri dum incipiunt, clamandum nobis cum Iacobo ad
s Gen. 49. Rubem s: Rubem primogenitus meus nõ creſcas: aſcendiſti enim cubile patris tui. Nam & hę primogeniti nomine dicuntur, eo quòd in initio vitæ noſtræ in nobis pullulant, cũ cætera vitia ex proceſſu temporis, ex malitia mũdi huius, variíſq; occaſionibus cõtrahantur. Aliæ dehinc cogitationes ſunt immundæ & fœtidæ, quas nec admittere quidem vlla ratione debe-
t de tripl. mus, ſed à lõgè pręſentito fœtore tota vir-
gen. cogit. tute repellere, vt annotauit D. Bernardus. t
noſtra. Et quia mala vitanda ſunt, ſic & cogitatio-

nes malę tanquam malorum radices, antequam altè radicent, in nobis circuncidendæ: quod & innuit propheta Dauid v, Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram, hoc est, qui peruersas & lubricas cogitationes allidet ad Christũ, qui petra est, vt & interpretatur D. Ambrosius x: dicitúrque verè, eas esse allidendas ad Christum, quia, vt scribit Eusebius Pamphili, y per disciplinam Christi, non solùm à facinore turpi, verùm etiam à cogitationibus abstinere inhonestis, ventrem, & quæ sub ventre sunt domare docemur. Cogitationibus itaque primò est prouidendum vt bonæ sint, malæ statim antequam pepererint extrudantur. Quare & Deus dominus noster IESVS-CHRISTVS suis pręceptis eã maximè partem curare iussit: & nõ tantùm malè facere, sed & malè cogitare ꝓhibuit. Nam qui malum nõ cogitat, consequẽter, imò & multò magis, à mali illatione abstinet. Huc pertinent præcepta illa, Non cõcupisces, Non desiderabis vxorem proximi tui, &, Non odio habebis inimicum, &, Ex corde exeunt cogitationes malę, & reliqua similia. Et ita D. Basilius Magnus z vestales sacras admonet: Oportet, inquit, ante omnia virginẽ cogitationes suas puras inuiolatásque seruare: anima quippe perdu

v *Psal. 136. ver. 9.*

x *lib. 2 de Pœnit. c. 21.*

y *lib. 1. de præpara. Euang. c. 3.*

z *sermone de vera virginit.*

perdurãte incorrupta, corpus quoque impollutum immaculatúmque seruatur. porrò si pessimis cogitationibus cõtaminetur anima, quantumlibet corpus incorruptum remanere videatur, non tamen mũda eius censetur integritas, cùm sordibus cogitationum inquinata videtur. Erat etiam in Thebaide in finibus Hermipolis degẽs Abbas Apollo nomine, sanctus Eremita, qui quotidie docebat monachos suos ornari virtutibus, & machinationes diaboli in cogitationibus in principio prosinus propulsare, dicens, contrito capite serpẽtis mortuum fore totum corpus. Et iussit, inquit, Dominus vt obseruetis caput serpẽtis: id autem est, ne in principio admittam⁹ malas & turpes cogitationes, prout refert Palladius Euagrii discipulus a. Porrò vt præcaueamus faciliùs cogitationes malas, causæ illarum effectrices euitãdę sunt: sicuti in bonis asciscendis, bonæ sectandæ sunt. Bonorum autem cogitationum causę sunt virtutes, virtutum autem præcepta: vt autem in effectum prodeãt, est propositũ. Malarum cõtrà cogitationum sunt vitia, vitiorum inobedientia, inobedientiæ & ex sensibus deceptio, vt deceptiones mentis negligentia circa sui securitatem parit, sicuti notat Thalassius Monachus b: non

enim

a *in histo. Lausi. vel sanctorum patrum histo. 52.*

b *hecatontade 3: de charitate.*

enim per se concitantur cogitationes, sed ex re alia occasionem sumentes, vel malæ, vel bonæ creãtur. Et, vt scribit D. Chrysostomus [c]. Quemadmodũ mulieres ex congressione pariunt, & si sint sana quidẽ corpora, talia etiam sunt quæ nascũtur, vt quę parentum naturam imitantur: ita etiam in cogitationibus, vt si cũ bonis verseris, tales sint quoque tui fœtus: sin autem cum malis & nõ attendas, magnum quoque illinc damnum accipias. Remanet igitur cogitationes alio adminiculo egere, neque oportere hominẽ, qui verè vir est, illis fidere, sed ad alium gradum ꝓuocare, aliúmque iudicem inter illas constituere. Hunc autẽ nos constituimus rationẽ discernentẽ bona à malis octauo ordine, & colligãtur eo modo cogitationes rationi immediatè, sicut cogitationes sensibꝰ. Nã, inquit Epicurus, vt scribit Diog Laërtius [d], & cogitationes è sensibus manant secũdũ incidentiam, proportionem, similitudinem, & compositionem, cooperante etiam aliquid ratione ipsa. Et ita docebat idẽ Epicurus, omnẽ rationem, quamuis nimium generaliter loquatur, à sensibus dictam esse, etsi contineat amplius ratio, nempe discretionem bonarum & malarum cogitationum. vt Plato optime dixerit [e], nos debere nos ipsos

c *homilia in Psal. 7. Tomo 1.*

d *in eius vita li. 10. de vitis. philoso.*

e *lib. 24. in Gorgia, vel de Rhetor.*

ipsos committere rationi tanquam medico: ille enim morbos & discrasias corporis solet vel auertere, præuidere, vel tollere, hæc autē animi. Sic Maximus Tyrius [f] loquēs de alteratione multiformi hui⁹ vitæ: At huic, inquit, pręsidet ratiō; quę præsentem rem semper exornet, haud secùs quā medici ars corpori natura minimè stabili, quinimo sursum ac deorsum euacuationibus ac repletionibus versato, studiū præbet indigentiæ ac satietatis regēdę. Rationis eximia vis est, &, vt cum Cicerone loquar, [g] homines cùm multis aliis, tū hoc vno à bestiis plurimùm differūt, quòd rationem habeant à natura menti datam & acrem & vigentem, celerriméque multa simul agitantē, &, vt ita dicam, sagacē, quæ & causas rerum & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disiuncta coniungat, & cum pręsentibus futura copulet, omnémq; cōprehendat vitæ statū. Et verbū λόγος, quo rationē significāt Gręci, apud eosdē tria significat, primùm cogitationis ἀδολū, quod voce exprimitur, dehinc ipsam vocē vel cōplexionē orationis, quę est veluti cogitationū speculum à principio ad calcem vsque faciēdi vel nō faciendi comprehensum, nō secùs quàm verbum ex syllabis & literis compositum, certū quid significare

f. sermo. 87.

g 2. de finibus.

gnificare

gnificare demonſtratur, cùm tamen nihil ſignificent literæ vel ſyllabæ ſeparatæ, vt h Plato docet. Poſtremò logos dicitur quod quãdam notam adfert, qua id de quo agitur ab aliis omnibus differat, & eius adferatur recta opinio, vt ſcribit Plato. i Atque ea ratio cùm maior ſit, ideo ſe & per inferiores grad⁹ diffundere poteſt, vt ex inferioribus deligat mens per rationem, veluti per manus, quæ deligi conuenit, idq; cum certa ſcientia nec temere nec caſu, nec natura, ſed arte rationis operans. Et hoc homini ſpeciale, vnum ratione vti: addítque naturæ eius, vt omnes ſcientias adipiſci poſſit. Nam cætera animantia ſingula, à natura innata ſecum ratificia deferunt: vt norũt natura apes plaſmare fingeréve alueolos, theſauros verò quoſdam, & labyrinthos formicæ fabricari, nere autẽ & texere araneæ: ſed homo ſicut corpore nudo, ita & animam artibus actu deſtitutam dũ naſcitur habet. proinde pro corporis nuditate manus, pro animæ inertia imperitiáque rationem accepit. Et ſicut manus quãquam nullum ſint eorum quæ particularia ſunt organa, quia tamen omnia rectè manus poteſt recipere, eſt organum ante omnia organa: ita & ratio nulla quidem ex artibus eſt particularibus, omnes autem in

h *in Theæteto.*

i *lib. 13 in Theæteto, ſiue de ſciẽtia.*

seipsam recipere nata est. ob id ars ante artes fuit, vt philosophatur Galen. [k] Et Plutar. ait, τὸ δὲ ἄνευ λογισμοῦ ποιούμενον πᾶν, ἄτεχνόν τε καὶ διεστραμμένον, id est, omne absque ratione factũ, inartificiosum est, & peruersum. Maximúsque Tyrius, [l] Sed age, inquit, opus habeas aliquo, qui te manu quodammodo in vniuersam hãc notitiam deducat, ipsam sequere rationem. hãncq; idẽ Tyrius alibi rationem artem dicit, [m] & simile obsequium animę ab illa ferri, ac parturientibus ab obstetricibus: vt enim hæ eruditas adhibent manus, suscipiunt fœtũ, dolores mulcent, maturum partum in lucẽ educunt, puerperæ discutiunt periculum, similiter ratio prægnantem animum doloribúsve plenum obstetricatur. In quibus plurimi vel obstetricis imperitia, vel dolorum vehementia, vel etiã ignauia seminis, abortum emittunt: pauci admodum raríq; animi absolutè pariunt. Ex quibus si suscipitur proles, ea nimirũ legitima integráq; est, & patrem apertissimè testatur. Proinde animi cõceptio dicitur mens, dolores sensus, partus reminiscentia: animósq; omnes intellige natura concipere, sensu sustinere dolores, párere ratione. Cúmque ad hanc vsq; discursus peruenit, iam incipit anima apud seipsam spatiari: hęc enim illi propria

est

k Tomo 1. lib. 1 de vsu partium ca. 3. & 4.

l sermo. 1.

m sermo. 12.

est ex Dei dono cõcessa. Vnde summis viribus eniti debemus, vt nos totos ipsius cẽsuræ subdamus, & liberè eam in nos imperare permittamus: statim enim illa nos ad altiora subducet, vehiculo à mente diuina illustrato, & veluti quodam curru igneo Eliæ, in cœlestia, & superiora nos transferet Sic & Seneca,[n] Si vis, inquit, tibi omnia subiicere, subiice te rationi: multos reges, si ratio te rexerit: ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas. Sícque affatus Socrates Critonem, Ego nõ modò nunc, sed semper talis esse percupio, qui nulli quidem meorum magis parendum esse, quàm rationi existimem, quæ consultanti mihi optima videatur, vt annotauit Theodoritus.[o] Et Plato,[p] Ego, inquit, nũc tantùm hoc magnus sum duntaxat, quòd meipsum præsto rationi meç obedientem. Obseruauit & illud summo ingenio imperator Anton. Pius, vt omnium quæ gessit in senatu, & per edicta, rationẽ reddiderit, vt author est Iul. Capitolinus.[q] Atq; Deus omnium conditor nihil nõ ratione prouidit, disposuit, & ordinauit, nihil nõ ratione tractari intelligíque voluit, vt scribit Tertullianus[r] & veræ filiæ rationis scientiæ sunt & virtutes, vt scribit Philo Iudæus.[s] Et ideo si scientiæ non possint rationem &

n *li. 5. epist. & epistola. 37.*

o *li. 1. de cũratione Græcarum affectio.*

p *epist. 7. ad Dionys.*

q *in eius vita.*

r *Tomo 2. li. de pœnit.*

s *li de gigãtib. 10. no.*

matrem demonstrare, statim mihi sunt suspectæ: tantò ampliùs consuetudines vulgares & sine ratione. Pars namque est illa irrationalis muliebris in anima, virilis autem ratio. Nã, vt admonet Philo Iudæus, t videtur satis manifestè docere scriptura, quòd cõsuetudines magis mulieribus quã viris curæ sint, & per verba Racholis mirantis sola sensibilia: sic enim patrem suum alloquitur, Ne molestè feras domine: non possum tibi assurgere, quia iuxta cõsuetudinem mulierum mihi est. Ergo mulierũ est sequi vulgares consuetudines. Certum est enim cõsuetudinem pertinere ad infirmiores effœminatioresve animas: quãdoquidem virilis, robustæ, veréque masculæ rationis officium est, naturã ducem sequi. Nemo est etiam qui ignoret Iurisconsultos Romanorum, & aliarum gentium nomothetas, alias leges neq; iubere nec recipere, quàm rationi coniunctas, vel quæ fulciri ea possint. Et ita Paulus v rationem naturalem vocat, legem quandam, & secundũ eam & legitimam liberis in bonis parentũ, etiam damnatorum, lege ciuili concedendam: quódque ratio naturalis inter omnes gentes cõstituit, Ius gentium dicitur, quasi quo iure omnes gentes vtãtur, apud Iustinianum, x & Caium, y vt ratio illa separat ius

t Tomo 2. l.v de temu leci.21.1.

v in l. cum ratio. l 8. de bon. dãnat. lib. 48. π. tit. 20.

x §. quod verò de iure natu. gẽ. & ciu. li. 1. Instit. iur. ciuil. tit. 2.

y in l. omnes populi. l. 9 de iust. & iustit. 1. π. ti. 1.

ius gentium à iure naturali, quòd naturale ius ſine ratione obſeruetur, & ideo commune ſit brutis, quæ rationis expertia ſunt: hoc autem gẽtium, proprium humanæ ſit naturæ, quæ ratione vtitur Vlpiano teſte,[z] vt ratio legem commendet.[a] Et D. Hieron. Nec putemus in verbis ſcripturarum eſſe Euangelium, ſed in ſenſu: non in ſuperficie, ſed in medulla, non in ſermonũ foliis, ſed in radice rationis.[b] Qua in parte nullus eſt, qui noſtram artem magnã nõ admiretur, vel potiùs Deum eius principẽ: cùm ea tot rationes, vt vix quis earũ multitudinẽ non minùs quàm ſolis radios ferat, doceantur, vt etiã per ſe vera his adhuc clariori face illuminentur. Et ideo Hebręi, præcipuè Rabbini, vocant rationẽ טעם tagnam, id eſt, guſtum, ſaporem, velut rerũ condimẽtum. Et forſan apud Latinos ratio dicta, quaſi aliquid ratum, & firmum exhibens: vt non immeritò Cicero[c] dicat, rationem eſſe cauſam quæ demonſtrat verũ eſſe id quod intẽdimus breui ſubiectione. Porrò cùm hîc pręſtantiſſima incipiat gloria hominis, nempe in optima ratione prębenda, cauendum ne ſub ſpecie rationis quædam à ratione aliena ſerpant, dum minor interdum rationis effectus vtiliori, & maiori præponitur: vel, vt clariùs loquar,

z in li. j. §. fin. de inſt. & iure.

a in cano. cõſuetudo. 1. diſt.

b refertur in canon. Marcio. 1. q. 1. in decre. Gratia.

c r ad Heren.

minor ratio maiori anteponitur, in eo nãque peccatur, & plerumque immedicabiliter. Nam, vt scribit Euripides,[d] & Theodoritus,[e] *ὁ δ' ἄδικος λόγος νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν*, id est, iniqua ratio existentibus morbis in ipsa, pharmacis eget bonis. Ratio etenim, vt scribit Marcil. Ficinus,[f] cùm inter intellectum & opinionem media sit, quoties ad inferiora se deiicit, opinionis refertur erroribus, & diuina cogitare desistit: cùm verò ad mentem sui ducem conuertitur, diuinorum cognitionem haurit, quam proprio nomine in mente sapientiam, in ratione reminiscentiam Plato nominat. Et Cicero,[g] cùm adoleuit, perfectam sapientiã dici ait: & hac nihil in Deo, nihil in homine melius, eámque cum Deo hominem, si recta sit, societatẽ habere. Accedit D. Cyrillus Archiepiscop⁹, & Patriarcha Alexand. [h] Humana mens, inquit, si quieta fuerit & secum habitans, atq; phãtasiis friuolis, & abominabilibus abscedere solita, acutè & perspicuè perspiciet, citráq; errorem, rerũ cognitionẽ percipiet: quòd si perturbationib⁹ crassior facta fuerit, nũquam diuinam pulchritudinem contuebitur, & in his quę magis terrena sunt residebit, similis passerculis complutis madefactione à subuolando prohibitis. Omnésq; ferè

d in Phœnissis.
e lib. 1. de curat. Græ. affectio.
f in Epito. Theaeteti.
g 2. de ll.
h Tomo 2. l. 1. dialogorum de sancti. Trinit.

ferè Platonici dicũt, animum noſtrũ, quaſi quoddam tetrachordum, intellectu, ratione, phantaſia, ac ſenſibus conſtare: intellectum, diuinũ, in quo nihil eſt niſi ſimplex ac purum ac vniforme: imaginationem & ſenſus, mortales partes eſſe, proinde mutationibus, varietatibúſq; refertas. Mediã, rationem, propriam humanæ naturæ, quã habere arbitrium anceps dicunt inclinandi & ad mortalia, & ad diuina. Vnde ſi ratio, veluti in lyra neruus qui dicitur meſe, cũ diuina parte ſe temperauerit, admirabiles morũ cõcẽtus, ſimplices videlicet, graues, decoros creabit: ſin ſe cõſociauerit cũ mortalibus, varios, molles, indecoros pariet. Hac in ſede nos Chriſtianè ponimus, arbitrium liberum. nã & vt ſcribit Ariſto.[i] in ratione ponunt duas partes, τὸ ἐπιστημονικὸν, καὶ τὸ λογιστικὸν, vim ſciendi, & vim ratiocinandi, καὶ τὸ βουλεύεσθαι, καὶ λογίζεσθαι ταυτὸν. i. & idem conſultare & ratiocinari: eſſe demum in conſultatione electioni locum, quódque ſi electio ſit ſtudioſa, appetitum rectum eſſe, & rationem verã. Et illam rationẽ id dictare, appetitum autem perſequi, & hinc mẽtem & veritatem ſequi actiuam: quod poſt conſultationem fit. nam ante actionem, ſicut in vtramque partem conſultatio arguebat negotium declinare

i li. 4. Ethico. c. 1. & 2.

 poſſe,

posse, sic & actionem posse in vtramq; partem vergere demonstratur: οὐδεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν, nemo enim, inquit, consulit de rebus quæ aliter se habere nequeunt. Sic & Nemesius [k] ostendit reipsa non posse actiones aliquas aliis, quàm hominis voluntati adscribi: sicuti turpes vel iniquas actiones, quæ nec necessitati tribuuntur, eo quòd quæ illius necessitatis sunt, semper eodem modo se habēt: nec fato, quia eius actiones sunt necessariç, non cōtingentes: minùs Deo, quia nihil turpe, & iniustè agit: nec naturæ, quia eius opera sunt animalia, stirpes: neq; fortunæ, quia eius ratæ sunt præter expectationem hominum actiones: neque casui, quia casus est euentus inanimatorum aut bestiarum, vt per consequens principium suorum operum homo. addit, ἔτι εἰ μηδεμιᾶς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι, deinde si nulli' actionis homo principium est, frustra possidet vim consultandi. Sed & Epictetus dicebat nostra esse, & in nobis, opinionem, conatum, appetitum, declinationem, & nostra opera: eáque, vt omnia quæ in nobis sunt, esse natura libera, vt scribit Arrianus. [l] Et Cebes [m] hominem in biuio positum describit virtutis & vitij: in eiúsque potestate quam velit viam

k lib. περὶ φύσεως ἀνθρώπου, de natu. homi. ca. 39.

l in Enchiridio Epicteti. c. 1.

m in pinace, vel tabula.

inire

ingredi. Hæcque eadem ſentit Pythagoras per literam bicornem. Hoc & ſuadet voluntatis liber motus: ex motu autem animæ & voluntatis, actiones vtriuſq; & corporis & animæ: vnde & neceſſariò concludamus oportet & ipſas actiones liberas. Faſſus & id Lucretius, n

n *lib. 2. de rer. natur. ver. 257.*

Vnde eſt hæc, inquam, fatis auulſa voluptas,
Per quam progredimur, quò ducit quæque voluntas:
Declinamus item motus, nec tempore certo,
Nec regione loci certa, ſed vbi ipſa tulit mens?
Nam dubio procul his rebus ſua cuique voluntas
Principium dat, & hinc motus per membra rigantur.

Et paulò pòſt.

Vt videas initium motus à corde creari,
Ex animáque voluntate id procedere primùm,
Inde dari porrò per totum corpus & artus.
Nec ſimile eſt, vt cùm impulſi concedimus ictu
Viribus alterius magnis, magnóque coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perſpiciunt nobis inuitis ire, rapique
Donec eam refrænauit per membra voluntas.
Iamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellat, & multos cogat procedere ſæpe.
Præcipitéſque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contrà pugnare, obſtaréque poſſit:
Cuius ad arbitrium quodque copia materiai

 Cogi

Cogitur interdum flecti per membra, per artus,
Et congesta refrænatur, retróque recidit.

Omitto quæ Plato, Plutar. Arist. Proclus, Iamblichus, & alij de hac libertate voluntatis dixerũt. Prętereo & iurisprudẽtię Cęsareæ, & Pontificiæ authoritatem, qua cõstat & negotia ex voluntate tãtùm libera, non coacta, metúve impellente facta, rata tantùm esse. Item & delicta tantùm voluntaria puniri, & alia, quæ, cùm de voluntate agemus, Deo iuuante explicabimus. Sufficiat in præsentiarum rationem homini à Deo datam, vt in vtramque partem bonam & malá itinere proposito, & proposita vita & morte, quod bonum est eligat. Sic enim & Sibylla scribit, [o] *αὐτὸς ὁδοὺς προέθηκε δύο, ζωῆς θανάτου τε: καὶ γνώμην προέθηκ' ἀγαθὴν ζωὴν προελέσθαι. αὐτὸς δ' ἐς θάνατον, καὶ πῦρ αἰώνιον ἔρριψε. εἰκὼν ἔστ' ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα*, id est, Ipse, scilicet Deus, duas vias proposuit, vitæ & mortis: & proposuit ex scientia eligere vitam bonam, sed ipse in mortem & ignem æternum se coniecit. imago mea est homo rectam rationem habens. Homo quippe rationalis, inquit Irenæus, [p] & per hoc similis Deo, liber in arbitrio factus & suæ potestatis, ipse sibi causa est, vt aliquãdo quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter & iustè condemnabitur,

o li. 8. oraculo. apud Castellio. versi. p. 225.

p li. 4. contra hæreses. c. 9.

bitur, quoniam rationabilis factus, amisit veram rationem, & irrationabiliter viuens aduersatus est iustitiæ Dei, tradēs se omni terreno spiritui, & omnibus seruiēs voluptatibus, quēadmodum propheta ait, Homo cùm in honore esset, cōparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Et rursum q non natura alios bonos alios malos creatos esse dicit, sed omnes cum libero arbitrio eligendi boni, & non tantùm in actibus, sed etiam in fide. Sed & beatus Cyprianus, r Vitia affectus carnis propriè animæ sunt, quæ sentit, & mouet, & viuit: cui imputatur peccatum, quia ipsi datum est arbitrium & iudicium & scientia & potentia, per quæ possit improbare malum, & eligere bonum. Et rursum idem, s Credendi & non credendi potestas, libertásque in arbitrio posita est. Ecce, dedi ante faciem tuam, vitam & mortem, ait Dominus, bonum & malum: elige vitam, & viues. t Et Epiphanius v contra Pharisæos, qui fatum ponebāt, disputās ait, Omnibus manifestum est, clarúmq; , ac minimè ambiguum, quòd liberum arbitrium exhibuit nobis Deus per seipsum locutus, Si volueritis & nolueritis. Quare circa hominē est bona operari, aut malas res appetere. Adde Tertullianum, x qui & nos & Adamum ipsum

q c. 72. eiusd. libri.

r in prologū sermo. 2. tomi.

s lib. 3. ad Quirinū, c. 52.

t Deuteron. cap. 30. d. ver. 19. Tomo 1. li. 1. cōtra hære. hære 16.

x li. exhortat. ad castit. tomo 1.

ipsum propria & libera voluntate peccare ostendit, Deíque bonæ voluntati & preceptis obsistere, nec diabolum voluntatẽ delinquẽdi, sed materiam subministrare. Docet & latissimè alibi y liberum & sui arbitrij, & suę potestatis. Inuenio, inquit, hominem à Deo institutum, nullam imaginem & similitudinem Dei in eo animaduertẽs, quàm eiusmodi status formã. Accedit huic D. Bernardi celebre dictum, z Arbitrij libertas, inquit, hæc est, diuinũ quiddã præfulgens in anima tãquam gemma in auro: ex hac namq; inest illi inter bonum & malum, necnon inter vitam & mortem, sed & nihilominus inter lucem & tenebras, & agnitio iudicij, & optio eligendi, & si quæ sint alia quæ similiter circa habitum animi sese è regione respicere videãtur. Nihilominus inter ipsa censor animus diiudicat ac discernit. Is arbiter, is animę oculus. Sicut arbiter in discernendo, ita in eligendo liber. Vnde & liberum nominatur arbitriũ, quòd liceat versari in his pro arbitrio voluntatis: inde homo ad promerendum potens. omne enim quod feceris bonum malúmve, quod quidem non facere liberũ sit, meritò ad meritum reputatur. Cõsentiunt his antiqui sacri patres omnes, quorũ ego alibi plusquam cẽtum testimonia collegi: nempe

y lib. 2. aduer. Marcio. & lib. de trinitate.

z sermo 81. super cant. canticorum.

nempe Augustini, Ambrosij, Rabani, Hilarij, Hieronymi, Basilij Magni, vtriusque Cyrilli & Hierosolymitani, & Alexandrini, Chrysostomi, Albini, & aliorum: qui multis rationibus adstruunt nobis inditum, vt possimus liberè vel ad malũ declinare, vel bonũ nobis gratia diuina sine nostra opera oblatum persequi: nunquam enim Deus, eo quòd nulli inuidus, suã gratiam volẽtibus operari benè, subtrahit, sed infinitis occasionibus nobis arripiẽdam exhibet. Nam & quòd possimus per liberã potestatem malas nobis subiicere cogitationes, voluntatésque, id Deo acceptum ferendum est, sicuti & quòd simus, & quòd potiùs homines quàm bruta simus, quódque rationis capaces facti. Deus enim ab initio, vt scribitur in Ecclesiast. [i] constituit hominem, & reliquit eum in manu consilij sui. Adiecit mandata, & præcepta sua, si volueris mandata seruare, conseruabunt te. Apposui tibi ignem, & aquam: ad quod volueris porrige manum. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. Quæ verba non tantùm ad Adamum dirigũtur, (in cuius persona quidã impiè & hostiliter erga hominis naturam, cõtendunt sublatam libertatẽ arbitrij ad bonũ) sed & ad reliquos homines:

[i] *Eccl. c.15. c.ver.14.& sequent.*

nes: ſiquidem ibi loquitur generaliter author,& de preſentibus hominibus,cùm ait indefinitè, Ante hominem mors, &c. Indefinita autem propoſitio tãtùm effert, quãtùm vniuerſalis: vniuerſalem autẽ omnes cõtinere, nemo ambigit. Deinde adiicit textus, Appoſui tibi ignem & aquam: ad quod volueris porrige manum. Scribit tibi, non Adamo,& te habere poteſtatem etiam bona accipiendi indicat etiam poſt lapſum Adami: quod multis cõfirmare poſſem, vel verbo Dei, qui ad Cain poſt lapſum Adami [a] ait, Nónne ſi bene egeris, recipies: ſin autem malè, ſtatim in foribus peccatũ tuũ aderit: ſed ſub te erit appetitus illius, & tu dominaberis illius? Quid eſt, ſub te erit appetitus illius, quàm quod peccandi vel nõ peccandi libertas in nobis ſit, & nobis ſubditos eſſe peccandi appetitus? Referta ſunt ſacra biblia teſtimoniis aliis, quibus Deus ſemper inculcat, Si timueritis Dominũ, & voluntatẽ eius volueritis facere, bona terræ comederis: ſi nolueritis, &c. [b] Et rurſum, Quoties volui congregare vos,& noluiſtis. [c] Et rurſum, [d] Ego adſto, inquit Dominus, ad oſtium,& pulſo: ſi quis aperuerit,&c. in ſimilibus, in quibus Deus nullos ad bona cogit poteſtate ordinaria, ſed voluntates hominum liberas exigit & allicit,

a Geneſ. c. cap. 4. 1. ver. 7.

b Deut. 30. 31. 1. Reg. 12. Ieſaia. 1. cũ ſinalib.

c Lucæ. 15.

d Apoc. 3.

cit, vt voluntati suæ liberè cooperantes, aliquid nostri addamus, vnde nostra obediẽtia & gratitudo illucescat & colligatur, mercésque adiiciatur. Nam, vt inquit D. Paulus, e Si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volẽs hoc ago, mercedem habeo. Sed & extra potestatem inditam, alius modus traditus bene agendi per gratiam nobis in baptismo inditam. Et quanquã multa sint, quæ obnubilent in arbitrio libero electionem, non ideo tamen minùs est arbitrium. Et si non per se validũ, vt priùs in Adamo: meliúsque dixissent qui illud negant, faciliùs deceptioni obnoxium, potiùs quàm sublatum. Nam ratione peccati, & à lapsu prioris parentis verum certè est quibusdã qualitatibus eum fuisse obtenebratum, & ea ratione non tale quale priùs, & ideo infirmum, cùm non acumine prçualeat iudicãdi: verùm eadem est substãtia eius quod nũc est post peccatum, ac priùs, sed in executione electionis, infirma, & debilis vis etiam post baptismum: non secùs ac in homine, qui etsi à morbo soluatur, & sanus sit & curatus, nihilominus tamen membra, quamuis functionem eãdem, ac ante morbum habeant, non tamen eam vsque adeò

e 1. Cor. c. 9. ver. 16.

habent

habent vt priùs validam. Notanda namque ſunt quatuor tempora in libero arbitrio, in quibus exequendi & operandi voluntas gradus accipit. primum fuit tempus ante peccatum, in quo ad bonum, hominē nihil impediebat, ad malū verò nihil impellebat: non enim habuit in illo ſtatu homo infirmitatem ad mali declinationem: habuit autem adiutoriū ad bonū agēdum, nempe legē & prohibitionem Dei, & intellectum non obſcuratū, vt tunc ſine errore ratio diiudicare, & voluntas ſine difficultate bonū appetere potuerit. Aliud tempus poſt lapſum, & ante reparationē gratiæ deperditæ, cuius ſtatu hominis arbitriū premebatur, & vincebatur à concupiſcentia, & infirmitatē habebat in malū, ſed nō adiutorium ad bonum, ſcilicet gratiā: ægréq; liberum arbitrium bonū exequebatur. Tertium tēpus, poſt reparationē gratiæ, oblatione facta domini noſtri IESV CHRISTI, & applicatione eius mortis per ſanctum lauacrum regenerationis: in quo quidem ſtatu arbitrium premitur, & oppugnatur à concupiſcentia, ſed non expugnatur vel vincitur niſi voluntate: habens quidem illam infirmitatem in malum, ſed habens adiutorium auxiliúmve eximium in bonum, nempe gratiam Dei. Sic habens liber-

tatem vt poſſit peccare ſuadente infirmitate, quæ à peccati radice nobis relicta eſt, & nõ poſſit peccare ſaltem ad mortem propter auxilium gratię iuuans. Adhuc tamen homo libertatẽ vt non poſſit omnino peccare non recepit: eo quòd infirmitas quę à peccato à parente primo nobis inuſta eſt, non planè ſublata eſt, etſi omnis morbus per ſanctum baptiſma à nobis fugatus ſit: cùm nec etiam plenè fruamur & integrè reſtitutione, qua Chriſtus nos ſufficienter natalibus reſtituit & ingenuitati, quam habebat protopater Adã: oportet enim corpus hoc mortale induere immortalitatẽ, & corruptibile incorruptionẽ. Quod fieri nequaquã poteſt ordine iuſtitię Dei, niſi priùs ſoluerimus debitũ & ſatisfecerimus ſententię Dei, qua dictũ, Morte morieris[f]. Et rurſũ, ſtatutum eſt hominibus ſemel mori. poſtea namque, quia diſpoſiti erimus ad ſuſcipiendam plenam gratiam nobis à Chriſti paſſione & gratia quæſitam, & tũc ab infirmitate peccandi liberabimur, qua & reſtituti erimus meliori paradiſo, quàm quo fuerit Adã priuatus: & à terra hac peregrinationis, Dei beneficio reſtituemur ſtatui innocentiæ & naturę impeccabili: & hinc gratia cõſummata, & bono aſſecuto, deſinet illa infirmitas peccãdi. Et per con-

f Gene. 2.

S ſequens

ſequens omne peccatum, voluntate firmata ad bonum liberè agendum, & erit tunc æternum & ſine fine. Quartum tẽpus ſtatus libertatis arbitrij ad bonum tantũ, gratia, liberalitate, & beneficio Dei, quod velit & dignetur nobis elargiri Deus. Interim tamẽ quandiu in hac mortali vita peregrinamur, eniti debem⁹ omni ſtudio, ne liberi arbitrij electio ſiue ratio intercipiatur in nobis: & ne aurum pretioſum tenebris affectionum, crapulæ, inuidiæ, odij, commodi proprij, & philautiæ caligine obſcuretur: caueatur præceps iudicium. Et vt omnia ſemel admoneam ſufficienter, ad Deum tanquam ad polare ſydus arcticum immobile dirigantur: omnia in illius volũtate, honore, & gloria veluti aurũ in lapide Lydio probentur. nam quæ illi conſentiunt & placent, quæ illius authoritate fulciuntur, quæve ad illum vt finem, veluti ad ſummum bonum proſpiciunt, certè omnino ſequenda ſunt tanquã ab errore omni aliena: contraria fugiẽda, omittenda, & cauẽda. Accedit huic rationi poſtremus gradus, nempe mens vel intellectus, ex defæcatione vel purificatione cogitationum & rationis naſcens. Incerta hæc nobis interdum, quia rationem contingit aberrare ab optima ſuppoſitione, & ſimiles per mores

duci,

duci, cùm tamē certa mens sit, vtraq; autē naturæ finis, vt scribit Aristoteles g. hæc mēs sicut corporearū rerum notitias per sensus colligit corporis, sic incorporearum rerum per semetipsam, vt scribit D. Aug. h hanc Deus nobiscum nasci non voluit, sed adipiscēdam proposuit. Nam quemadmodum Mercurius Trimeg. scribit i, ratiocinationem quidem vel rationē singulis hominibus Deus impartituit, mentem verò nequaquam. Non quòd inuiderit, quibus nec vtique inuidet, (liuor quippe ab eo nō prouenit) sed quoniā voluit eā in medio, tanquam certamen prçmiúmque animarū proponere. Et Demosthenes k, mentē, quç humanarum rerum moderatrix est, rectè sola philosophia erudiri & exerceri dicit: quia ab ea suscipit exercitia officij sui, quod versatur in dicendo & deliberādo. Et quēadmodū gradus inferiores intellectus & mēs illustrat, sic etiam & rationem: & quo magis ratio, illius habet lumen, eo certior: dictúmque est illā gigni in animæ solo intellectu ab Aristotele, l quia, vt ait Epicharm⁹, *νῦς ὁράει καὶ νῦς ἀκούει, τὰ δ' ἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά*, id est, mens videt, mens audit, reliqua sunt surda cæcáq;, vt scribit Theodoritus m. Et quamuis sensus quasdam facultates peculiares habere videātur, mens ta-

g *lib. 7. Politic. c. 15.*

h *lib. 1. de Trinita. c. 3.*

i *in Pimādro, serm. 4.*

k *in oratio. amato. si quidem ea Demosthenis est.*

l *li. 1. magno. mora. c. 1.*

m *lib. 1. de curat. Græca. affectio.*

men prodest,ornat,& denique vincit,præstat,imperat,ex sentẽtia Plutar. [n] Et Plato [o] mẽtẽ,& sapientiã purissima esse nomina dixit:& mentẽ vel esse veritatem, vel simillimam veritati. Atq; Anaxagoras,teste eodem Platone [p], voluit τὸ δίκαιον, id est, iustũ, esse illam mentem dominam suapte natura,nec alicui mixtam,quæ omnia exornat, & per omnia penetrat:quod & scribit Aristoteles [q]. Vocat & mentẽ Philo Iudæus [r] caput animę:quod Aristot.[s] explicat, dum finem putat post scientiam , neque eã perfici quin sciẽtia præcedat.quod fit,inquit, quia iuuenes scientiam non habẽt , seriùs illis mens contingat, & in senectute mens perficiatur. Est namque animi princeps, & quod est præstantissimum & perfectius,vt Cicero annotauit [t]:& ideò , ipso eodẽ Cicerone teste, [v] philosophi Peripatetici & Academici mentem volebant esse rerum iudicem , & solam censebant idoneam cui crederetur , quia sola cerneret id quod semper esset simplex,& vnius modi , & tale quale esset:hàncque illi ideam appellabant,iam antè ita à Platone appellatam: Hanc & intellectum propriè dixerũt philosophi,aut vim quæ potestatem formas suscipiẽdi à materia habet,vt scribit Alexãder Aphrodi[a].Itaque in hac definit hominis

[n] li. de fortu. vel de virt. Alex.
[o] li. 10. in Philebo, vel de summo bono.
[p] li. 23. in Cratylo, vel de recta nomin. ratione.
[q] 1. de anima. c. 2.
[r] li. de somniis. tomo 2.
[s] problema. sectio. 30. quæst. 4.
[t] 5. de finibus.
[v] li. 1. Aca. quæst.
[a] lib. de anima ca. de p[...]tasi.

nis facultas, éſtque mens ſummitas ſcalæ quæ innixa terræ eſt, vbi corporalium apprehenſiones, & gradus ex quibus cognitio ad cœlum vſque cōſcendit, vel ad portam cœli quæ eſt mens: nam per eam cœleſtia inquirimus. Cuius ſcalæ cognitionis typus fuit ſcala à Iacobo viſa [b]: per cuius gradus Angeli Dei ſunt aſcendẽtes & deſcendentes, id eſt, nuntij operū Dei, & notiones. Capiti eius ſcalę verè Deꝰ innixus, ad quem cùm notio peruenerit, homo ſupra ſe diuino quodam furore rapitur. Eſt autẽ furor ille diuinus, illuſtratio animæ, per quā Deus animam à ſuperis delapſam ad infera, ab inferis ad ſupera retrahit, idq; ordine graduum. Nam lapſus animæ ab ipſo rerum omnium principio, per quatuor ſummatim gradus efficitur, per mentem, rationem, opinionem, & naturā: quos cōcludunt, ſuperiùs ipſum vnum, inferius corpus. per hęc deſcendit anima, per hæc & aſcẽdit. Mens & multitudo quidem, ſed ſtabilis & ęterna: ratio, multitudo mobilis, ſed finita: opinio, multitudo mobilis infinita, ſed ſubſtantia punctíſque vnita: natura ſimiliter, niſi quòd per corporis pūcta diffunditur. Corpus autẽ infinita multitudo ſubiecta motui, & ſubſtantia punctíſque momẽtíſque diuiſa. Et ita ab illo vno, Deo

b *Gen.* 29.

nempe, deſcendit anima vſque ad infinita nobis numero:& rurſum lumine diuino ab infinitis & minimis ad vnũ rurſum aſcendit mentis ductu, vt explicat Marſil. Ficinus [c]. Dixerunt & aliqui diuinitate mẽtis cõmoti, ex ſuperabundanti maieſtatis fœcunditate mentẽ diuinã de ſe creaſſe hanc mentem, quæ *νοῦς* vocatur: qua patrem inſpicit ſimilitudinem ſeruare authoris, animã verò de ſe creare poſteriora reſpicientem: hinc rationem & eam mentem ex ſua natura præbere, & ſenſuum & prehẽſionis ſeminarium. Et ſic mẽtem vnam in omnibus partibus animæ, nõ ſecùs ac idẽ vnúſque vultus in pluribus ſpeculis ordine diſpoſitis, in quibus cùm omnia ſe continuis ſucceſſionibus generant per ordinẽ, diuerſis locis cõſpicitur. Atque ſi quis obſeruet diligẽtiùs, cognoſcet à ſummo Deo vſque ad vltimam rerum fæcem, vnam ſe mutuis vinclis religantem & nũquam interruptam conexionem eſſe. Hæcque eſt illa catena Homerica aurea, [d] de qua & ſcribit Macrobius [e]. Ea ratione forſan Cicero Dei naturam communicat & menti, ex qua omnia in corpore & anima illuſtrentur [f]. Et mentem ſubdit, in capite velut omnibus imperantem, ſenſibúſque vt miniſtris vtentem, eſſe poſitam. In hoc Ariſtoteli ſubſcribẽs, dum

c *in argumento ad 10. Platonis, vel de furore poetico.*

d *Iliad.* θ.

e *lib. 1. in ſomnium Scip. cap. 14.*

f *lib. 1. Tuſcul. quæſt.*

dum ait g, Restat igitur, vt mens sola extrinsecus accedat, eaque sola diuina sit: nihil enim cum ea cõmunicat actio corporalis. Sic functiones mentis & intellectus purę sunt & sine corpore: & quemadmodũ se habẽt sensibilia ad sensus, ita intelligibilia ad intellectum, vt ipse Aristo. annotauit alibi h, ídque cùm propriam functionem exercent. Nam aliàs illuminatione veritatis ad omnes extenditur gradus, & per illã docti solẽt semper altiora petere: mali verò inferorum specus intimos: meditantes autẽ inter extremos medij súsque déque per scalam feruntur, vt scribit Philo Iudæus. i In hac nusquam fundus: hæc, vt Deus mundi, parui mũdi domina. Deus in vtroque mundo mens agitat molem & toto se corpore miscet. Et mens diuina omnia regit, continet in omni parte, & nulli miscetur, vt aliquo contineatur: sic mens in suo paruo mũdo vbique & nullibi mixta & comprehensa. Quorum & aliam præstãtissimam proportionẽ Porphyrius libello insinuat, k dũ ait, ὁ θεὸς πανταχοῦ ὅτι οὐδαμοῦ· καὶ ὁ νοῦς πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ· καὶ ἡ ψυχὴ πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ. ἀλλ' ὁ θεὸς μὲν πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτὸν πάντων. αὐτοῦ δὲ ἐστι μόνον ὡς ἔστι καὶ ἐθέλει. νοῦς δὲ ἐν θεῷ μὲν πανταχοῦ τε, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτόν· καὶ ψυχὴ ἐν νῷ τε καὶ θεῷ παν-

g lib. 2. de nat. anima. c. 3.

h 3. de anima. c. 4.

i li. de somniis.

k in scripto τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν. in fi.

ταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ ἐν σώματι· σῶμα δὲ καὶ ἐν ψυχῇ, καὶ ἐν νῷ καὶ ἐν θεῷ· καὶ ὡς πάντα τὰ ὄντα καὶ μὴ ὄντα ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν θεῷ, καὶ οὐκ αὐτὸς τὰ ὄντα καὶ οὐκ ὄντα, καὶ ἐν αὐτοῖς. εἰ μὲν γὰρ μόνον ἦν πανταχοῦ, αὐτὸς ἂν ἦν τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν· ἐπεὶ δὲ καὶ οὐδαμοῦ, τὰ πάντα γίνεται δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, ὅτι πανταχοῦ ἐκεῖνος· ἕτερα δὲ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς οὐδαμοῦ. οὕτω καὶ νοῦς πανταχοῦ ὢν καὶ οὐδαμοῦ, αἴτιος ψυχῶν καὶ τῶν μετ' αὐτὰς, καὶ οὐκ αὐτὸς ψυχὴ οὔτε μετὰ ψυχὴν, οὐδὲ ἐν τούτοις· ὅτι οὐκ ἦν μόνον πανταχοῦ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ. καὶ ἡ ψυχὴ οὐ σῶμα οὔτε ἐν σώματι, ἀλλὰ αἰτία σώματος· ὅτι πανταχοῦ οὖσα τοῦ σώματος, ἐστὶ οὐδαμοῦ. καὶ ἔστι γε ἡ πρόοδος τοῦ παντὸς, εἰς τὸ μήτε πανταχοῦ ἅμα· μήτε μηδαμοῦ εἶναι δυνάμενον, ἀλλὰ ἀνὰ μέρος ἑκατέρων μετέχον.

id est, Deus vbique est, quia nullibi esse intelligitur: mēs vbique, quia nullibi esse intelligitur: & anima vbique, quia & nullibi esse intelligitur. Sed Deus quidē vbique, & nullibi eorum omnium quæ sunt post ipsum: nam ipsius solum est, vt sit vt voluerit. Mēs quidem in Deo vbique est, & nullibi in his quæ sunt post ipsum: & anima in mēte & Deo vbique, & nullibi in corpore. corpus autem & in anima & in Deo & in mente: omnia namque cùm entia tum non entia ex Deo sunt & in Deo, & tamen ipse non est existentia, vel non existentia, nec in ipsis. Siquidem quia ipse est vbique, erit

vtique

vtique omnia & in omnibus:poſtquã autẽ & nullibi eſt,omnia erunt per ipſum & in ipſo,quia vbiq; ipſe:diuerſa autẽ ab ipſo, quia ipſe in nullo.Sic & mens vbique exiſtẽs & nullibi,cauſa eſt animarũ & animas, ſequentium,& tamẽ nõ ipſa anima,neque poſt animam, neque in ipſis : eo quòd non ſolùm ſit vbique eorũ quę poſt ipſam, ſcilicet mentem ,ſed & nullibi. Et anima nec corpus nec in corpore, ſed cauſa corporis,quoniam vbique in corpore exiſtẽs alicubi non eſt. Et denique proceſſus vniuerſi in illud deſinit,quòd neq; vbique ſimul neque nullibi eſſe valet,ſed pro parte diuerſorum participat.Hactenus Porphyrius, cui ex noſtra familia alia quamplurima ſubnectere poſſem : verùm iſta de mẽte dicta ſufficient pro explicatione gradus vltimi. Nam forſan de intellectu & de mente dicemus alibi quæ deſiderantur à curioſis,nempe qua in parte corporis mẽs vel pars animæ præcipua ſit,item phãtaſia & cogitatio:quæ nunc tractatio longè abeſſe ab inſtituto noſtro videtur,nempe vbi de cognitionis gradu ſummo agimus.Illud tamẽ in ſumma nõ alienũ erit annotare,quædam ex mediis inferioribus,nempe ſenſibus,mẽtem noſſe: quædam etiam per ſe ſine ijs,vt intellectualia. Vnde breuiter

colligo ſenſum maximè ab intellectu abeſſe, & erraſſe eos qui eadē exiſtimarūt: niſi quòd accidentaliter homini ob meliorem corporis diſpoſitionem ſupra animalia adueniſſe dicebant. De quibus D. Thomas l, qui illud improbat quinque rationibus m.

l in 4. diſt. 44.q.1.art.1
m li. 2. cōtra gentil. c.66.

Primò, quia animalia certas actiones ex ſenſibus habeant, nullas tamen ex intellectu: ideo ſimilia ſemper faciunt, vt ſemper eodem modo hirundo nidum.

Secundò, ſenſus cognitio eſt indiuiduorum, potentia ſenſitiua recipiente formas indiuiduales: intellectus autē vniuerſaliū.

Tertiò, ſenſus cognitio tantùm extendit ſe ad corporalia, ſine quibus nihil cognoſcit: intellect⁹ incorporalia cognoſcit, ſicut ſapientiam, veritatē, relationes rerū.

Quartò, null⁹ ſenſus cognoſcit ſeipſum nec ſuam operationem: viſus non videt ſeipſum, nec videt ſe videre: ſed hoc ſuperioris potentiæ eſt, vt probatur lib. 2. de anima. Intellectus autem cognoſcit ſeipſum & ſe intelligere.

Quintò, ſenſus corrumpitur ab excellētia ſenſibili: intellectus autem nō corrumpitur ab intelligibili: quinimo qui intelligit maiora, poteſt poſtmodū minora intelligere. Hactenus D. Thomas. Igitur à Deo infuſa

infuſa

infusa vltra hanc mētem non progreditur natura humana. Verùm in hac vltima intelligētia participat cū Angelis creaturis intellectualibus, & cum ipso Deo. Vnde & mens vocata est puritas, & כתר catar, id est corona numerationum vel Sephiroth: sic enim Abraham in lib. Sephiroth putat per illas, ni fallor, numerationes & Sephiroth nouem perueniri ad decimam Sephiroth, id est, rerum authorem, dum scribit עשר ספירות בלימה ולא ט: י ולא א: חבן בחכמה ו הכם כבצח: בהון בחם וחקור מחם וחעמד דקר על בורין והשב יוצר מכונו: id est, decē sunt numerationes prçter quid (id est, sine re ipsa) decem & non nouem, decem & non vndecim. Intellige in sapiētia, & sape in intellectu: inuestiga in eis, & proba in eis, & statue rem super puritates suas, & repone creatori locum suum. Et Rabi Isaac bē Schola in cōmētariis Theilim siue Psalmorum, [n] Interiorem hanc, inquit, proprietatem intelligentiæ plures dixerunt, & qui enumerarunt proprietates posuerunt tanquam principem sapientiā, & principiū numeri omnis. Hæc sapientia est Deus: alij nominauerūt eam coronam, quòd singulæ proprietates coronentur ab illa, & illa à singulis: alij nominauerunt eā ain אק, quòd nullus sit qui eam imaginatione

[n] *Super versū Psalmi. 111. principium sapientiæ timor Domini.*

natione apprehendere poſſit:eſt namq; ſolo intellectu attingibilis. Et huc alludit quod dictum eſt מאין יבוא meain Iabo,&c. vnde veniet auxilium meum à Domino. meain ſiquidē ſignificare videtur quiddā incorporeum,abſtractum,ſecretum, & intelligibile : & ſi fueris fortunatus in dictis meis,ſecreta montium altiſſimorum ſcies, quoniā hæc proprietas eſt veluti lux, qua coronantur omnes aliæ proprietates invia lucis.Sic ſtatuerūt certè ſed abſtruſè ſapiētes Iudęorum mekubalim ſiue Cabaliſtæ, dicti Iudæis חכמי האמת,ſapientes veritatis. Et vt abſtruſiora illorū communicē, ij tres numerationes ſupremas , in noſtro ſchemate tres gradus vltimi,iuncto numine Dei, qui omnia fouet,adnixus vt diximꝰ eſt ſummitati ſcalę,dixerūt tres luces: de quibus ſic ſcribit,רבי האי גאון שלושה אודות הם : אור קדמון אור צח אור שצח צח ועים־כל־זה הכל אלוה אחר אין שם רבוי חלילה והם בראש הספירות,id eſt,tres luces ſunt,lux orientalis, lux clara,lux clarificata vel purificata. Et cum omnibus his & omnium Deus vnus.nec eſt ibi multiplicitas:abſit enim hoc.Et hæ ſunt in capite Sephiroth.Scio ego quoque quoſdam Rabinorum, potiſſimùm neotericorum,myſterium etiam triū Sephiroth poſtremorum

rum

retuliſſe ad ſanctiſſimam vnius diuinitatis trinitatem, & ad ſubſtantiæ vnitatẽ: ídque perquam optimè, vt cum illis & ego ſentiam. Cæterùm & nobis idipſum conuenire non eſt ambigendum aliquo modo, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei à Deo facti ſumus, & in anima gerim⁹ ipſius prototypi trinitatis ſimilitudinem. Nam ſicuti in Geneſ. cap. 1. ſuper verba בראשית ברא אלהים bereſci bara elohim, per אלהים elohim intelligunt tres proprietates quas vocãt מרות midoth, nẽpe patrem, filium & ſpiritum ſanctum: ſic in anima per imaginem אלהים intelligũt memoriam, intelligentiam, & voluntatem, vt & authores etiã noſtri. Sed & legimus in vaïkra rabbá. ſuper cap. 4. Leuit. & in midras tehilim ita:

רבונן אמרי מה הנפש ממלאה את אגוף כן
הקרוש ברוק-הוא סובר את העולם:מה
נפש יחירה בגוף כן הקרוט ברוק הוא יחיה
בעולם :ומת הכפש או כלה יאינה שותח כן
הקרוש ברוק הוא אוכו אוכל ואינו שותה:
ומה הנפש טהורה בגוף כן הקבה שהוא
למעלה מעולם : מה הנפש רואה ואינה
נראית כן הקבה רואת ואינו נראה: אמר
רויד טבא הנפש שיש בה כל חמידות הללו
ותהלל לחקבה שיש בו כל המידות הללו

id eſt, magiſtri dixerunt. Quemadmodum anima replet corpus, ita Deus ſanctus be-

aedi

nedictus ipse replet & sustinet mundum. Sicut anima vnica in corpore, sic sanctus benedictus ille vnicus in mundo. Et sicut anima non comedit nec bibit, sic nec Deus benedictus ipse non manducat nec bibit. Et sicut anima ponitur pura in corpore, sic Deus qui est ipse ęternitas. Et sicut anima videt & ipsa non videtur, videt & Deus & non videtur. Dixit ergo Dauid, Accedat anima mea in qua sunt omnes proprietates, & laudabo Deũ sactũ, benedictus ille, & vos quæ estis in anima proprietates laudate eũ. Hactenus Rabini ibi. Sed & alibi illas tres proprietates Dei & animæ latiùs explicant. Veruntamen oculis hominum subiici posse vel planè cognosci quæ & quales sunt, negarũt. Sic enim scribit Rabi Mosce B bã iodeh, בפרוש פרשת כותישת ופרשא חגי קוטולי יאת, id e[redacted] pretatione capitis citissa, siue plagarũ, & capitis gé-kitisiah, siue vallis occisionis, הג ספירות העליוכות עין לא ראתה ועיס-וה און שם הבדל וקיצוץ הלילה, id est, has tres numerationes supremas oculus non vidit: nõ tamẽ ideo in his est dissensio vel defectus, id enim dicere abominamur. Nolo etiam hac in parte suspendere ingenia optima lectorũ, quin ex eorundẽ Rabinorũ & Cabalistarum fontibus, illis non communicẽ

nomina

nomina, quę illis trib⁹ ſuperioribus Sephiroth, ſiue numerationibus impoſuerunt. Illa autem habentur in libro הזהר haxzohar de illuminatione vel ſplendore, quem ſcripſit Simeon Beniohai.

א אין סוף הראשונה בלי התחלהור אשית
אב הכך ראת:

ב חכ מה והשניה הנקראת אצל המק
בלים חכמה שבה נברא העולם:
שנ משלי ג יהוה בחכם יסה
ארץ ונקראת ראשית שנ
בראשית א בראשית ברא
אלהים על כן תרגן יונתן
בחכמת ברא יהוה כקראת אצל
הנוצרים רבר יהוה וחכל אהה
שהרי כתוב ברבר יהות שמום
געשו: [redacted]

ג בינה
ותשלישית הנקראת אצל
המקבלים נקראת אצל
הנוצרים רוח קדוש בי היא
ימב מנדעא ליר עיבינה ככתוב
ויהי כנה עלוהם הרוח ויתנבאו:

הספירה היא. ſcribit & hęc Ludouicus Carretus Iudæus in ספר מראות אלהים id. lib. viſionū diuinarū.

Cuius

Cuius tabulæ hæc explicatio.

1. Enſoph. ſine finito & termino.

Sephira prima, ſine aliqua inſimulatione doloris vel infirmitatis: & principiò pater dicitur.

2. Hocma, ſiue ſapientia.

Secunda, dicta apud Cabaliſtas Hocma ſapientia, quia in ea creatus eſt mundus, vt ſcriptum eſt in Prouerb. c. 3. Dominus in ſapientia fundauit terram. Dicitur & principium, quia ſcriptum eſt Geneſ. 1. In principio creauit Deus cœlum & terram. Ideo id vertit Ionatas, In ſapientia creauit Dominus. vocatur apud Chriſtianos verbum Dei, quod idem eſt, quoniam ſcribitur, verbo D[illegible]i facti ſunt.

Triũ Sephiroth. ſuperiorum Sephira.

3. Binah. id: intelligentia.

Tertia, quæ à Cabaliſtis vocatur Binah. id intelligentia, vocatur à Chriſtianis Spiritus ſanctus. Quoniam ipſe dat ſcientiam cognoſcentibus intelligentiam, vt ſcriptum eſt, Et factum eſt, ſimul acquieuit ſuper eos ſpiritus, & prophe- ar unt.

His

His alia addere ſecretiora poſſemus, de Enieph, de Iethon, de Phta & Amon, quæ Iamblicus ponit ex ſchola Ægyptiorum & Chaldæorum a. Sed locus nos admonet vt finem huic libro imponamus, ſi primùm de his quæ non exigunt ratiocinationem in docendo vel cognitione, regulas quatuor annotemus ex Rabino haben Tybbõ in libro qui inſcribitur רוח חן, Rouach achen, ſiue ſpiritus gratiæ, & ex aliis.

a *li. de Myſteriis Ægypt.*

Quarũ prima ſenſibus ſubiecta & ſuppoſita, alia demõſtratione quàm ſenſuum cõprehenſione non egent. Nam quòd nix ſit alba, gelu frigidũ, ignis calidus, & ſimilia, ſenſibus tantùm ſufficienter cognoſcũtur. Quod autem circa eorum naturam diſputatur, alterius eſt cõtrouerſiæ, vt quare album, quare nigrum, frigidum, & illud calidum: hæc enim intellectu, non ſenſibus comprehenduntur.

Secũda regula, manifeſta ſuperfluè probatione onerantur, niſi alterius rei cauſa probentur. Exempli cauſa ſit, nõ occidere, non furtum facere, non rapere, iam manifeſtè ſine alia probatione inter homines iuſta cenſentur, contraria iniuſta. Et imperator Gordianus etiam ſolemnitatẽ probationis quæ fit in accuſatione, in notoriis remittit, nec exigi ſtatuit, & ſolùm cõtrouerti num notorium ſit. b. Nec in mani-

b *in l. ea quidem l. 7. de accuſation. li. 9. C. ti. 2.*

ſ feſti

festis testes requiruntur [c]. Manifestum enim dicitur, quod per se apparet, & potest facilè probari: sed tamẽ id fieret superfluè. Nam quicquid rei adiicitur satis demonstratæ, frustra est, vt notat Vlpia. [d] Et non videtur esse celatus qui scit, nec certiorari debuit qui non ignorauit, vt idẽ Vlpi. tradit. [e] Quin & illud verum est, iniuria eum affici, cui negatur id quod euidentissimum est. Sic & datur actio iniuriarum in eo, qui fideiussorem negat locupletem eum, qui euidẽtissimè talis est, & approbatur huiusmodi, vt scribit Caius Iurisc. [f] Si tamẽ illorum rationes proferãtur, alterius fit causa, nempe ratione pœnæ, rationéq; circũstãtiarum, quę inueniuntur & concurrunt in commissis aduersus hęc decreta, vel alterius rei gratia. huius generis possunt esse quę naturalis iuris sunt.

Tertia, à maioribus tradita & recepta à nepotibus, non egent probatione: quia ea innitũtur cognitioni maiorum, apud quos summa & diligenti inquisitione iá determinata fuerunt. Et credẽdum potiùs, quã disputandum singulis: ne dum quisq; fisus proprio ingenio dúmve veritatem debilibus rationibus suffulcire tentat, in negationẽ veritatis turpitor prolabatur. Et hac in parte intelligentia ex facultate in actum non egreditur. Sic credebãt Synagogę Iudęi,

c In cano. manifesta. & cano. de manifesta caus. 2. q. 1. in decreto.
d In l. 1. §. fi. de dot. praele. lib. 33. π. ti. 4.
e in l. 1. §. fin. de act. emp. & vend. lib. 19. π. ti. 1.
f in l. si verò pro non condẽnato. l. 5. §. qui pro rei qualitate. qui satisd. cogã. π. tit. 8.

dei, & Ecclesię Christiani credūt. De fide namque ita simpliciter credendum est: imbecillia namque sunt hominū ingenia ad reddendam rationē operum & pręceptorum Dei. Nec potest quis priùs intelligere quàm crediderit: Nisi enim credideritis, inquit Iesaias g, non intelligetis: & Dauid h Credidi, propter quod locutus sum. & Dauid alibi expressiùs i אירה הבכל:לב בסוף ישרים ועדה, Confitebor domino in toto corde meo, in secreto rectorū & congregatione. Et D. Cyprianus k scribit, sublimes materias, sublimium ingeniorum exigere tractatores, cùm nec facilè de artibus iudicet, qui artes ignorat: ideo, inquit, tā in diuinis, quàm in philosophorū doctrinis, nec tutum est, nec honestū, ineruditos sensuu[redacted]as illas pertinentium, prosilire ad discussionem eorum quę nesciūt, & de his sibi vsurpare magisteriū, quę ignorant. Potest itaq; facilè homo in abditarū causarū inspectionib⁹, & secretis naturę errare, & decipi: quia non per omnia à fine vsque ad finē intellect⁹ human⁹ attingit: Scribit & D. Dionysius Areopagita l, Nullus mihi imperfectus in cōtemplatione veniat: etenim non solares fulgores infirmis pupillis intueri nō periculosum, nec his quæ supra nos sunt audere innocuum, Siquidem vera est iuxta legem hierarchia,

g c. 7. &
h Psal. 115.
i Psal. 111.

k In prologo. sermo. posteriorum.

l li. de Ecclesiast. hierar. capi. 2.

Oziam quidem punitũ, quia sacra tractauit subuertens: Chore verò, quia supra se sacris: Nadab & Abiud, quia profanè propriis abusi sunt. Sed apertiùs & rationem afferens idem præstantissimus vir scribit,[m] Nulla ratione audendũ est, inquit, aliquid de occulta deitate, quæ est superior quàm essentia, dicere vel cogitare, præter ea quæ nobis sacra eloquia diuinitus aperuerunt. Et sicut nec sensibus intelligibilia cóprehendi spectarísve possunt, neq; factis figuratísve simplicia & infigurata, neque per corporũ figuras formales, informitas ipsa incorporeorum refugiens tactũ, figuráq; carens: eadem ratione ipsa superessentialis infinitas omnes essentias antecellit. Ipsa quoque vnitas, intellect⁹ superior, omnes intellectus antecedit: ipsum deniq; vnum cogitatione præstantius, nullis cogitationibus potest excogitari: atque bonum excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Deinceps, Si omnes, inquit, cognitiones tũ entiũ sunt, tum etiam in entia desinunt, consequens est vt qui omni essentia superior est, sit ab omni cognitione semotus. Diuus etiam Athanasius [n] ait, non dari cósequi res magnas atque difficiles, nisi fide. Et Galenus [o] scribit, etsi non Christianus, tamen testimonio antiquitatis memorabili, prohibitum in lege Mosi & Christiana de ea

m li. de Diuin. nominib. c. 1.

n li. de Incarnatione verbi.

o Tom. 4. li. 1. de different. pulsum.

de ea disputare, his verbis, quàm in Christi & Mosis scholam impingat, leges audiat nulla constitutas demonstratione, ídq; minimè doceat. Et rursum alibi p Gallius verba, Citiùs igitur Moysi asseclæ & Christi decedāt de sua disciplina, quā qui sectis sunt addicti & cōsecrati, medici & philosophi. Meminit & Rabbi Moyses ben Meimon in epistola de astrologia ad Iudæos Massiliæ, de tribus superioribus regulis. cuius verba Hebræa Latinè sic accipe: Inprimis igitur, mi domini, scitote hæc tria tantùm homini esse credēda, neque quicquā præterea. primùm id quod certam habet & euidentē probationem, humana sua ratione & sciētia sua inuestigatam: velut ratio numerandi, geometria, & reuolutiones. Alterum id quod homo deprehēdit vno quinque sensuum. veluti quia visu hoc rubrū, illud nigrum: gustu hoc dulce, illud amarū: tactu hoc calidum, illud frigidum, & sic de reliquis sensibus. Tertiū & postremū id quod acceptum à Prophetis piæ memoriæ, & à iustis. Porrò quod ad vltimū attinet, apud Hebræos liber dictus ספר כוזרי, liber cozræ, vbi de creatione traditur, in eo חמישי במאמר, id est, sermone 5. in principio, Id, inquit, quod à maioribus traditum acceptúmque est, nō bonum est, nisi cum bono & syncero corde coniunctum. & requiritur

p *lib. 5. de Differentiis pulsuum.*

tur cognitio & traditio. facit pro vltimo Martianus Cæsar.[a] Sed de fidei simplicitate & intellectu alibi plura dicem⁹ Deo fauente, & docebimus omnia aliqua præcedēte fide veluti quodam principio immobili, sine alia inquisitione firmari. Interim de rebus iam perceptis, & ad intellectum vsque venientibus, nullam fieri intelligenti demonstrationem sui causa, vel probationem, teneamus: nam verum id nō esset, nec intellectum, sed opinione plenum. Alterius tamen ignorantis causa, quem ad agnitionem veritatis ducim⁹, per rationes veluti per itinera certa, ad ipsum verum & intelligentiam trahimus.

a l. nemo. l. 4. C. de sum. trini. li. 2. C. titu. 4.

Quarta regula, subiecta priora quibus verum vel falsum conuenit, non autē malum vel bonum, non egent ratiocinationis probatione. Huiusmodi sunt demonstrationes vniuersales & mathematicæ: sicuti illud quòd duo contraria in vno eodémq; subiecto esse non possunt, verum esse per se patet, contrarium falsum. Et verum, totū maius esse sua parte: omnibus enim natura tribuit dignoscendi & distinguēdi facultatem. Sub hac etiam regula cōtinentur subiecta rationi & intelligētiæ, vt propositiones scientiarum & artium demonstratiuarum. Principia namque cuiusque artis, inquantum sunt illius artis principia, indubi-

tata & conceſſa ſunt:& eorũ principiorum vel propoſitionum ex duobus vel tribus indubitatis principiis accommoda collectio habet intelligentiã poſſeſſiuam, hoc eſt iam præcedentem aliunde notionẽ, antequam ad artem illam cuius ſint principia accedat. Principia namque artis, vt ait Galenus b, aut in ſenſus notis, aut in his quæ ex aliis percipiũtur, aut in his quæ præoſtenſa fuere, aut in manifeſtis intellectui conſiſtunt. At ordo de quo iam antè dictũ, viam ſternit facilè ad memoriam eorũ quę dicta factáve ſunt: cùm enim repetere ſingula per ordinẽ cœperis, vbi aliquid deeſt, ſtatim ſenſus inquirit, & cũ inuenerit, ſeruat, aut ſi inueſtigare non poterit, ſtatim à magiſtro requirit, vt ait D. Clemens.c Et mens, vt ait Cicero.d, alia viſa ſic arripit vt non ſtatim vtatur, aliqua ſic recondit, ex quibus memoria oritur: & rurſum paulò pòſt.e nos meminiſſe niſi cõprehenſa non poſſe ait. Vnde & Plato nos reminiſci, non diſcere, ac ſi ſcientias notas ante vnionem corporis & animæ haberemus: quod & refert & refellit Cicero f, & Alex. Aprodiſ.g quorum rationes prætermitto. Verũ tamẽ eſt, eam memoriam pręteritorum eſſe tantùm, nõ præſentium, in quibus ſentire, ſcire vel intelligere eſt, nec futurorũ, de quibus dicitur opinio vel ſpes tantùm, vt ait

b *In Iſagogicis, li. de optima ſecta ad Traſyb.*

c *li. 5. Recognitionũ.*

d *li. 4. Academ. quæſtio.*

e *eo.*

f *li. 3. Tuſcul. quæſt.*

g *Problem. 121.*

Ariſtoteles [h]. Quo fit vt memoria circa Deum, vel ens, vel intellectum ponēda nō ſit: nihil enim ei eorum accidit. Neq; tempus circa ens eſt, ſed æuum: neque pri⁹ vel poſterius, ſed eſt ſemper vti ſe habet permanens in eodem, nullam admittēs mutationem vel Plotino autore [i]. Memoria itaque veluti ſphæra ambiens reliquos gradus cognoſcendi, conſtituenda eſt, ne perperam quæ quis didicerit effluant, & vt ea veluti anchora figantur, ne fluctibus obliuionis elidantur. Eſt enim memoriæ ea natura & vis, vt innuit Phrōtus [k], dum ait, Μνημοσύνη ἡ τῶ συναιρῶν τὰ γεγονότα αἰτία, memoria eſt qua colligere poſſumus ea quæ facta ſunt. Nec aliud illa eſt quàm collectio: &, vt Plato ait [l], ſenſuū & intellect⁹ ſal⁹ & cōſeruatio: vtque Cice[redacted]ſaurus omniū ſtudiorū. quod & ſubſcribit Tertullianus [n]. Atque Plutar. [o] diſciplinæ quaſi quādam cellam penariā dixit, vnde traditum Mnemoſynem, id eſt, memoriam, eſſe matrem Muſarum. Quāquā nouerim Plotinum dixiſſe [p], memoriam non eſſe formarum impreſſarum cuſtodiam, ſed facultatem animæ quandam ita ſeipſam excitantē, vt & quod non habet habeat, quādo fit egreſſio potentiæ in actum: quod & ego quoque verum puto. Sed & illam potentiam animę priùs non cōcepiſſe recordata

h libello de Memor.

i li. 3. Enneadis. 1.

k lib. qui θεωρία περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, de natura ſuorum deorum. c. περὶ τῶν παραδεδεμένων μύθων, de ante traditis fabulis.

l in Phile.

m 1. de Oratore.

n li. de Anima.

o li. de liber educa.

p Ennead. 3. li. 6. dum agit de impaſsibilitate incorporeorum. c. 1.

data, non possum mihi persuadere : non enim potuit excitari quod nunquam fuit, non secùs quàm memoria esse non potest, nisi eorum quę præuisa & pręcognita fuerunt:& ideo rectè post mentē ponitur. Sicut in intellectu nulla est cōtrariorum vel dubiorum agitatio: sic memoria ostendit prorsus quod in anima nō est agitatio, sed quies stabilísque permansio. Quod docet Plato, q à nomine μνήμη, id est, memoria, q tracto argumēto, vt ea sit quasi μονὴ quies statióve. Et vt apertiùs me explicem, memoria similis est cellario, vel loco capaci, in quem inuehuntur vel merces, vel aliæ res quælibet, conseruationis, vel depositi gratia:& sicut non omnia horrea, non omnia loca vbi res deponuntur, eiusdem sunt firmitatis nō æquè contra latronum iniurias & vim externam vallata, non circunsepta, sic neque omnes hominum memoriæ æqualis sunt roboris, sed aliæ aliis sunt firmiores & meliores:& perfluere aliquæ facilè quæ receperāt patiuntur, aliæ tenaciter retinent, aliæve externis expugnantur vel iuuantur. Idcirco non eorum memoria est animalibus, quę in memoria hominum esse possunt, cùm locus ille memoriæ animalium non sit eius qualitatis, capacitatis, & substātiæ in illis, cuius est memoria hominis in homine. Quippe tria potissima in

In Cratylo.

co ſunt, memoria, conſilium, voluntas. In memoria, hominis pecudíſque confinium: nam & nidos ciconiæ & hirundines poſt annum reuiſunt, equi ſtabula repetūt, & canes dominos recognoſcunt. Sed quoniā animæ ſenſitiuæ beluarum, etſi imagines locorum naturaliter retinent, ipſius tamen ſubſtantiæ ſuæ ſcientiam non habent, & in recordatione corporalium rerū, quas per corporis ſenſus hauſerunt, neceſſariò remanent, & ratiocinandi nō habentes oculum, non dicā ſupra ſe aliquid, ſed ſe ipſas videre nō poſſunt, vt tractat Claudia. Mamertus.[r] Addit Ariſtoteles [s] poſtquam ex ſenſibus cognitionem fieri dixit, potiſſimū ex viſu qui nos cognoſcere quicquam facit, multáſque differētias manifeſtat, ſubiungit, Natura itaque animalia ſenſum habentia fiūt, à ſenſu verò quibuſdā eorū nō innaſcitur memoria, quibuſdā verò innaſcitur: & ob hoc alia prudentia, alia diſciplinarum capaciora ſunt, quā illa quæ memorare non poſſunt. Diſcunt autem quæcunque vna cum memoria, quæcunq; ſcilicet audiunt. Cętera phantaſiis & memoriis viuunt, experientia verò parùm participāt: humanum autem genus arte etiam ac ratiocinationibus. Fit autem experientia ex memoria hominibus, quæ potiùs reminiſcentia eſt, quando ſcilicet ex initio pręcedente

r lib. 1. de Sta. Animæ. cap. 21.
s 1. in Metaphyſic. initio.

dente id rursus colligit, cuius primùm vel scientiam vel sensum hauserit, vel id quod fuerit repetit: cuius habitũ dici reminiscẽtiã testatur Aristoteles [t]. Syllogizat reminiscens homo, animalia autem, vt idem ait Aristoteles [v], qua animæ parte sentire solent, eadem & recordantur. Et memoria se habet in homine, sicut intellectus simpliciter apprehendẽs: reminiscẽtia autem, sicut intellectus discurrẽs. Et propterea sicut in homine non sunt duæ potentiæ distinctæ, intellectus & ratio, (quod pertinet, vt ego intelligo, ad substãtiã animæ: in aliis namque ratione ordinis distinximus.) sic nec memoria & reminiscentia, vt tradit Chrysostomus, Iauellus Canapitius [x], & Plato, [y], Quoties, inquit, quæ cũ corpore passa est aliquãdo anima, eadẽ sine corpore in seipso resumes animaduertit, tũc meminisse eã asserimus: quando autem memoriæ passa iacturam, deinde vel sensu vel disciplina mouẽte eam iterum reuocat in se ipsa, reminisci putatur: atque hæc iam memoriã reminiscẽtiámque vocamus: Sic Galenus, vel alius eius nomine [z], Memoria, inquit, est retentio conseruatióq; in anima earum rerum, quas anteà obseruauimus: vel Memoria, est præteriti comprehensio, cuius præsens fuit ex sensu perceptũ. Recordatio est, cùm preter cætera, spatio multo tẽ-

t li. de Memoria & reminisc.

v eod. lib. de Memoria.

x tractatu 2. de Reminiscẽ. c. 1.

y li. 10. in Philebo, vel de summo bono.

z In finitionib. medicis.

poris interueniente,rurſum cogitatio oritur adeo,vt quæ priùs animum mouêre,ad memoriam reuocētur. Docétq; deinceps, ſitus & veluti loci ſedes memoriç,eius cōſiderationem poſtremam eſſe,quòd ea organum ſuum habere dicatur ab Auerroë, Auicēna,Alberto Magno,& D. Thoma,in poſteriore parte cerebri.Quod & ita oportuit fieri:non enim potuit cōſtitui in parte anteriori , vbi ſenſus eſt cōmunis,quia nimiũ mollis ea pars eſt,vt reciperet probè ita cōſtituta.Memoria quippe cùm ſit cōſeruatrix,requirit durum & ſiccum. Quãobrem ſicuti læſa anteriore parte cerebri, vel eius cōplexione,læditur ſenſus & imaginatio,& remanet cogitatio & rememoratio,& cùm medium fuerit læſum , læditur & cogitatio,ſic poſteriore lęſa,leditur memoria:vt inde colligere liceat, memoriam ibi organũ habere,vt tractat Galenus libro vno [a], & latiùs alibi [b],vbi & cognatum officium cum corde mirificè explicat habere memoriã. Ideo & nos naturæ ordinem ſequuti,ad calcē graduũ reiiciemus , eámq; ſummopere in diſcipulis iſti' artis deſideramus.Iuuamus autem permaximè diſpoſitis quibuſdã veluti alphabetis, & tabulis rerum omnium , de quibus poſteà latiùs. Oportet tamen & illos cooperatores eſſe, & hanc memoriæ vim adhuc ſibi aliunde conſeruare

a de Symptoma. differen. c. 5.
b lib. 3. de locis affectis.ca. 4.

cõseruare intrinsecus,& extrinsecus: cùm cerebrũ & loci illius vbi residet pars, quã-plurimis mutationibus obnoxia sit,& substantia cerebri non omnibus æquè temperata,neque paris conditionis, non mentis idem acumen,nõ eadem promptitudo. Vt pone,inquit Plato [c],exempli causa,ceream vnam in animis nostris effigiẽ,in hoc maiorem,minorẽ in illo,in hoc purioris ceræ, sordidioris duriorísve in alio,in quibusdã mollioris,in aliquibus temperatæ:in hac si quicquid eorum quæ aut videmus,aut audimus,aut ipsi excogitam⁹ meminisse cupimus,insinuantes ipsa sensibus intelligẽtiísve,veluti annulis signãtes exprimimus, quódque signatũ fuerit meminimus nos, & scimus quoad figura permanet : & cùm aboletur vel inscribi nequit, obliuiscimur, atque nescimus. In primis itaque vt bene organum vt cera ad sigilli impressionẽ bene disponatur, operepretium est:estq; necessaria moderata siccitas, vt bene conseruentur impressa & recondita. Quamobrẽ quæ moderatã siccitatem impediunt, officiunt etiam memoriæ: siue ad nimiam trahant siccitatem,siue ad superfluentem humiditatem: Nec memoria his , inquit Aristoteles [d], qui multo agitatur motu ex morbo aliquo,aut ex longa ætate: vt si motus & signum in aqua fiat , quæ præcipiti cursu

[c] *In Theæteto , vel de scientia.*

[d] *li. de Memor.*

cursu deferatur. Item in frigenti ętate nulla vel debilis, perinde ac in annoso ædificio, & ob duriciem ob recipiendā affectioné ineptá, nulla imago effingi potest. Et ob eam rem qui adolescunt, quíque ad summam senectutem peruenerunt, memoria acri non sunt: alteri propter auctionem, alteri propter diminutioné. Qui etiam animi celeritate, & qui tardo ingenio sunt, fluxam æquè obtinent memoriam: illi enim magis humēt quàm res ferat, hi magis sicci sunt: vnde alteris imagines in anima non asseruantur, alteris non adhærent. Similia
c In Theæteto. ferè explanat Plato c, dum ait quòd mollis nimiùm cera, celeres quidem ad percipiēdum efficiat, sed eosdem obliuiosos: dura contrà, diu memores, sed ineptos tardósq; ad percipiendum. Et qui densam, obscurā, lapideámque, luteam, vel fæculentam habent, obscura quoque simulachra cōtinēt: obscurā quoque, qui duram: profunditas enim abest. obscuram prætereà qui molliorem: nam ex confusione facilè euanescunt. Vnde tales homines, vt etiā propter angustiam animæ homines, ad opinionem falsam fiunt proni. Nam cùm quid vident aut audiunt, aut cogitant, quia singula singulis mox reddere nequeunt, tardi sunt, præuaricantúrque, aliud pro alio sæpe cogitando concipientes: & ij falsi, mentiéres, ignari

ignari vocãtur. hæc Plato. Paucitas itaque dormitionis officit memoriç, quoniam nõ purgatur caput superabundanti humiditate. Officiunt & cibi vapores emittentes, legumina, caules, vinum forte, nisi moderatè sumatur. Nam & ebrij ob fumos multùm caput humectantes, immemores. Itẽ nimia superueniens frigiditas, quæ nimiùm densat & indurat prohibétque impressionem. sunt & his similia quæ venari ex medicorum libris poterit, & eorũ scriptis qui de memoria proprios ediderunt libellos. Ex parte demum ipsius memoriæ exigimus impressionẽ fieri, vt in cera sigillum optimè imprimi, in marmore profundè insculpi oportet. Nã si bene insculpta sint simulachra, ea facilè non commutantur, nec in electione distinctione & cognitione impressorum decipitur animus. Quamobrẽ potissima pars præstantis memoriæ, simulachra rerum memoratarũ, vel notas certas intra se imprimere. Quod maximè cõsequimur frequenti rerum apprehẽsarum meditatione: alioquin vel perit vel obscuratur, fitque contumax cùm motui nõ cõsuescat: non secùs ac aquæ stagnantes sitũ cõtrahunt, metalla rubiginem & scoriam, ignis cineres, incult⁹ ager inutiles herbas, lapis muscum. Et ita Plutar. f memoriam exercendam & consuescendam esse edocet

f lib. de liberis educãi.

lit.

in vtrãque partem, siue natura simus memores, siue cõtrà obliuiosi. Naturæ siquidem abũdantiam ita corroborabimus: defectum verò supplebimus. Sequẽdúmque hac in re consilium Hesiodi, dum ait:

Paruula si tentes superadiecisse pusillis,
Idque frequens peragas, magnus cumulatur aceruus.

Et quod alius:

Sumpta parùm prodest quæ mox emittitur esca,
Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem.

Et Seneca g memoriam nihil amittere, præter ea quæ sæpe non respicit, tradit. Huius iuuandæ causa sunt inuentæ literæ & scripturæ, vt dicunt Iurisconsulti h. Multarum etiam imaginũ vmbratiles dispositiones: de quib⁹, etsi obscurè, tractat i Cicero, arcana cuius & aliorũ quæ ad nos peruenerunt, reuelare adhuc tẽpus nõ est. Sed hic figatur anchora primæ nauigationis, & gratias Deo immortali inuisibili, vota que precum exoluamus, qui nos sua immensa bonitate, etsi tantis acceptis beneficiis ingratos, incolumes atq; inter scopulos saluos ad finem perduxit. Ipsi itaq;, qui in trinitate perfecta viuit, in æterna seculorum infinita secula omnis honor & gloria. Amen.

g *li. de Beneficiis.*
h *l. contrahitur. de pigno.*
i *In Rhetoricis.*

FINIS.

INDEX RERVM MEMORA-bilium, in quo prior numerus caput, alter paginã, vltimus librũ, a litera Syntaxes denotat. In Cõmentarijs autẽ prior numerus caput, reliqui paginam, b verò ipsa Commentaria significat.

A

Accidentia nouem. capit. 1. pag. 117. lib. 5. a.

Accidens quid. 4. 8. 1. a

Accidens distinguit vniuersaliter. 14. 37. 2. a

Accidens quatuor modis dicitur. 14. 37. 2. a

Accidentia, versibus duobus expressa. 11. 185. a

Accidentis axiomata. 5. 13. 1. a

Accidentis axiomata. 14. 58. 2. a

Accidens quomodo in alio est. 5. 11. 1. a

Accidentium diuisio. 5. 12. 1. a

Actio quid, & de ea. 4. 126. 5. a

Actionis & passionis axiomata. 5. 132. 5. a

Actionũ diuisio. c. 4. 126. 127. 128. 129. lib. 5. a

Actum vel potentiam omnia respiciunt. 4. 45 b

Admonitio eorũ qui magicis sibi cõciliare putãt vt familiares, malos spiritus. 12. 205. & seq. b

Æstimatio est iudiciũ inferius. 2. 4. 1. a

Agendi & patiẽdi media. 5. 131. 5. a

Altiora ne quæsieris, quomodo intelligatur. 1. 25. b

Angeli præceptores Patriarcharũ, & cuius nominis. 12. 195. 196. b

Angeli qui apparuerũt docentes. 12. 196. & seq. b

Angelorum diuisio. 1. 170. 7. a

Angu-

Angelorum bonorũ officia. 2. 174. 7.a
Angelorũ malorũ vel dęmonum synonyma. 3. 175.7.a
Angelorũ hierarchia vel ordo secundũ Hebræos & Christianos.1. pa.171. 172.173.lib.7.a
Angelorum bonorũ synonyma. 1. 171.7.a
Angelorũ loquendi modus. 12.199.& seq.b.
Anima quomodo sana & morbida. 5.94.95.b
Anima recipit semina doctrinæ velut ager.5.92. 93.b
Anima & sine corpore & cum corpore operatur. 12.161.162.b
Animalia singula quandã habent à natura cognitionem.5.53.ad 58.b
Animalia aliqua esse docibilia, alia minimè.5.64. 65.b
Animus noster simile tetrachordo. 15.263.b
Animus purus & à vitiis impollutus faciliùs discit. 5.74.b
Animus hominis diuin⁹. 5.74.b
Antoninj Caracallę consciẽtię agitatio.10.140.b
D. Antonius heremita ꝓphetia clarus. 5.80.b
Appetitus quid.6.105.4.a
Appetitus axiomata. 6. 107.4.a
Appetitus rationalis, volũtas dicitur. 6.105.4.a
Appetitum referentia. 6. 106.4.a
Appetitus diuisio. 6.105. 4.a
Appetit⁹ irrationalis species. 6.105.4.a
de quæstione à quo. 18. 44.2.a
Arbitrium liberũ in qua parte animę, & de eo ibi. 15. à pag. 265. ad 267.b
in libero Arbitrio cõsideranda quatuor tẽpora. 15.272.b
Arboris boni & mali prohibitio quomodo intelligenda. 5.84.b

S. Mi

S. Michaëlis Archãgeli apparitio. 12.197.b.
Arguméta à finitione vnde petita. 7.27.2.8.b
Ars longa, vita breuis. 3.41.b.
Ars noſtra quid. 1.28.b
Ars noſtra ab arte dicendi differt. 7.116.117.b
Ars noſtra ſcientiarũ cõtinet encyclopædiã.3,43.b
Ars noſtra quorũ polliceatur cognitionem. 1.24.& 25.b
Hebræorũ Ars huic noſtræ affinis. 7.119.b
per Artẽ noſtrã quidã intra tẽpus ſemeſtre euaſerunt docti. 7.119.b
Artẽ eſſe ad omnia cognoſcẽda, aliqb⁹ impoſſibile quare videatur.1.15.b
Artes & ſcientię alię aliis ſupponuntur. 2.40.b
Artificia quędã, ſingula animalia excepto homine à natura accipiunt: 15.257.b
Artis noſtrę & eius neceſſitatis rationes. 8.120.b
Artibus ſingulis propriũ ſubiectũ vt finis 2.39.b.
Artis noſtrę & literarum ſimilitudo. 7.114.b,
Artis noſtræ primi delineatores & inuentores. 7.115.116.b
Artis noſtrę ſcop⁹. 2.37.b
Artis cuiuſque proprium recta cum ratione dicere vel facere. 2.37.b
Aues voces & idioma linguarũ imitantes. 5.65.b
Axioma exiſtentiæ. 7.29.2.a
Axiomata materiæ ex qua aliquid. 17.43.2.a
Axiomáta de Theologia. 7.167.6.a
Axiomata quæſtionis à quo. 18.44.2.a

B

circa Boni & mali electionem axiomata. 1.76.4.a
Bonitatẽ vel eius contraria referentia. 1.pa.73.& 74.lib.4.a
Bonitas quid. 1.71.4.a
Bonitatis axiomata 1 75.

4.a
Bonorum diuiſio.1.71.& 72.4.a
Bonorum gradus tres. 1. 73.4.a
Bonus cõiectator bonus vates eſt. 12.205.b

C

CAnis Æſopici decepti per phantaſiam apologus. 15.246.b
Cauſa omnium Deus. 5. 61.3.a
Cauſæ, principia ſunt. 5. 61.3.a
Cauſarum diuiſio. 5.61. quid efficiẽs, formalis, finalis, impropriè. 62. 63.64.pag.3.a
Cauſas omnium ſcire eſſe Dei ſolius. 1.15.b
Cauſarum diuiſio alia à modis operandi. 5.64. 65.66.3.a
Circunſtantiæ reſpõſuro quæ conſiderãdæ accidentales. 3.7.1.a
Cogitatio, mẽtis agitatio. 15.250.b
Cogitatio ſoli⁹ hominis. 15.247.b
Cogitatio ebullitioni vini noui ſimilis.15. 249.b
Cogitatio eſt iudiciũ ſuperius. 2.4.1.a
Cogitationes malę in triplici ſpecie. 15.252.b
Cogitationes in exortu earum malæ cohibẽdę. 15.254.b
Cogitationes poſteriores prudẽtiores. 15.250.b
Cognitionis diuinæ ſubdiuiſio. 1.1.1.a
ſui Cognitio, omniũ rerũ eſt cognitio. 1.12.b
Cognitio quid. 4.89.4.a
Cognitio diuina aut humana. 1.1.1.a
Cognitionis humanę ſubdiuiſio 1.1.1.a
Cognitio diuina & naturalis nõ egẽt probatione ſicut aliæ. 2.3.1.a
homini expedit ſui habere Cognitionem. 1.12 b
Cognitionis perficiendæ gradus. 2.3.4.5.1.a.
Cognitionis duæ ſpecies. 1.1.1.a

Cognitionem vel contrarium referentia. 4. 91. & 92.li.4.a
Cognitionis diuisio. 5.89. 4.a
Cognitionis sensualis regulæ. 14.226.b
Cognitionis axiomata. 5. 93.4.a
Cõpositiones imperfectę elementatorũ.4.10.1.a
Conclusiones 18. quibus resolutiuè modũ sciẽdi assequimur.5.94.4.a
Cõclusiones quibus metaphysicã sciẽtiã diffinitiuè, à toto scilicet in partes incidẽdo, assequimur. 5.100.101.102. 103.104.4.a
Cõclusiones, quibus sciẽtia de natura cõpositiuè, progrediẽdo à parte in partẽ, iuxta executionẽ naturę progredimur.5. 97.98.99.& 109.4.a
Cõclusiões quæ pertinẽt ad modũ ordinandi resolutiuè doctrinã quãlibet., ad cuiusuis libri quæsitíve subiectũ discernẽdũ.5.95.& 96.4.a
Cõcordãtiarũ & differẽtiarũ axiomata.2.53.3.a
Consciẽtia faciem mutat. 10.142.b.
Conscientia pædagogus animi. 10. 138.& seq.b
Conscientia iudex noster incorruptibilis.10.138. 143.b
tortor perpetuus sceleris Conscientia.10.149.b
Conscientiæ trãquillitas testimoniũ optimum. 10.149.b
de Contradictione & sub contrario. 3.55.3.a
Cõtrarietatem vel oppositionem referentia. 3. 56.3.a
de Cõtrario siue opposito. 3.54.3.a
Contrariorum axiomata 3.55.3.a
de quæstiõe Cuius.20. 46.2.a

D

DAemõ vnde reuelationes hauriat. 12.

190.b.
Dæmones Dei opera imitantur vt decipiant. 12. 202. b
Dæmones quomodo frigidos reddāt. 7.184. 7. a
Dæmonum in quæ potestas. 7. 183. 7. a
Dæmonum quorundam qui sibi Dei cultū vsurparūt, nomenclatura. 5. 178.&179.a
Dæmonum distinctiones. 4. à 176. ad 178.7.a
Definitio quid. 9.29.2. a
Definitiones nominis, tres. 9.30. 2. à
axiomata Definitionis. 9. 31.2.a
Definitionis optimæ notæ. 10. 52. 2. a
Demonstratio eius esse nō potest, cuius nō est prius. 7.20.b
Dei distinctio ab idolis. 3.151. 6.à
Dei imago in homine quæ. 5.67.68.b
ad Dei opem potiùs quā dæmonum recurrēdū. 12.208.b
Dei nomina quædam. 2. 149.6.a
Deus reuelabat vt plerūque per somnia. 12.196. & seq.b
Dei nomina alia quadrilitera, cōposita, metaphorica. 2. 150. 6. a
Dei notio cognitiōis fundamentum. 5.79.b
Dei ope omnia egent. 5. 87.b
axiomata de Deo. 7. 166. 6.a
animæ & Dei in aliquibus similitudo. 15.119.
Dei auxilium ante omnia inuocandū dicturo. 3. 6. 1.a
De Deo quomodo tractādum. 1.19.b
Deus vita. 5.85.& 86. b
Differentia tria facit. 12. 35.2.a
Differentiarū & cōcordātiarū diuisio. 2. 49.3.a
Differētiarū & cōcordātiarū alij fontes. 2. 2.3.a
Distinctio alia dæmonū

ex operibus eorum. 6. 181.7.a
Differentiarũ distinctio. 12.35.2.a
Differentiarũ & cõcordãtiarũ syntagma. 2.52.3.a
De dilectione Dei & proximi. 6.160.6.a
Diuidẽdi modi. 19.ca.16. 40.& 41.2.a
Diuina ob nostrã infirmitatẽ non possumus perfectè cõprehẽdere sine fide. 1.17.b
Diuina non esse curiosè indaganda. 1.16.b
De diuinis quaten⁹ dispu tamus. 1.26.b
Disputare de omnib. suaue & possibile. 2. 30.b
Distinctio rerũ alia à materia & forma. 5.12.13.1.a
Diuisionis axiomata. 16. 42.2.a
Doctrinæ dicendi partes tres. 4.21.2.a
Duratio quid. 3.80.4.a
Durationem referentia. 3.81.& 82.4.a
Durationis axiomata 3. 83.4.a
Duration. diuisio. 3.81.4.a

E

ECstasis. 12.164.b
Esse in alio quid dicitur viginti modis. 8. 27.28.29.2.a
Eunomi⁹ sophista ob verborum fastũ vrbe pulsus. 2.37.b.
Ex alio quot modis quid fiat. 17.42.2.a
Exẽplaria rerum diuersa. 19.45.2.a
de Exordio. 3.20.2.a

F

FAcies cõscientiæ testis. 10.142.b
de Fine. 7.68.2.a
Fines varij. 7.68.3.a
synopsis eorũ quæ Finẽ continent. 7.68.3.a
Formæ diuisio. 5.14.1.a

G

GEnus quid. 10.32.2.a
Genij boni & mali distinctio. 12.204.b
Gloria quid. 9.114.4.a
Gloriæ axiom. 9.116.4.a

Gloriæ distinctio. 9.114.4.a
Gloriā veram vel inanem referentia. 9.115.4.a
Gradus quibus communiter perficitur cognitio. 13.209. & seq.b
Gradus rerum superior, Deus. 1.146.6.a
de Gradu cognitionis primo, qui obiectum habet. 14.217.b
Gradus primus artis nostræ, animā sine sordibus esse. 3.42.b
Gradus secundus artis, cōfusorū dispositio & coordinatio. 3.42.b
Gradus naturæ & perfectionis. 1.147.6.a
Graduum perfectionis epitome. 1.149.6.a

H

Habitus axiomata. 9.140.5.a
Habitus quid & vnde. 9.139.5.a
Hierarchia vel ordo Angelorum secundū Hebræos & Christianos. 1.171.172.173.7.a
Hominē odit & eius imaginē pardalus. 12.191.b
Hominis duæ substantię, corporis & animæ. 5.70.b
Hominis pręstantia. 5.67. Dei imago, & eius cōpositio. à 68. ad 72.b
Hominis & mundi similitudo. 11.157.b
Homo ad agēdum & intelligendū natus. 5.66.b
Homo creationis vltimū opus. 1.11.b
Homo in medio scalę rerum. 15.277.b
Homo omniū rerū epitome. 1.11.b

I

Ignorātiæ mala. 9.135.136.b
Imaginatio de rebus creatis. 15.243.b
Imaginatio tamē cū sensu participat. 15.244.b
Imaginatio & de rebus sine sensu mēte comprehensis. 15.241.& seq.b
Imaginatio necessaria animalib.

malibus, potissimũ perfectis. 15.239.b
Imaginatio vel phantasia vnde oriatur. 15.241.b
Imaginatio quomodo differat ab intellectu & opinione. 15.245.b
Imaginatio, sensus nõ est. 15.244.b
de Incantationibus. 7.184.& 185.7.a
Indiuiduũ q̃d. 15.38.2.a
Indiuiduum quot modis accipiatur. 15.38.2.a
cautio contra dæmonica Insomnia. 12.181.182.b
Insomnia immitti à Deo reuelatione & à diabolo. 12.180.181.b
Insomnia vera & & falsa. 12.182.b
Insomniorum ratio quare suspecta. 12.191.b
Insomniorũ reprobatio à iure diuino. 12.193.b
Instinctus. 5.91.4.a
Insufflatio Dei in animã viuẽtem hominis quæ. 5.73.b
In intellectu determinatio rationis. 2.5.1.a

L

Legis sacræ distinctio, & volumina. 4.156.157.6.a
Literarũ mirabilis inuentio & vtilitas. 6.113.b
Locus multipl. 6.133.5.a
Loci dimẽsiões. 6.134.5.a
In loco quot modis quid possit esse. 6.132.& 133.5.a
Luces tres cognitionis Hebræis. 15.184.185.& seq.b
Luxuria quãtùm ingenio noceat. 6. à pag. 100. ad 105.b

M

Magia ab hęreticis inuocata. 12.191.b
Magia quibus abutatur. 7.186.& seq.a
Magia vetita. 7.182.7.a
Magię definitio & distinctio. 7.185.7.a
Magnitudinem referẽtia. 2.78.4.a
Magnitudo quid. 2.77.4.a
Magnitudinis axiomata. 2.79.

2.79 4.a
de Maiori, minori, & æquali. 8.70.3.a
Maioris, æqualis, & minoris axiomata. 8. 70. 3. a
Malum odibile, & bonum desiderabile natura. 5. 84.b
Manus organũ organorum. 15.257.b
Materia duplex, prima & secunda. 17. 40.43.2. a
Materia substãtialis & accidentalis, &c. 5.14. 1.a
Materia prima & secunda quæ. 5.13.1.a
Media agendi & patiẽdi. 5.131.5.a
Media discendi. 12. 161. 162.b
Medij axiomata. 6.67.3.a
synopsis eorum quæ Medium referunt. 6.67.3.a
Membrorum numer⁹ in homine. 5.70.b.
Memoria. 2.5.a
de Memoria. 15.293. & seq.b
Memoria nõ inest omnib⁹ animalib⁹. 15. 297.b
Memoria quare vltima inter gradus cognitionis. 15.29. & seq.b
quæ requiruntur ad probam Memoriam. 15. 2.99.& seq.b
Mens intellectus dicitur. 15.276.b
de Mẽte plura. 15.274 b
Mentis & rei in multis similitudo. 15.278.
Mors duplex hominis. 5. 90.b
Mors animæ peccatũ. 5. 88.b

N

NAtura animalia docuit. 5.59.b
Naturalis hominum & animalium cognitio. 9. 133.134.b
Natura rerum & animaliũ à Deo. 5. 63. & 64.b
Neronis conscientiæ tericulamenta. 10. 140. b
Nomina domini nostri IESV CHRISTI. 2. 151.6.a
Nomina Spiritus sancti. 2.151.6.

Nomina

Nomina substantiam rei referentia. 5.82.b
Nominis diductio. 2.50. 3.a
Nominum appellatiuorũ impositio ex rerũ cognitione. 5.82.b
de præcepto Nosse seipsum. 11.151.& seq. b
rationes cur non eadem omnibus Notitia. 6.96. 97.b
Nudũ se cognouit Adã & Eua quare. 5.84.b
Numerationes Rabinorũ ad scientiam. 15.284.

O

OEnomaus oracula refellit Pythia. 12. 205.b
Omne quod est, vel substãtia vel accidens est. 4.8. 1.a
Orationis habẽdę partes. 4.21.2.a
Orationũ genera tria. 4. 22.2.a
Oratoris materia & perfectio, bene, nõ multũ dicere. 2.4.b
Organa sensuum. 2.4.1.a
Opinio quid. 15.245.b
Opinionem, non scientiã, esse in omnibus, qui dixerint. 1.24.b

P

PArtitio, diuisio, enumeratio, quid. 16.39. 2.a
de Passione. 5.130.4.a
Passionis acceptiones. 5. 130.& 131.5.a
Patiendi, agendi media. 5. 131.5.a
Peccatũ homini ignorãtiam peperit. 1.13.b
Peccatum visionẽ Dei & scientiã ademit Adam. 5.90.91.b
Personę interrogãtes quo modo cõsiderandæ responsuro. 3.6.& 7.1.a
Persuasio quid. 15.245. 248.b
Perturbatio delinquẽtiũ vnde causam habeat. 10.147.b
de Phantasia. 2.4.1.a
Phãtasiæ vis. 15.235.& seq.b

De

de Positione,& eius acceptione. 7.135.a
Positionis axiomata. 7.136.5.a
Positionis distinctio. 7.235.5.a
Positorum distinctio. 7.136.5.a
Potentia quid. 3.83.4.a
Potentia naturalis & acquisititia siue habitudo erudiẽdorum consideranda. 5.52.b
Potentia præcedit actũ. 4.46.b
Potentiæ diuisio.3.84.4.a
Potentiæ axiomata.3.87.88.4.a
Potentia quomodo quis sciat. 4.47.b
Potentiæ rationalis quid. 4.50.b
Potentiam referentia. 3.86.& 87.4.a
Præcauẽda in disputatione. 3.6.1.a
de Præceptis diuinis. 6.160. 161. 162.163.164.165.6.a
de Præceptis aliis quàm decalogi. 7.165.6.a
quæ in Prędicamẽto nullo sint.1.119.5.a
Prædictiones per oseruationẽ animalium.54.56.b
nihil sine Principio.4.57.3.a
Principij axiomata.4.59.3.a
Principium quid. 4.57.3.a
Principium referent ... 4.50.3.a
Principiorum dictinctio, 4.57.& 58.3.a
Propheta videns dictus. 5.80.b
Prophetari non facit beatos. 5.80.b
Prophetię & vaticinij distinctio. 12.178.b
de Propositionum quantitate, qualitate, vero & falso. 3.54.3.a
Propriũ quid.13.36.2.a
Proprium quatuor modis dicitur. 13.36.2.a

QVæstio quid.5.22.2.a

Quæ

Quæstio quid petit finitionem. 7.25.2.a
Quæstio finita & infinita. 4.22.2.a
Quæstio an sit reliquas præcedit. 6.24.2.a
Quæstio rerum, factorũ, dictorũque est. 5.22.& 23.2.a
Quæstionis de quo responsio. 17.42.2.a
de Quæstione propter quid. 21.47.2.a
de Quæstione quare. 22.47.2.a
Quæstioni an sit quomodo satisfiat. 6.25.2.a
Quæstionum diuersitas vide. 5.23.24.2.a
de Quęstione de quo, vel ex quo. 17.42.2.a
de Quęstione quotuplex. 16.39.2.a
Qualitas quid. 11.140.5.a
duplex Quãdo. 8.137.5.a
axiomata de Quando & tempore. 8.138.5.a
Quãdo, dicit in tempore. 8.137.5.a
de Quãtitate. 2.120.5.a
Quantitatis axiomata. 2.123.5.a
Quantitatis distinctio. 2.120.& 121.5.a

R.

Ratio est consultatio. 2.5.1.a
Ratio rationem tollit. 1.29.b
Ratio de omnibus reddẽda. 1.28.b
Ratio differre hominẽ facit à brutis. 15.256.b
Ratio maior minori pręponitur. 15.262.263.b
Ratio bonum à malo distinguit. 15.255.b
cum Ratione omnia fieri debent. 15.260.261.b
Rationẽ reddere, propriũ hominis. 22.47.2.a
Rationes omniũ adferri aliquibus posse, aliquibus non videtur. 1.15.b
Rationis duplex vis. 15.263.b
Rationis officia. 15.258.b
Ratiocinationẽ nõ admittũt sensib⁹ exposita, manifesta

nifesta à maiorib⁹ tradita.15.291.& diuina.292. & seq.b
Ratiocinari quã diu oporteat. 13.210.b
Realis differentia & concordantia. 4.51.3.a
Regulæ ad insomnia vera distinguenda. 12.182. & seq.b
de Relatione, vel ad aliquid. 3.123.5.a
Relationis axiomata. 3.125.5.a
Relationis distinctio. 3.124.25.5.a
Relationum distinctio.1.48.5.a
Respõsurus, interrogãtis & quæstionis primũ mẽtem teneat. 3.6.1.a
Reuelat De⁹ aliis modis quàm per insomnia, & quibus. 12.194.b
Reuelationes & per somnia fieri. 12.188.b

S

SAcramenta. 8.167.168.169.6.a
Scala cognitiõis.15.277.b
Sceleris sibi cõscij semper timeant. 10.146.b
quæ impediũt ne omnes eodem modo & eadem Sciant. 6.97.98.99.b
Scientia non est recordatio vitę alteri⁹ actę, &c, 6.109.110.b
Sciẽtia & philosophia inanis in loquacitate garrula. 2.35.b
Scientia nobilitat. 9.127.128.b
Sciẽtia rectoribus & magistratibus quantũ necessaria. 11.158.b
Scientia nõ est in sensibus exterioribus constituẽda. 14.250.b
Sciẽtia in homine alia insita, alia aduentitia. 6.108.109.b
Scientiæ vtilitas.8.124.b
Sciẽtiarũ diuisio.5.90.4.a
Sciẽtiarum genus vnũ, vt aliarum rerũ esse. 2.31.& 32.b
Scire est per causas cognoscere. 1.18.b
Scire omnes desiderant. 8.

8.à.120.ad 123.b
Sciri quicquam nō posse qui affirmauerint.123.b
Scit Deus omnia solus. 1. 22.b
potentia alia Secūdū, alia præter naturam.4.48.c.
de quæstione Secundum quid. 19.45.2.a
Sensus interior. 2.4.1.a
Sensus ab intellectu multum differt. 15.118.b
differentia inter Sensum & intellectum.14. 225.b
Sensus cōmunis sensuum exteriorum receptaculum cōmune. 14.222.b
Sensus nū fallaces in iudicio sint, longa & pulchra disputatio.184.226. & seq.b
decem Sephirot, quibus Hebræi ad intellectum perueniunt. 15.283.b
Similitudo in mente, Dei & hominis. 5.79.b
in Somno, mortis similitudo. 12.175.176. b
Substantiæ axiomata. 4. 11.1.a
in somno quies corporis, ideo anima liberior.12. 175.b
Speciei axioma.11. 33.2.a
Species quid 11. 33. 2.a
Speciei nominis acceptiones. 11.34.2.a
Speculi percurrendi methodus. 2.20.2.a
Speculi huius diuisio. 1. 16.2.a
Speculum artis huius. 1. 15.2.a
Spiritus Dei quod bene loquamur causa.5.76.77.b
Substanta rerū soli Deo sicuti est cognita. 14. 218.b
Substantia quid. 4.8.1.a
Substātiæ diuisio. 4.8.1.a
Susarion omnia sciens.7. 118.b
de Symbolo fidei. 5. 158. & 159.6.a

T

Tantali voluptas. 6. 107.b
Tēpus ex quo. 8.137.5.a
Temporum diuisio. 8. 137.&. 138. 5.a

Theo

Theologiæ quid. 4.154.6.a
[Th]eologia in quibus cōtinetur. 4.156.6.a
Theologiæ diuisio. 4.155.6.a
Theologiæ basis, Deus. 4.155.6.a
Tres proprietates animæ quæ. 9.129.b

V

VAtes repentè facti. 5.81.b
axiomata de Vbi. 6.134.5.a
Veritas quid. 8.111.4.a
Veritatem referentia. 8.112.4.a
ad Veritatem assequendā necessaria. 8.113.4.a
Veritatis diuisio. 8.111.112.4.a
Veritatis axiomata. 8.114.4.a
Virtutem quæ referantur. 110.4.a
Virtus quid. 7.108.4.a
Virtutis axiomata. 7.110.& 111.4.a
Virtutum diuisio. 7.108.& 109.4.a
Visionū diuisio. 1.1.& 2.1.a
Visus & aliorū sensuum vnde deceptio. 14.233.& seq.b
Vita hominis duplex. 5.88.b
Vita multiplex. 4.9.10.1.a
Vita satis longa ad artes discendas si eā illis nō vanis damus. 3.41.b

Z

ZEuxidis & Parrhasij in pictura deceptiones. 15.246.b

FINIS.

